Національний університет «Одеська юридична академія»
Південноукраїнський центр гендерних проблем

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИКИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Заснований в 1997 р.

Випуск 57

Голова редколегії – доктор юридичних наук,
професор, академік НАПрН України,
академік НАПН України С. В. Ківалов

Одеса
Фенікс
2016

УДК 32(082)

Засновники:
Національний університет «Одеська юридична академія»,
Південноукраїнський центр гендерних проблем

Редакційна колегія:
д-р. юрид. наук, професор, академік НАПрН України, академік НАПН України *С. В. Ківалов* (гол. редкол.),
д-р. іст. наук, професор, академік УАПН *Л. І. Кормич* (гол. ред.),
д-р. політ. наук, професор *М. А. Польовий* (відп. ред.),
д-р. юрид. наук, професор *Ю. П. Аленін*,
д-р. політ. наук, професор *Б. П. Андресюк*,
д-р. філос. наук, професор *В. С. Богданов*,
д-р. політ. наук, професор *К. М. Вітман*,
д-р. юрид. наук, професор *В. О. Глушков*,
д-р. юрид. наук, професор *Є. В. Додін*,
д-р. політ. наук, ст. наук. співр. *Р. Н. Жангожа*,
д-р. політ. наук, професор *І. М. Коваль*,
д-р. юрид. наук, професор *Б. А. Кормич*,
д-р. юрид. наук, професор *А. Р. Крусян*,
д-р. юрид. наук, професор *Н. В. Мішина*,
д-р. політ. наук, професор *С. М. Наумкіна*,
д-р. філос. наук, професор *Т. В. Розова*,
д-р. політ. наук, професор *А. О. Сіленко*,
д-р. іст. наук, професор *С. М. Тимченко*,
д-р. юрид. наук, професор *Є. О. Харитонов*,
д-р. політ. наук, професор *Г. П. Щедрова*,
д-р. політ. наук, професор *Д. В. Яковлев*.

Рекомендовано Вченою радою
Національного університету «Одеська юридична академія»

Збірник «Актуальні проблеми політики» внесено до переліку наукових фахових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з юридичних та політичних наук (Постанови президії ВАК України від 09.06.1999 р. № 1-05/7 та від 10.02.2010 р. № 1-05/1; Рішенням Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 07.10.2016 р. № 1222 збірник повторно внесено до Переліку наукових фахових видань).

Свідоцтво про реєстрацію КВ № 7364 від 02.06.2003.

© Національний університет
«Одеська юридична академія», 2016
© Південноукраїнський центр
гендерних проблем, 2016

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПРАВА ТА ПОЛІТИКИ

Кормич Л. І.
Політична криза в сучасній Україні: чинники впливу 3

Нестерчук Л. П.
Внутрішня спеціалізація суддів – необхідний елемент поліпшення ефективності правосуддя українськими судами.....10

Штуца В. М.
Проблеми інтеграції економічної та екологічної політики України....21

Іванова А. В.
Трактовки політичної толерантності в контексті гармонізації сучасних соціально-політичних відносин.....31

Завгородня Ю. В.
Політичний конфлікт та політична криза: теоретичний аналіз.....38

Дзюбенко Ю. М.
Проблеми визначення поняття та сутності демократичних та недемократичних режимів 49

Гринюк В. О.
Доцільність як засада реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні України.....60

Роглєв Х. Й.
Нормативно-правовий вимір розвитку туристичної індустрії в Україні 71

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА, МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, БЕЗПЕКИ ТА ГЛОБАЛІСТИКИ

Кормич Б. А.
Структура та тенденції розвитку законодавства ЄС в сфері транспорту.....83

Хорсуненко О. В.
Нормативно-правове регулювання діяльності прокуратури держав-членів Європейського Союзу та її місце в системі органів державної влади 93

Наджат Серушт
Роль и значение иракского Курдистана во внешней политике США 105

Романова О. В.
Политика Европейского Союза в контексте возникновения угрозы международного терроризма 115

Розова Т. В., Гайтан В. В.
Екологічні альтарнативи модернізації як глобалізаційний фактор 124

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ

Гаджиєва Д. В.
Поляризація міжпартійної боротьби в США в контексті президентських виборів 2016 року 134

Кройтор А. В.
Проблеми демократизація внутрішньопартійної взаємодії в Україні 142

Максимець В. Є.
Трансформація зовнішньої політики Словацької республіки 154

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО ТА ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ

Глушков В. О.
Традиционалистский взгляд на встречу папы римского Франциска и патриарха РПЦ Кирилла 164

Корнієнко І. В.
Євген Володимирович Васьковський: до 150-річчя від дня народження видатного представника Одеської школи права.....177

Смазнова І. С.
Глобалізація насильства: філософсько-правовий аспект 186

НАШІ АВТОРИ.....196

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПРАВА ТА ПОЛІТИКИ

УДК 321:328.161(477)

Кормич Л. І., НУ «ОЮА»

ПОЛІТИЧНА КРИЗА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: ЧИННИКИ ВПЛИВУ

В статті аналізуються внутрішні та зовнішні фактори, які здатні провокувати або поглиблювати політичну кризу. Досліджені чинники та механізми, що забезпечують можливість розв'язання політичної кризи. Причини кризових явищ та способи виходу з кризи розглянуті на прикладі сучасної України.

Проблеми кризових станів політичних систем займають особливе місце в наукових дослідженнях на різних етапах розвитку політичної науки. Тенденції та еволюцію цих понять аналізували теоретики, починаючи з Аристотеля [1] чи Конфуція та продовжували численні розробники конфліктологічних концепцій як Зіммель Г. [2], Токвіль А. [3], або творці теорій кризового управління як Чейз Г., Реджестер М. [4] та багато інших.

Але дана проблематика не втрачає своєї актуальності, оскільки цивілізаційний розвиток постійно супроводжується виникненням та подоланням кризових станів політичних систем. Тому, спираючись на існуючі наукові досягнення, в даній статті стоїть завдання визначити специфіку форм та проявів політичних криз в сучасних українських реаліях. Особливу увагу приділено факторам, що здатні впливати на розвиток кризових явищ, поглиблюючи їх, або, навпаки, стимулюючи розв'язання кризових ситуацій. Також в статті висвітлюються механізми, які сприяють вирішенню конфліктів в різних сферах суспільного та державного розвитку і у міжнародних взаєминах.

© Кормич Л. І., 2016

Трансформації політичних, соціально-економічних, культурних засад суспільного життя, нажаль, супроводжувались проявом асиметричності відносин, що, в свою чергу, породжувало конфлікти. Ускладнення системи за рахунок утворення нових інституційних форм та її формалізація через вдосконалення правових регламентів не змогли забезпечити достатню стабільність та рівновагу системи в цілому.

Тому з'ясування переваг та слабкостей трансформаційного процесу в сучасній Україні має як теоретичне так і практичне значення, дозволяючи переосмислити зміст даного процесу, виявити основні тенденції і специфіку реалізації стратегій розвитку, визначити існуючі ризики та спрогнозувати можливості виникнення криз, окреслити шляхи запозичення позитивного досвіду подолання та профілактики негативних тенденцій тощо.

Український соціум на початку XXI століття зробив два рішучих кроки на шляху до радикальних політичних змін, які мають за мету реальне утвердження пріоритету прав людини і верховенства права та розбудову сучасної моделі демократії в Україні.

З одного боку, це продовження просування шляхом утвердження України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної, правової держави, що проголошено Конституцією України 1996 року, А, з другого, це бажання змінити застарілі і неефективні форми на більш сучасні, відповідно до потреб і інтересів всіх членів суспільства та вимог часу.

Перша спроба відбулась у 2002-2004 роках і завершилась подіями, що увійшли в історію під брендом «Помаранчева революція.» Другим кроком стали події 2013-2014 років, які набули назву «Революції гідності». Обидві події стали наслідком глибокої політичної кризи, в якій опинились і держава, і влада, і суспільство.

В означені періоди до критично низької межі впали рейтинги довіри до всіх без виключення владних інституцій, а також до усталених форм консолідації громадянського суспільства. Різні моніторинги суспільної думки свідчили, що довіра до основних владних інституцій держави не перевищувала 4-8 %, що переконливо доводило нездатність держави виконувати свої публічні функції з належною ефективністю.

Ненабагато краще складалась і ситуація навколо об'єднань громадян як уособлення громадянського суспільства і невід'ємного атрибута демократичного розвитку. Рейтинги більшості з числен-

них політичних партій складали 1-4 %, що взагалі позбавляло їх шансів бути представленими у владі будь-якого рівня та впливати на розробку і прийняття управлінських рішень чи здійснювати дієвий громадський контроль за їх впровадженням.

Тож результат був передбачуваним: потреба змінити не лише владну верхівку, а і сам порядок функціонування політичної системи, механізми суспільних відносин, моделі взаємодії і політичних комунікацій в суспільстві.

Такі складні завдання потребують вирішення в ході багатовимірного процесу перебудови основних засад життєдіяльності соціуму. Це, в свою чергу, обумовлює використання різних методів дослідження такої діяльності. Так, шляхом системного аналізу характеризується кризовий стан в цілому, структурно-функціональний аналіз дозволяє висвітлити специфіку поведінки конкретних суб'єктів, порівняльний аналіз дає змогу виявити закономірності і особливості протікання процесів, статистичний аналіз забезпечує обґрунтованість оцінки ефективності способів впливу на кризові стани, а моделювання створює засади прогнозування перспектив політичного розвитку та дозволяє визначити оптимальні шляхи переходу від кризи до сучасної моделі динамічної стабільності.

Кожен з кризових етапів (виникнення, загострення, вирішення) обумовлений конкретними причинами та на кожному з цих етапів діють конкретні фактори впливу, що визначають ступінь глибини кризи та міру ефективності виходу з неї. Саме це і становить безпосередній предмет аналізу.

Діагностика реальної політичної ситуації робить можливою прогнозування перспектив її розвитку. А це, в свою чергу, обумовлює вибір форм та методів вирішення нагальних завдань, спрямованих на попередження кризових явищ або зменшення негативних наслідків їх.

При цьому саме в рамках системного підходу слід аналізувати як безпосередньо прояв політичної кризи, так і модель її врегулювання.

Щодо першого, то це включає аналіз факторів, які обумовлюють виникнення політичної напруги; з'ясування причин, що переводять ситуації у стан конфлікту; та виявлення чинників, здатних поглиблювати конфлікт до стану кризи.

Відносно другого, це стосується комплексного підходу до дослідження процесу розробки антикризової стратегії і тактики,

процесу прийняття рішень щодо розв'язання кризових ситуацій, а також процесу впровадження заходів антикризового управління. Криза – менеджмент має виступати цілісною системою, що гнучко реагує на будь-які зміни ситуації, адаптується до цих змін і пропонує оптимальний варіант подолання кризи, який враховує і часову і витратну складові, скорочуючи терміни та мінімізуючи затрати і втрати в процесі подолання політичної кризи.

Такий підхід дозволяє впроваджувати багатофакторну модель діагностики, прогнозування та розв'язання політичної кризи та робить ефективним процес як попередження так і подолання криз.

Політична криза охоплює практично всі основні суб'єкти політики: суспільство, державу, владу, маючи, передусім, певну специфіку прояву відносно кожного з суб'єктів. Конкретними особливостями відзначаються також і причини, які провокують кризу в суспільній, державній чи управлінській сферах. Та і сама природа криз не є одномірною за наслідками і оцінками, враховуючи не лише руйнівні та дестабілізуючі наслідки криз, а і їх роль в інноваціях суспільного розвитку як регулятора досягнення динамічної стабільності всієї політичної системи та підвищення ефективності управління. Крім того, обмеженість у часі вимагає дуже оперативного і адекватного реагування для досягнення бажаного результату. Саме така багатовимірність і ускладнює розуміння даного явища та практику профілактики і подолання його, або використання з метою подальшого соціального прогресу.

Найбільш очевидною виступає така площина політичної кризи як криза влади. Адже саме тут наочно демонструється неефективне управління, неспроможність дієвого контролю за ситуацією, невідповідність суспільним інтересам, деформація взаємозв'язків між різними рівнями та різними гілками влади, інші негативні риси, що спричиняють кризу. Відповіддю на такий стан речей стає криза довіри до влади з боку суспільства та намагання застосувати методи політичного насилля з боку влади. Подібна ситуація створює деструктивні умови, що унеможливлюють подальше нормальне функціонування владних інституцій, потребуючи вдосконалення як структури так і принципів та норм управління соціумом.

Функціонування влади в Україні на початку XXI століття продемонструвало найпроблемніші фактори, які переводили напругу в кризу: високий рівень корупції, олігархізація влади, криміналі-

зація влади, клановий характер внутрішньовладних конфліктів, втрата широкої соціальної підтримки тощо.

За таких умов криза вже не могла носити поверхові ознаки процедурної, а ставала кризою розвитку з відповідно зростаючою масовою революційною активністю. Зміни окремих персоналій у владних структурах неспроможні були задовольнити суспільство, знизити протестний потенціал. Постала потреба глибокої перебудови і форми, і змісту влади, що і розпочалось в ході «Помаранчевої революції»: новий Президент, новий уряд, нові принципи взаємин між центром і регіонами, між структурами державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

Це давало надію на дійсно демократичні трансформації влади і управління, моделі взаємодії влади з суспільством, складових форми держави; розширювало соціальну підтримку дій влади тощо.

Але розпочате дуже швидко звелось нанівець, супроводжуючись внутрішніми конфліктами у владі, зокрема по лінії Президент – Прем'єр – міністр, що призводило до розчарувань стосовно правлячої еліти; підміною реальних реформ їх фактичною імітацією, перерозподілом олігархічних впливів. Тобто, реальні причини, що спричинили кризу, не були усунені, а просто дещо видозмінились.

Розтягування у часі без усунення конкретних кризових причин робило невідворотнім нове коло політичної кризи за певних умов і обставин накопичення негативних факторів. В рамках середньострокової перспективи, яка охоплювала п'ятирічний термін функціонування владних структур, не вдалось досягти значних позитивних змін, тож фактична реставрація тимчасово усунених від влади суб'єктів достатньо швидко відбулась у 2010 році, набувши ще більш загрозливих для прогресивного демократичного поступу ознак та характеристик.

Така ситуація обумовила відкат від демократичних принципів після чергової зміни владної верхівки у 2010 році. Влада набувала все більш кримінального характеру, попираючи права і свободи громадян, стримуючи розвиток громадянського суспільства, поступаючись національними інтересами та свідомо створюючи ризики для національної безпеки, необґрунтовано змінюючи стратегії розвитку, демонструючи подвійні стандарти, впроваджуючи надмірно централізаторські, а іноді і відверто репресивні методи управління. Поглиблювалось розходження між задекларованими

планами та намірами і практичними результатами функціонування влади, йшла підміна цінностей.

Все це відбувалось на фоні постійного зовнішнього втручання Російської Федерації у внутрішні справи України, що загрожувало втратою державного суверенітету. Адже РФ протягом значного періоду вела «гібрідну війну» проти України на різних напрямках: економічному, енергетичному, інформаційному. Результатом ставала викривлена свідомість частини населення, створення негативного іміджу України на міжнародній арені, руйнація оборонного потенціалу, дискредитація європейських стратегічних напрямків розвитку, поглиблення соціальних конфліктів з використанням мовник ознак та інші руйнівні процеси. Внутрішні і зовнішні кризові фактори швидко накопичувались.

Відповіддю на дію таких чинників ставало зростання масового невдоволення владою, падіння довіри до владних структур нижче критичної межі, загострення протиріч в різних сферах та на різних рівнях життєдіяльності соціуму, тобто, створювались умови для розгортання нової політичної кризи.

Це і сталось на рубежі 2013 та 2014 років, коли основна маса суспільства усвідомила загрозу своїм інтересам з боку влади, рішуче виступивши на їх захист і створюючи нові протестні форми як самооборона, волонтерство і інші, здатні перетворювати хаос на порядок в процесі розвитку кризи.

Неадекватна реакція влади на кризу призвела до силового сценарію з людськими жертвами та до розширення масштабів кризи. Поєднання внутрішньополітичних і зовнішньополітичних чинників значно поглибила кризовий стан.

Адже розстріл «небесної сотні» не залишив ілюзій стосовно намірів влади і єдиною можливістю захистити суспільство і державу та відстояти свої стратегічні інтереси стала її зміна. А РФ перейшла до прямих військових дій і захоплення територій. В березні 2014 року відбулась анексія Криму та був розв'язаний військовий конфлікт на Сході України в порушення всіх міждержавних договорів та міжнародно-правових норм.

Все це потребувало розширення суб'єктів, здатних реалізувати програми виходу з кризи, орієнтуючись на принципово нове бачення перспектив суспільного буття.

Нездатність старої правлячої верхівки до сприйняття та врахування інтересів інших учасників політичного процесу, жорсткі управлінські методи, відсутність готовності до оновлення владного

суб'єкту, виключно корисливі мотиви управлінської діяльності абсолютно закономірно перевели політичну кризу в Україні з латентної форми у відкритий масовий протест, унеможливив тим самим будь-які компроміси та домовленості з попередніми представниками владної верхівки.

На цьому базисі відбулись сутнісні, а не формальні зміни влади: вибори нового Президента, перевибори Верховної Ради України, місцеві вибори, які висунули нові політичні сили до влади і інші кроки на шляху змін створювали умови виходу з кризи. Інститути громадянського суспільства виконували провідну роль в політичній системі, формували нові механізми подолання політичної кризи. Саме громадськість через добровольчі батальйони, самооборону, волонтерство вирішувала найактуальніші проблеми суспільного та державного життя. Це і відродження армії, і реальний захист Батьківщини на фронті, і громадський контроль за проведенням реформ, контроль над владою в аспекті її просування до прозорості та відкритості прийняття і реалізації рішень і боротьба з корупцією тощо.

Всі ці зміни просуваються дуже складно, достатньо повільно, зустрічають сильний спротив старої системи, усталених схем. Нерідко певні дії набувають негативного характеру, але іншого шляху реформування політичної системи і виходу з системної політичної кризи не існує.

Громадянське суспільство значно випередило державу у демократичному поступі, тому і виступає своєрідним локомотивом, що просуває сучасні демократичні принципи в суспільне та державне життя. Тому саме інститути громадянського суспільства виступають головним суб'єктом подолання кризового стану політичної системи.

Союзником громадянського суспільства виступає прогресивна Світова спільнота, що не лише надає підтримку у внутрішньо реформаторській діяльності, а і допомагає вирішувати питання захисту суверенітету та цілісності України у протиборстві з агресією з боку РФ. Така підтримка надає цілісності механізму виходу з політичної кризи, поєднуючи впливи внутрішніх і зовнішніх факторів.

Бібліографічний список:

1. Арістотель Політика / Арістотель ; пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. – К. : Основи, 2000. – 239 с.
2. Зиммель Г. Избранные работы / Г. Зиммель. – К. : Ніка-Центр, 2014. – 436 с.

3. Токвиль Алексис де. Демократия в Америке / Алексис де Токвиль ; пер. с франц., предисл. Гарольда Дж. Ласки. – М. : Прогресс, 1992. – 554 с.
4. Regester M. Risk Issues and Crisis Management in Public Relations: A Casebook of Best Practice (PR in Practice) / Michael Regester, Judy Larkin. – Kogan Page, 2008. – 264 p.

В статье анализируются внутренние и внешние факторы, способствующие возникновению и углублению политического кризиса. Исследуются причины и механизмы, способствующие выходу из политического кризиса. Причины кризисных явлений и способы решения проблем рассмотрены на примере современной Украины.

The present article provides the analyses of internal and external factors that may lead to emerging and deepening of a political crisis. The causes and mechanism that sponsor the escape from a political crisis are also researched. The reasons for the crisis and the ways of solving the problems are reviewed conserning the example of the modern Ukraine.

Стаття надійшла до редколегії 05.08.2016

УДК 347.962

Нестерчук Л. П., НУ «ОЮА»

ВНУТРІШНЯ СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ СУДДІВ – НЕОБХІДНИЙ ЕЛЕМЕНТ ПОЛІПШЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОСУДДЯ УКРАЇНСЬКИМИ СУДАМИ

Статтю присвячено питанням змісту та реалізації принципу спеціалізації в судовій системі України, визначеної в Конституції України, законодавства про судоустрій та інших нормативно-правових актах. Особлива увага звертається на проблеми вивчення і можливого застосування принципу спеціалізації в судових органах судоустрійної частини судової влади, охарактеризувавши його зміст зовні і визначивши внутрішньо. Особливо цей підхід актуальний в світлі проведеної судової реформи в Україні в 2016 році.

Судова реформа є однією з найочікуваніших у суспільстві, оскільки справедливий, безсторонній та неупереджений суд є вибором того, чия воля зведена в закон. Це – вибір саме українського

 © Нестерчук Л. П., 2016

3. Токвиль Алексис де. Демократия в Америке / Алексис де Токвиль ; пер. с франц., предисл. Гарольда Дж. Ласки. – М. : Прогресс, 1992. – 554 с.
4. Regester M. Risk Issues and Crisis Management in Public Relations: A Casebook of Best Practice (PR in Practice) / Michael Regester, Judy Larkin. – Kogan Page, 2008. – 264 p.

В статье анализируются внутренние и внешние факторы, способствующие возникновению и углублению политического кризиса. Исследуются причины и механизмы, способствующие выходу из политического кризиса. Причины кризисных явлений и способы решения проблем рассмотрены на примере современной Украины.

The present article provides the analyses of internal and external factors that may lead to emerging and deepening of a political crisis. The causes and mechanism that sponsor the escape from a political crisis are also researched. The reasons for the crisis and the ways of solving the problems are reviewed conserning the example of the modern Ukraine.

Стаття надійшла до редколегії 05.08.2016

УДК 347.962

Нестерчук Л. П., НУ «ОЮА»

ВНУТРІШНЯ СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ СУДДІВ – НЕОБХІДНИЙ ЕЛЕМЕНТ ПОЛІПШЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОСУДДЯ УКРАЇНСЬКИМИ СУДАМИ

Статтю присвячено питанням змісту та реалізації принципу спеціалізації в судовій системі України, визначеної в Конституції України, законодавства про судоустрій та інших нормативно-правових актах. Особлива увага звертається на проблеми вивчення і можливого застосування принципу спеціалізації в судових органах судоустрійної частини судової влади, охарактеризувавши його зміст зовні і визначивши внутрішньо. Особливо цей підхід актуальний в світлі проведеної судової реформи в Україні в 2016 році.

Судова реформа є однією з найочікуваніших у суспільстві, оскільки справедливий, безсторонній та неупереджений суд є вибором того, чия воля зведена в закон. Це – вибір саме українського

 © Нестерчук Л. П., 2016

народу. Дійові сподівання народу на суттєві зміни в українській державі сприяють породженню важливих гарантій ефективної боротьби з корупцією, надходженню в Україну інвестицій, забезпеченню прав і свобод кожного та побудови держави, керованої верховенством права.

Одними з моментів реформ, що проводяться у частині правосуддя в період 2015-2016 років стали реформування завдяки принципам територіальності, спеціалізації і інстанційності, що запроваджені у Конституції України і у законодавстві про судоустрій України та статус суддів. Внутрішня спеціалізація суддів у розгляді певних категорій справ сприяє поглибленню знань суддів в окремих галузях законодавства та практики його застосування, підвищенню професіоналізму, ефективності здійснення правосуддя, а отже – більш надійному захисту прав і свобод людини, законних інтересів осіб, що воліють бачити правосуддя справедливим, а не вибірковим.

Без такої спеціалізації проблематичним стає забезпечення виконання завдань суду за умов множинності та складності нормативно-правових актів, якими врегульовано правовідносини, органічного поєднання в такому регулюванні приватноправових і публічно-правових норм, а також недостатньої якості законів та інших нормативно-правових актів.

Зокрема, законодавчого визначення поняття відносно спеціалізації суддів і внутрішньої спеціалізації у судових органах не було сформульовано і характерні риси висвітлені недостатньо. Тому проблематика пов'язана з аспектами внутрішньої спеціалізації суддів потребує уваги і детального опрацювання. Тим більше, що другою часткою статті є дослідження відносно яркого змінення структури Верховного Суду України та набуття певної спеціалізації із розмежуванням повноважень між підрозділами Суду та суддями.

Саме через зазначене актуальність обраної теми беззаперечна.

Дослідження реформування Верховного Суду України та принципу спеціалізації у судовій системі України в сучасній науковій літературі знайшло відображення у працях таких науковців, як Д. М. Притика, В. С. Стефаник, Л. Фесенко, В. В. Сердюк, Л. М. Москвич, В. В. Сердюк, О. Шустік, Я. Романюк, М. П. Курило та інші.

Деякі аспекти впливу спеціалізації на судову систему були досліджені в працях С. В. Ківалова, В.Б. Авер'янова, В. Ф. Бойка,

М.І. Козюбри, Р.О. Куйбіди, І.Є. Марочкіна, М.В. Оніщука, В.В. Онопенка, А.О. Селіванова, Н.М. Селізньової, Н.В. Сибільової, М.І. Сірого, В.І. Шишкіна, М.Й. Вільгушинського, Л. Баума, Дж. Рахлинського, К. Гатрі, А. Вістріха та ін. українських та зарубіжних науковців.

Окремі аспекти визначення та законодавчого регулювання принципу спеціалізації судової системи України та закордонних країн розглядалися у працях таких сучасних українських та російських вчених, як В. Д. Бринцев, Ю. М. Грошевий, Д. П. Фіолевський, О. Ф. Фрицький, та інші.

Судова реформа в Україні проводиться майже протягом всієї історії незалежної української держави, а саме 25 років і сказати, що видно її край годі й говорити.

Останнім часом питання судово-правової реформи, вдосконалення судівництва, незалежності судової влади стають дедалі гострішими і мають забарвлення творчості і цілеспрямованості у напрямку відбирання варіантів реформування правосуддя за тематикою.

Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», схваленою Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5, судову реформу було визначено як першочергову.

Проблеми організації судочинства у сучасності є предметом дискусії як серед науковців, так і безпосередньо серед суддівського корпусу України. Дискусія провадиться щодо різноманітних питань включаючи і спеціалізацію судів і суддів.

Принцип спеціалізації судової діяльності залишається важливою темою для наукової дискусії, оскільки різниця підходів до його реалізації у публікаціях вказує на те, що у ст. 125 Конституції України комплексно визначено загальні начала (вихідні положення) для побудови судової системи України, що має наслідком створення у межах системи судів спеціалізованих територіально розгалужених судових ланок, які здійснюють правосуддя відповідно до викладених у ст. 129 Основного Закону засад судочинства [1].

Відповідно до діючої Конституції та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» система судів загальної юрисдикції будується за принципами територіальності, спеціалізації і інстанційності.

Цей конституційний принцип спеціалізації побудови судової системи України означає, що в системі судів загальної юрисдикції діють певні організаційно створені підсистеми судових органів,

уповноважених вирішувати справи тільки окремих категорій, здійснюючи правосуддя за нормами відповідних процесуальних законів, а критерієм спеціалізації є предмет спірних правовідносин і властива йому, відповідно, процесуальна процедура у межах певної юрисдикції.

Однією з важливих ознак діяльності суду є публічно-владна компетенція або його юрисдикція, яка тісно пов'язана з компетенцією, що визначається як сукупність юридично встановлених повноважень (владних прав і обов'язків) певного судового органу щодо визначеного законом кола питань, які підлягають вирішенню ним.

Обсяг судової компетенції обумовлюється здійсненням судової влади відповідними органами:

1) залежно від їхньої спеціалізації (загальними, адміністративними, господарськими судами);

2) відповідно до територіального розташування кожної ланки судової системи (місцеві, апеляційні, вищі спеціалізовані суди, Верховний Суд України).

Отже, судова компетенція визначає предмет відання системи судових органів, а предметна компетенція – знаходить своє відображення у ст.ст. 124, 125 Конституції України, які визначають загальні питання побудови й організації судової системи України, а також у ст.ст. 17, 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», що конкретизують принципи побудови системи судів загальної юрисдикції – територіальність, спеціалізація та інстанційність [2]. Таким чином, виникає потреба провести співвідношення вказаних принципів з метою відображення значення кожного з них в організаційній структурі судової влади.

В. І. Шишкін, досліджуючи це питання вказує, що аналіз досвіду цивілізованих країн дозволяє виокремити два види спеціалізації: галузеву та суб'єктну. Галузева спеціалізація реалізується через утворення окремих, а інколи й ієрархічно вибудуваних судових установ. Суб'єктна спеціалізація реалізується через організацію всередині судових установ певних підрозділів (колегій, палат, дивізіонів), в яких розглядаються справи, де виокремлено правовідносини з участю спеціального суб'єкта, наприклад неповнолітніх, військовослужбовців, водокористувачів, орендарів, подружжя та інших [5, с. 6].

О. Ф. Фрицький, як і багато інших науковців, використовує більш поширені терміни, що характеризують види спеціалізації

в судовій системі: внутрішня й зовнішня спеціалізація. Науковець зазначає, що при внутрішній спеціалізації судові органи розглядають справи з усіх галузей права, тобто всередині кожного суду формуються спеціальні органи (колегії, палати, камери) або одноособові судді, які спеціалізуються на розгляді певних справ: кримінальних, цивільних, адміністративних тощо. Зовнішня спеціалізація означає, що у судовій системі країни формуються кілька самостійних підсистем загальної (розгляд цивільних та кримінальних справ), адміністративної, військової, морської, соціальної, трудової, податкової, фінансової, арбітражної або господарської юстиції.

Реалізація внутрішньої спеціалізації у судовій діяльності відбувається у функціональному розподілі обов'язків між суддями одного суду, за умови створення спеціальних палат (окремих структурних одиниць) або виділяються окремі судді, які розглядають лише певні категорії справ, віднесених до юрисдикції даного суду. Внутрішня спеціалізація набуває найбільшого втілення в апеляційних і вищих судових інстанціях (вищі спеціалізовані суди, Верховний Суд України), де створюються окремі палати з розгляду певних категорій справ. Такий розподіл функціональних обов'язків у межах одного суду спрямовано на підвищення компетентності судді при розгляді справ, так як ніхто не може бути спеціалістом одночасно у всіх галузях права. Це, у свою чергу, позитивно відображається на скороченні строків і якості вирішення справ.

Перетворення, що відбуваються в нашому суспільстві, у зв'язку з утвердженням української держави як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової, спричинили внесення ґрунтовних змін у законодавство та підштовхують до пошуку і вибору оптимальних шляхів функціонування державної влади. Конституція України 1996 р. визначає, що державна влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову. Здійснення державою судової влади відображено у розділі VIII «Правосуддя» Конституції України. Однак це має наслідком підміну поняття «судова влада» правосуддям та системою судів загальної юрисдикції. Тобто стверджувати про судову владу як горизонтально рівну з іншими складовими єдиної державної влади неможливо.

Незважаючи на значну кількість змістовних наукових досліджень, проведених вітчизняними і зарубіжними вченими в галузі

судоустрою і процесуального права, у теорії і практиці існує багато дискусійних питань.

Україна в державному й правовому аспекті є досить яскравим і складним політико-правовим утворенням. Державно-правова організація України викликає інтерес у дослідників-юристів.

Дана стаття дозволить краще зрозуміти, що діюча в нашій країні реформа судоустрою отримала новий заряд з ухвалою Верховної Ради України нового Закону «Про судоустрій і статус суддів» 2 червня 2016 року.

Суспільству потрібна лаконічна судова система. Не з чотирма вищими, як це пропонували автори законопроекту «Про судоустрій і статус суддів», а з єдиним Верховним Судом України. Венеціанська комісія відзначала, що слід спростити систему, позбавивши її зайвої бюрократії та адміністративного тягаря, і пропонувала вищі спеціалізовані суди та Верховний Суд України з'єднати так, щоб функції, якими наділені вищі спеціалізовані суди, виконували спеціалізовані колегії або палати Верховного Суду. Отже, авторитетна міжнародна інституція чітко зазначила: потрібно спростити процедури і зробити їх більш ефективними. Йдеться про єдиний уніфікований порядок розгляду справ судами – розгляд справи по суті, апеляція, касація. У такий спосіб забезпечується єдність судової системи та судової практики. Подальше дроблення судової системи шляхом штучного створення автономних юрисдикцій призведе тільки до руйнування єдності судової влади, а відповідно – до її ослаблення [9].

Я. Романюк взагалі вважає, що для України найдієвішою буде триланкова модель побудови судової системи. А стосовно спеціалізації він переконано відмічає, що вона має бути збережена, однак не на рівні різних судових юрисдикцій, а в межах кожного суду. Тобто Я. Романюк впевнений про поступове відмовлення від спеціалізації судів і перехід до спеціалізації суддів. Я. Романюк пропанує здійснити таку перебудову, по-перше, через підвищення якості правосуддя на рівні першої та апеляційної інстанцій, по-друге, запроваджувати ефективний фільтр для доступу до касаційного суду. Зрозуміло, що реалізація таких кардинальних новацій потребуватиме тривалого перехідного періоду (скільки часу для такого реформування потрібно – сказати важко, і, можливо, на конституційному рівні не потрібно передбачати якихось конкретних строків) і значних зусиль, однак з точки

зору ефективності діяльності судової системи такий крок буде виправданим [10].

Можливо, Я. Романюк і має рацію, що перехід української судової системи до триланковості зі спеціалізацією суддів, а не судів, підвищить ефективність діяльності судів: позитивно вплине на строки розгляду справ, зробить суди більш доступними для людини та громадянина, забезпечить уніфікацію судової практики для того, щоб судові рішення відповідали критерію передбачуваності. Зокрема зараз я не можливо спрогнозувати, які будуть конституційні зміни, але в оновленій Конституції повинен бути закладений фундамент побудови ефективної судової системи в Україні.

Здійснюючи глибокий аналіз стану здійснення правосуддя В.І. Шишкін вбачає, що судова система України ніколи не була ідеальною. Проте, заявляти, що в Україні відсутнє професійне правосуддя, підстав немає. Треба усвідомлювати, що судді і працівники судів, як і в кожній державі, це частина суспільства, а судова система має той вигляд, який спричиняють умови політичного та економічного життя країни. Врешті-решт, судова система така, якою її бажає бачити суспільство. Головне на сьогодні – сформувати виключно у межах фінансової можливості держави таку судову систему, яка реально відповідала б потребам і вимогам часу, була забезпечена не тільки фінансами, а й кадрами, ресурсами [5, с. 133].

Основна роль у процесі здійснення правосуддя має належати найвищому судовому органу, тобто Верховному Суду України. Саме в такій організації судового устрою може забезпечуватися особливий правовий статус Верховного Суду України, що обумовлюється не лише повноваженнями у сфері судочинства, а й виконанням низки функцій щодо забезпечення єдності застосування норм законодавства всіма судами. Процесуальний статус Верховного Суду України ґрунтується на консолідації його правових інститутів з інститутами судоустрою. Проте саме правовий статус Верховного Суду України сьогодні є предметом численних наукових дискусій, оскільки на конституційному рівні він визначений найвищим судовим органом у судовій системі (ст. 125 Конституції України).

Інститут Верховного Суду України має всі можливості для уніфікації в єдиному Судовому процесуальному кодексі з метою однакового судового тлумачення правових принципів, Конституції, законів, єдності судової практики в усіх судах України та для не-

допустимості обмежень повноважень Верховного Суду України і звуження гарантій судового захисту [5, с. 134].

На сучасному етапі розвитку судово-правової реформи немає об'єктивної необхідності в проведенні подальшої зовнішньої спеціалізації судової системи України за предметним критерієм. Більш перспективним і економічним є розвиток внутрішньої спеціалізації суддів, особливо на рівні місцевих загальних судів. Це повинно бути повністю урегульовано законодавчо.

В Україні послідовно створюються умови для належного судового захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності, в тому числі прав, які належать іноземним суб'єктам підприємницької діяльності. Як відомо, кроки у напрямку спеціалізації суддів з розгляду справ у сфері інтелектуальної власності вже зроблено [11].

Серед вжитих заходів щодо забезпечення ефективного судового захисту відповідних прав слід назвати запровадження у судах спеціалізації суддів, їх навчання, інформування судів з питань застосування законодавства, а також надання необхідних рекомендацій судам з метою забезпечення однакової і правильної судової практики. Має бути створено Вищийспеціалізований суд з питань інтелектуальної власності з розгляду справ у спорах, пов'язаних із захистом прав на об'єкти інтелектуальної власності, що запроваджено спеціалізацію.

У місцевих загальних судах активно проходив процес запровадження більш вузької спеціалізації суддів із розгляду певних категорій справ, суб'єктами в яких виступають неповнолітні. Правовою підставою для таких заходів є Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» (ч. 2 ст. 6), постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 р. № 5 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» (п. 23):, Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні від 24 травня 2011 р., лист Верховного Суду України від 1 грудня 2003 р. «Про запровадження спеціалізації суддів по розгляду справ щодо злочинів, вчинених неповнолітніми». В останньому документі головам місцевих та апеляційних судів рекомендувалося видати накази щодо закріплення суддів із числа найбільш кваліфікованих у розгляді кримінальних справ про злочини неповнолітніх. Поступово це було зроблено як в апеляційних, так і в місцевих судах. Практика показала, що діяльність відповідних судових складів є дуже ефективною.

Спеціалізація суддів є запорукою того, що судді отримують достатній комплекс знань і досвіду в певній сфері юриспруденції. Досконалі знання певних питань у правовому полі поліпшують якість рішень, які приймаються суддею. Спеціалізований суддя є більш компетентним у певних сферах, що посилює авторитет суддів та довіру населення до суду, тим самим підвищуючи легітимність судової влади.

Беручи до уваги постійно зростаючу кількість справ завдяки більшій компетентності в означеній сфері права, спеціалізація сприяє покращенню ефективності й оперативності розгляду справ. Зосередження матеріалів справ у руках обраної групи спеціалізованих суддів сприяє єдності в судових рішеннях і, як наслідок, може запровадити юридичну однозначність. У зв'язку із цим зменшиться кількість конфліктів щодо застосування законодавства. Спеціалізація суддів у певній галузі права підвищує впевненість суддів у собі, у їхній компетентності в певній правовій області, тим самим зумовлює більшу наполегливість у діяльності.

Безумовно, спеціалізація судової діяльності не повинна мати суцільного характеру. Варто погодитися з Д. Козаком, що тенденція спеціалізації, що панує у світі, повною мірою відображає розмаїття діяльності людини в тій чи іншій сфері. Судова спеціалізація надає додаткові гарантії справедливого правосуддя.

Відповідно до європейських стандартів науковці І.Є. Марочкін та О.М. Овчаренко вказують, що одним із засобів підвищення компетентності судді є спеціалізація судової діяльності [6].

З приводу спеціалізації суддів В. І. Татьков зазначає, що вона є запорукою професійного вирішення господарських спорів і водночас передбачає зростання професійного рівня суддів [13, с. 26-28].

На думку Ю.С. Войнолович, спеціалізація судів і суддів у розгляді певних категорій справ сприяє поглибленню знань суддів в окремих галузях законодавства та практики його застосування, підвищенню професіоналізму, а отже, більш надійному захисту прав і свобод людини, прав і законних інтересів юридичних осіб. При цьому необхідно враховувати те, що спеціалізація має бути розумною – не занадто вузькою та не занадто широкою. Під час вибору оптимального рівня спеціалізації має бути один критерій: спеціалізація має сприяти максимально ефективному здійсненню правосуддя, якісному й оперативному розгляду судових справ [7, с. 90].

Погоджуючись з А.А. Бутирський, варто відмітити, що спеціалізація судів і суддів є обов'язковою умовою підвищення якості судової діяльності. Запровадження спеціалізації (як внутрішньої, так і зовнішньої) є науково обґрунтованою, законодавчо обумовленою вимогою часу, відповідає сучасним потребам суспільства для забезпечення більш ефективного та професійного здійснення захисту прав, свобод та охоронюваних законом інтересів [3, с. 34].

Щоб запрацювала нова судоустрійна частина судової влади України, слід багато чого змінити серед самих суддів, включаючи дисципліну і дисциплінарну відповідальність, атестацію суддів та їх бажання підвищувати свій професійний і кваліфікаційний рівень, компетентність і спеціалізацію.

Висновок. Слід відзначити, що у нового Закону України від 2.06.2016 року «Про судоустрій і статус суддів» є декілька плюсів і мінусів.

Погоджуючись з думкою А.О. Селіванова, слід зробити висновок, що спеціалізація судів і суддів у розгляді певних категорій справ сприяє поглибленню знань суддів в окремих галузях законодавства та практики його застосування, підвищенню професіоналізму, а отже, більш надійному захисту прав і свобод людини, прав і законних інтересів юридичних осіб. При цьому необхідно враховувати те, що спеціалізація має бути розумною – не занадто вузькою та не занадто широкою. Під час вибору оптимального рівня спеціалізації має бути один критерій: спеціалізація має сприяти максимально ефективному здійсненню правосуддя, якісному й оперативному розгляду судових справ [7, с. 90]

Погоджуючись з М.Й. Вільгушинським, варто відмитити, що спеціалізація судів і суддів є обов'язковою умовою підвищення якості судової діяльності. Запровадження спеціалізації (як внутрішньої, так і зовнішньої) є науково обґрунтованою, законодавчо обумовленою вимогою часу, відповідає сучасним потребам суспільства для забезпечення більш ефективного та професійного здійснення захисту прав, свобод та охоронюваних законом інтересів.

Бібліографічний список:

1. Конституція України від 28.06.1998р., прийнята на V сесії Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.
2. Про судоустрій і статус суддів [Електронний ресурс] : Закон України від 07.07.2010 р. № 2453-VI. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2453-17

3. Бутирський А. А. Реалізація принципу спеціалізації в судовій системі України // Вісник господарського судочинства. – 2012. – № 6. – С. 34-36
4. Москаленко В. Т. Про поглиблення спеціалізації суддів та деякі питання вдосконалення процесуального законодавства // Інтелектуальна власність: Науково – практичний журнал. – 2007. – № 2. – С. 39 – 41.
5. Шишкін В. І. Судові системи країн світу: навч. посіб: у 3кн. / В. І. Шишкін. – К. Юрінком Інтер, 2001. – Кн. 2. – С. 6.
6. Марочкін І.Є. Проблеми доступності судової влади: соціально-правовий аналіз [Електронний ресурс] / І. Є. Марочкін, О. М. Овчаренко // Верховний Суд України. На тему дня. – Режим доступу: http ://www. scourt.gov.ua
7. Войнолович С.Ю. Вплив спеціалізації суддів під час адміністративного судочинства // Вісник Запорізького національного університету. – 2015. - №1. – С. 84-92.
8. Сердюк В. В. Верховний суд України: витоки, сучасність, перспективи : монографія / В. В. Сердюк. - Київ : Істина, 2008. - 304 с.
9. Шустік О. Найоптимальнішою для України є триланкова судова система [Електронний ресурс] / О. Шустік // Юридичний вісник України. – 2010.05.01. – № 18. – Режим доступу: http://go.mail.ru/search
10. Романюк Я. Перехід України до триланкової судової системи підвищить ефективність діяльності судів, – в інтерв'ю газеті «Судовий вісник» [Електронний ресурс] / Я. Романюк // Судовий вісник. – 2015. – № 5. – Режим доступу: http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)
11. Функціонування судової гілки влади: проблеми та шляхи підвищення ефективності [Електронний ресурс] // Відділ стратегій розвитку політичної системи та громадянського суспільства. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/monitor/april/5.htm
12. Курило М. П. До питань про можливість уніфікації повноважень Верховного суду України в судовому процесуальному кодексі / Серія ПРАВО. – Випуск 26. – 2013. – С.132-135
13. Татьков В.І. Категорія особливості як критерій розмежування предметів регулювання цивільного і господарського кодексів України // Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць. – 2013. – Вип. 12. – С. 26-28.

Статья посвящена вопросам содержания и реализации принципа специализации в судебной системе Украины, определённой в Конституции Украины, законодательстве о судоустройстве и других нормативно-правовых актах. Особое внимание обращается на проблемы изучения и возможного применения принципа специализации в судебных органах

судоустройственной части судебной власти, охарактеризовав его содержание внешне и определив внутренне. Особенно этот подход актуален в свете проводимой судебной реформы в Украине в 2016 году.

Article is devoted to questions of maintenance and realization of the principle of specialization in judicial system of Ukraine defined in the Constitution of Ukraine, the legislation on judicial system and other normative legal acts. Special attention is paid on problems of studying and possible use of the principle of specialization in judicial authorities of a sudoustroystvenny part of judicial authority, having characterized its contents externally and having defined internally. Especially this approach is urgent in the light of the undertaken judicial reform in Ukraine in 2016.

Стаття надійшла до редколегії 15.08.2016

УДК 338.2(477)+504.03(477)

Штуца В. М., НУ «ОЮА»

ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

У статті аналізуються основні проблеми економічної та екологічної політики, адже екологічна складова є одним із найголовніших елементів концепції сталого розвитку. Визначено негативні екологічні чинники, які обумовлені неврахуванням інтегрованого екологічного управління в галузі національної економіки. Встановлено, що головною проблемою реалізації ефективної державної екологічної політики в Україні є повільна інтеграція екологічної складової в усі галузі економіки та сфери діяльності.

Екологічна складова не тільки міцно увійшла в систему світової економіки і міжнародних економічних відносин, але навіть стала в сучасних умовах стрижньовим елементом концепції сталого соціально-економічного розвитку.

Розширення виробничої діяльності суспільства, зростання чисельності населення, поширення міських агломерацій і інші соціально-економічні процеси лягають важким тягарем на навколишнє середовище. Цей вплив призводить до порушення екологічного балансу та погіршення якості природного середовища, і тим самим знецінюючи досягнення, обумовлені економічним і технічним зростанням.

© Штуца В. М., 2016

судоустройственной части судебной власти, охарактеризовав его содержание внешне и определив внутренне. Особенно этот подход актуален в свете проводимой судебной реформы в Украине в 2016 году.

Article is devoted to questions of maintenance and realization of the principle of specialization in judicial system of Ukraine defined in the Constitution of Ukraine, the legislation on judicial system and other normative legal acts. Special attention is paid on problems of studying and possible use of the principle of specialization in judicial authorities of a sudoustroystvenny part of judicial authority, having characterized its contents externally and having defined internally. Especially this approach is urgent in the light of the undertaken judicial reform in Ukraine in 2016.

Стаття надійшла до редколегії 15.08.2016

УДК 338.2(477)+504.03(477)

Штуца В. М., НУ «ОЮА»

ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

У статті аналізуються основні проблеми економічної та екологічної політики, адже екологічна складова є одним із найголовніших елементів концепції сталого розвитку. Визначено негативні екологічні чинники, які обумовлені неврахуванням інтегрованого екологічного управління в галузі національної економіки. Встановлено, що головною проблемою реалізації ефективної державної екологічної політики в Україні є повільна інтеграція екологічної складової в усі галузі економіки та сфери діяльності.

Екологічна складова не тільки міцно увійшла в систему світової економіки і міжнародних економічних відносин, але навіть стала в сучасних умовах стрижньовим елементом концепції сталого соціально-економічного розвитку.

Розширення виробничої діяльності суспільства, зростання чисельності населення, поширення міських агломерацій і інші соціально-економічні процеси лягають важким тягарем на навколишнє середовище. Цей вплив призводить до порушення екологічного балансу та погіршення якості природного середовища, і тим самим знецінюючи досягнення, обумовлені економічним і технічним зростанням.

© Штуца В. М., 2016

Негативні екологічні впливи найчастіше виникають із-за недостатнього врахування можливих впливів на природне середовище при розробці економічної політики, стратегічному плануванні та проектуванні.

Стає очевидним, що екологічні проблеми на будь-якому рівні (глобальному, регіональному, національному і т. д.) неможливо вирішити лише на основі виділення природоохоронної діяльності в пріоритетний напрямок соціально-економічного розвитку, розглядаючи їх у відриві від необхідного рішення цілого комплексу соціально-економічних і науково-технічних проблем. Однак у такому контексті глобальні екологічні проблеми ще не посіли відповідного місця в системі міжнародних економічних відносин, особливо коли йдеться про країни, що розвиваються, і країнах з перехідною економікою.

Недостатній ступінь вивченості даних проблем та необхідність пошуку нових шляхів їх вирішення у наявних еколого – економічних умовах, а також недостатнє їх висвітлення в українській науковій літературі зумовили актуальність розглянутої проблематики.

На міжнародному рівні екологічна політика спрямована насамперед на забезпечення скоординованих дій у сфері екологічної безпеки, встановлення норм, правил і стандартів поведінки держав у цій сфері.

Під егідою ООН розробляються ряд документів у цьому напрямку:

– узгоджені принципи екологічної інтеграції країн у світове співтовариство;

– єдина міжнародна система моніторингу природного середовища;

– єдині методи оцінки стану природно-ресурсного потенціалу;

– єдині методи оцінки впливу на навколишнє середовище (ОВНС);

– загальна методологія оцінки ризику виникнення і масштабів розвитку надзвичайних ситуацій (НС) та катастроф природного та техногенного характеру;

– уніфікована щодо кадрового складу та оснащення служба швидкого реагування на НС;

– міжнародні конвенції, угоди, правила та процедури, що забезпечують координацію спільних дій в області оцінки ризику

і прийняття заходів щодо запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій і катастроф природного і техногенного характеру. Світовою спільнотою прийнято ряд важливих документів у цій галузі.

Поки можна говорити лише про стійку тенденцію, пов'язаної з уже згаданим вище небажанням економічної і політичної еліти приділяти увагу екологічним критеріям соціально-економічного розвитку. У той же самий час наявність оформленої екологічної політики є істотною умовою продовження діалогу України з різними сторонами на міжнародному рівні, що особливо важливо з урахуванням нового загальнодержавного модернізаційного тренда.

Прийняття державою національної екологічної політики, а також створення ефективного механізму її реалізації дозволило б прискорити цілий ряд інтеграційних процесів, а саме:

1. Перехід до сталого розвитку на національному рівні.

Усвідомлюючи значимість екологічних питань та всіляко підтримуючи екологічні перетворення як один з напрямків розвитку, держава підтримала загальносвітовий тренд переходу до сталого розвитку, остаточно оформлений на Другій Конференції ООН по навколишньому середовищу і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992).

На жаль, кінець «екологічного десятиліття» ознаменувався не тільки гальмуванням механізму реалізації зазначеної Концепції, але і відходом від екологічного вектора розвитку.

2. Вступ/приєднання до регламентів авторитетних міжнародних організацій, що не входять у систему ООН.

Вступ у Світову організацію торгівлі (СОТ) тягне за собою повноцінний перехід до технічного регулювання, яке позиціонується як один з методів, що складають основу адміністративно-правового механізму охорони навколишнього середовища. Перехід до технічного регулювання означає також зміну нормативної правової бази господарської діяльності. При цьому, технічні регламенти, що містять екологічні регулятиви, повинні бути одними з основних. У той же самий час повинні з'явитися нові національні стандарти, що запозичують в якості базису, відповідно до Угоди СОТ про технічні бар'єри в торгівлі, міжнародні стандарти.

Поширення дії міжнародних екологічних стандартів на різні види екологічно значимої господарської діяльності, є одним з найактуальніших завдань держави в сфері реалізації нової екологічної політики. Але саме факт переходу на передові міжнародні

стандарти викликає найбільший опір економічної еліти. Для неї перехід до екологічного нормування впливу підприємств на навколишнє середовище (на основі принципу використання найкращих доступних технологій) є фінансово затратною.

Прийняття нової екологічної політики у вигляді єдиного документа з високим адміністративно-правовим статусом буде одним з перших після «антиэкологичного» десятиліття кроків держави, спрямованих на створення системи охорони навколишнього середовища, що відповідає сучасним потребам соціально-економічного розвитку суспільства.

Реалізація цієї політики при відкритій підтримці уряду допоможе подолати кризову ситуацію у сфері загального і спеціального природокористування, спрямованого виключно на економічні критерії вигод як для держави, так і для конкретного природокористувача. Реалізація цієї політики допоможе також створити базу для отримання в довгостроковому періоді вигод, вимірюваних з використанням критеріїв еколого-економічної ефективності.

У свою чергу, облік в екологічній політиці найкращих зразків практики державного управління в екологічній сфері дозволить Україні прискорити процес інтеграції у світові економічні і політичні процеси.

В Україні створена нормативно-правова база охорони навколишнього середовища, яка налічує понад 300 законів і підзаконних актів. Однак ця законодавча база складна для впровадження, суперечлива й тому неефективна з результатами її реалізації.

У другій половині 2010 року в екологічній політиці України відбулися позитивні зміни, пов'язані з розробкою і прийняттям стратегії екологічної політики. 14 січня 2011 року набув чинності Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики до 2020 року» [1], який визначив наступні стратегічні цілі природоохоронної діяльності:

- підвищення рівня суспільної екологічної свідомості;
- поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки;
- досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища;
- інтеграція екологічної політики та вдосконалення системи інтегрованого екологічного управління;
- припинення втрат біологічного та ландшафтного різноманіття і формування екологічної мережі;

• забезпечення екологічно збалансованого природокористування;

• удосконалення регіональної екологічної політики.

Крім того, 25 травня 2011 року Кабінет Міністрів України схвалив «Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища України на період 2011-2015 років» [2]. В ньому визначено конкретні заходи, спрямовані на досягнення зазначених стратегічних цілей.

Позитивні зрушення в екологічній політиці України дають підстави сподіватися на підтримку Президентом і Урядом України разом з усіма зацікавленими сторонами (центральні і місцеві органи влади, громадськість, бізнес, наука, освіта) надзвичайно важливих і складних завдань переходу України до сталого розвитку та розробки і впровадження в Україні моделі «зеленої» економіки.

На жаль, Україна так і не змогла підготувати національну стратегію сталого розвитку, хоча певні кроки в цьому напрямку були зроблені. Вимушена першочерговість факторів економічного зростання відсунула на задній план облік принципів сталого розвитку в законодавстві та політиці України. Завершення розробки національної стратегії сталого розвитку України та прийняття Закону України «Про стратегію сталого розвитку» було передбачено в рамках Плану дій Україна-ЄС. У відповідності з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22 квітня 2005 р. № 117-р «Про затвердження заходів щодо виконання у 2005 році Плану дій Україна-ЄС» стратегія повинна була бути підготовлена у травні 2005 року. Однак і зараз Україна залишається однією з небагатьох країн Європи, в яких відсутні такі важливі стратегічні документи, як Національна стратегія сталого розвитку та відповідний національний план дій.

У квітні 2012 року робоча група, до складу якої увійшли представники Національної академії наук України, навчальних закладів і громадських організацій, представила на розгляд Кабінету Міністрів України «Концепцію переходу України до сталого розвитку», в якій були визначені наступні цілі:

• припинення деградації навколишнього середовища і перехід до сталого природокористування;

• формування нової моделі економіки на основі сталого відновного природокористування;

• поліпшення якості життя населення України;

• формування суспільної свідомості, світогляду населення України на засадах сталого розвитку;

• формування нормативно-правової та інституційної бази забезпечення сталого розвитку;

• збереження національних цінностей і традицій природокористування;

• захист національних інтересів України в процесі глобалізації;

• забезпечення участі всіх зацікавлених сторін у формуванні та реалізації політики сталого розвитку;

• формування і здійснення регіональної політики сталого розвитку.

Передумовою для сталого розвитку України є інтеграція екологічної політики в галузеві та регіональні плани і програми з метою пошуку можливостей їх взаємного зміцнення та узгодження природоохоронних пріоритетів.

Питання інтеграції екологічної політики в галузеві політики є ключовим для природоохоронних структур. Однак, для галузевих міністерств і відомств він ще не став пріоритетом і часто сприймається як встановлення обмежень для галузевої діяльності, створення труднощів і додаткових витрат для розвитку конкретної галузі.

В Україні стратегічне планування розвитку країни не орієнтоване на планування сталого розвитку. Законодавством України передбачено планування тільки соціально-економічного розвитку. При цьому планування соціально-економічного розвитку та галузевих політик майже не враховує третю складову сталого розвитку – екологічну. Включення питань охорони навколишнього природного середовища в плани соціально-економічного розвитку відбувається шляхом підготовки незначного окремого розділу, який не містить екологічних вимог і опису альтернативних шляхів розвитку.

Трохи краща ситуація з регіональним плануванням. Міністерство економіки України розробило «Методичні рекомендації щодо формування регіональних стратегій розвитку», згідно з якими при розробці стратегій регіонального розвитку необхідно враховувати документи Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992) та інші міжнародні документи [3].

Одним з основних інструментів інтеграції екологічної політики в галузеві політики є стратегічна екологічна оцінка. Під час 5-ї Всеєвропейської конференції міністрів охорони навколишнього

середовища (Київ, 2003) Україна приєдналася до Протоколу про стратегічну екологічну оцінку до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті. Однак Україна не ратифікувала цей Протокол, що служить бар'єром для інтеграції екологічної політики до політики розвитку галузей на початковій стадії оцінки альтернатив.

Більшість міністерств в Україні створені і функціонують за галузевою ознакою і прагнуть вирішувати тільки свої вузькогалузеві питання. Тому практично в усіх галузевих програмах відсутня або є незначним розділ, що стосується екологічних питань. Навіть ті галузеві програми, які мають екологічний розділ, не пов'язані зі стратегічними завданнями національної екологічної політики і відображають лише деякі аспекти поводження з відходами, енергоефективності та ресурсозбереження.

Основи інтегрованого екологічного управління мало враховуються в галузях національної економіки. Внаслідок цього галузеві програми і стратегії не мають серйозної екологічної складової, реалізація якої могла б забезпечити технічне переоснащення, впровадження енергоефективних і ресурсозберігаючих технологій, маловідходних, безвідходних та екологічно безпечних технологічних процесів.

В Україні на інституційному рівні немає державного органу, який би координував інтеграцію екологічної складової в усі сектори економіки та суспільного життя.

В Україні було прийнято кілька стратегічних галузевих документів, які демонструють значний відрив галузевого розвитку від екологічних пріоритетів. Багато стратегічних галузевих документів, державних програм, концепцій і рішень розробляються та приймаються в авральному режимі. Уряду України слід відмовитися від цієї практики. Екологізація енергетичної, транспортної, сільськогосподарської та промислової галузей має стати пріоритетним завданням на найближчий період.

Про екологічні проблеми, особливо глобальні, вже давно ніхто не говорить в національному аспекті. Необхідність спеціального вивчення не лише внутрішньодержавних, але й міжнародних аспектів контролю навколишнього середовища диктується двома основними обставинами:

1. Переплетення економік різних країн накладає своєрідний відбиток на внутрішньодержавні заходи по боротьбі із забрудненням

середовища. Перед державними діячами та діловими колами постає необхідність обліку таких заходів, оскільки вони впливають на конкурентоспроможність країни, її платіжний баланс, зайнятість і національний дохід за допомогою зміни цін на експортовані та імпортовані товари;

2. Міжнаціональна цілісність навколишнього середовища, в силу чого його забруднення в одній країні поширюється на інші.

Глобальні екологічні проблеми, розглядати які на національному рівні недоцільно, ще не отримали відповідної уваги в системі міжнародних економічних відносин, незважаючи на те, що багато уваги приділяється способам їх можливого вирішення. Беручи до уваги сучасний катастрофічний стан навколишнього середовища на планеті, рішення цих проблем може здійснитися тільки за ретельно спланованою міжнародною інтеграцією в цій області.

Міжнародна інтеграція у сфері охорони навколишнього середовища – це скоординована співпраця суб'єктів, що належать до різних політико-адміністративних рівнів (міжнародному, державному, регіональному, локальному), яка здійснюється за допомогою різноманітних економічних, політичних та адміністративних інструментів і націлена на поліпшення екологічної ситуації.

Однією з головних цілей міжнародної інтеграції у сфері охорони навколишнього середовища є створення системи колективної екологічної безпеки.

Ефективність міжнародної екологічної інтеграції проявляється, в першу чергу, через можливість здійснення великих природоохоронних програм (наприклад, за збереження біологічного різноманіття), маневрування фінансовими та матеріально-технічними ресурсами, створення єдиних фондів та інтеграційних органів управління, розробці технологій контролю, створення спецгруп швидкого реагування (наприклад, під егідою ООН), об'єднання ресурсів (технологічних, інформаційних, фінансових, кадрових тощо), здійснення координаційних функцій.

Сутність міжнародної інтеграції у сфері охорони навколишнього середовища полягає у формуванні єдиного реально регульованого екологічного простору з метою забезпечення принципів сталого розвитку та побудови систем національної екологічної безпеки.

Головною проблемою реалізації ефективної державної екологічної політики в Україні є повільна інтеграція екологічної складової в усі галузі економіки та сфери діяльності.

Екологічна складова ще не стала обов'язковою в розроблених в державі стратегіях, національних і регіональних програмах розвитку. Це, в свою чергу, призводить до істотного зниження ефективності управління в галузі охорони довкілля на державному та регіональному рівнях.

Верховною Радою були прийняті закони України «Про ратифікацію Стокгольмської конвенції про стійкі органічні забруднювачі», «Про ратифікацію Протоколу про збереження біорізноманіття та ландшафтів Чорного моря до Конвенції про захист Чорного моря від забруднення».

Також, був розроблений проект Закону «Про Загальнодержавну цільову екологічну програму проведення моніторингу навколишнього природного середовища», проекти Концепції Стратегії національної екологічної політики України на період до 2020 року, Концепції охорони вод в Україні, Концепції державної програми стабілізації та поліпшення екологічного стану в Донецько-Придніпровському регіоні. Розроблено та схвалено урядом ряд проектів указів Президента України про створення національних природних парків.

З метою реалізації механізмів Кіотського протоколу до Рамкової Конвенції ООН було створено Національне агентство екологічних інвестицій України та розроблено проект Закону «Про парникові гази», створено Національний центр кадастру викидів парникових газів.

Однак, слід зазначити, що багато питань знаходяться в стадії розробки або чекають своєї черги на розгляд.

Розглядаючи інтеграцію як шлях до консолідованого рішення економічних і соціальних проблем слід усвідомлювати, що сьогодні досягнення економічного та соціального добробуту як в окремій країні, так і у світі в цілому є неможливим без урахування та подолання як на національному, так і наднаціональному рівнях екологічних протиріч, породжених агресивною поведінкою, політикою всіх без винятку суб'єктів міжнародних економічних відносин в умовах глобалізації, транснаціоналізації економіки та фінансових ринків. Найбільш суттєвими кроками в напрямку формування та посилення екологічної складової

інтеграційного процесу в межах інтеграційного угруповання повинні стати:

• розробка наднаціональної екологічної програми,

• стратегії сталого розвитку, в якій повинні бути зафіксовані конкретні екологічні показники та індикатори для всіх країн-членів інтеграційного угруповання;

• створення на базі наднаціональної стратегії сталого розвитку деталізованих національних програм та ініціатив, які враховували б специфіку кожної з країн-членів інтеграційного угруповання,

• включення екологічних стандартів і правил поведінки у всьому програми розвитку в різноманітних сферах економічної системи інтеграційного об'єднання;

• тісна співпраця наднаціональних органів, які відповідають за екологічні та інноваційні проблеми і розробки;

• популяризація конкретних можливостей колективного вирішення екологічних протиріч допомогою інтеграційних процесів, які здійснюються міжнародними організаціями.

Бібліографічний список:

1. Царенко О. Основи екології та економіка природокористування : навч. посіб. для студ. вузів / Олександр Царенко, Олександр Нєсвєтов, Микола Кадацький. – 2-е вид. – Суми : Університетська книга, 2004. – 399 с.
2. Всеукраинская экологическая лига [Електронний ресурс] : [веб-сайт]. – Режим доступу: http://www.ecoleague.net
3. Про затвердження Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. № 577-р [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-сайт]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/577-2011-%D1%80/paran9#n9
4. Всемирная Конференция ООН по устойчивому развитию «Рио+20» [Електронний ресурс] : [веб-сайт]. – Режим доступу: http://www.uncsd2012.org

В статье анализируются основные проблемы экономической и экологической политики, ведь экологическая составляющая является одним из главных элементов концепции устойчивого развития. Определены негативные экологические факторы, которые обусловлены неучетом интегрированного экологического управления в области национальной экономики. Установлено, что главной проблемой реализации

эффективной государственной экологической политики в Украине является медленная интеграция экологической составляющей во все отрасли экономики и сферы деятельности.

In article the main problems of economic and environmental policy are analyzed, the ecological component is one of the main elements of the concept of sustainable development. Negative ecological factors which are caused by not accounting of the integrated ecological management in the field of national economy are defined. It is established that the main problem of realization of effective public environmental policy in Ukraine is slow integration of an ecological component into all branches of economy and sphere of action.

Стаття надійшла до редколегії 15.09.2016

УДК 321:316.647.5.001.76

Іванова А. В., НУ «ОЮА»

ТРАКТОВКИ ПОЛІТИЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ В КОНТЕКСТІ ГАРМОНІЗАЦІЇ СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН

У статті розглянуто проблеми політичної толерантності в контексті суспільних відносин та взаємодій, процесів балансування різних політичних течій в сучасній плюралістичній політичній реальності.

Сучасна політична реальність характеризується постійним інформаційним обміном, що породжує не тільки розвиток поглядів, збагачення досвіду та розвиток соціуму в цілому, а й сприяє створенню диференційних, часто конфліктних форм, внаслідок чого розвиток соціальної, політичної та інших систем характеризуються конфронтаційними зіткненнями.

На новий рівень постає розуміння значення толерантності як універсального принципу існування суспільства. Актуальність даної теми зумовлена зростанням нетерпимості в соціально-політичних відносинах суспільств, що викликано трансформаційними змінами і кризовими явищами сучасності. В суспільствах, де існує безліч поглядів, цінностей, наукових течій, ідеологій та політичних формувань, складно зберегти стабільність. Зростання інтолерантності, дискримінації, пригнічень, національних конфліктів

© Іванова А. В., 2016

эффективной государственной экологической политики в Украине является медленная интеграция экологической составляющей во все отрасли экономики и сферы деятельности.

In article the main problems of economic and environmental policy are analyzed, the ecological component is one of the main elements of the concept of sustainable development. Negative ecological factors which are caused by not accounting of the integrated ecological management in the field of national economy are defined. It is established that the main problem of realization of effective public environmental policy in Ukraine is slow integration of an ecological component into all branches of economy and sphere of action.

Стаття надійшла до редколегії 15.09.2016

УДК 321:316.647.5.001.76

Іванова А. В., НУ «ОЮА»

ТРАКТОВКИ ПОЛІТИЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ В КОНТЕКСТІ ГАРМОНІЗАЦІЇ СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН

У статті розглянуто проблеми політичної толерантності в контексті суспільних відносин та взаємодій, процесів балансування різних політичних течій в сучасній плюралістичній політичній реальності.

Сучасна політична реальність характеризується постійним інформаційним обміном, що породжує не тільки розвиток поглядів, збагачення досвіду та розвиток соціуму в цілому, а й сприяє створенню диференційних, часто конфліктних форм, внаслідок чого розвиток соціальної, політичної та інших систем характеризуються конфронтаційними зіткненнями.

На новий рівень постає розуміння значення толерантності як універсального принципу існування суспільства. Актуальність даної теми зумовлена зростанням нетерпимості в соціально-політичних відносинах суспільств, що викликано трансформаційними змінами і кризовими явищами сучасності. В суспільствах, де існує безліч поглядів, цінностей, наукових течій, ідеологій та політичних формувань, складно зберегти стабільність. Зростання інтолерантності, дискримінації, пригнічень, національних конфліктів

© Іванова А. В., 2016

на основі різності політичних переконань і бачень актуалізує проблему політичної толерантності в сучасних суспільствах, та формує необхідність розробки практичних засобів та механізмів вирішення вищезазначених проблем сучасного світу.

Багатоманітність цінностей породжує проблему їх легітимного поєднання усередині однієї політичної спільноти. Очевидно те, що в занадто великій плюралістичній «компанії» деякі цінності зникають, тобто затвердження одних зразків політичної культури може привести до утиску інших [6, с. 51]. Різноманіття створює сприятливі умови для зіткнень, починаючи від боротьби ідей до реального протистояння та знищення однією системою іншої. Тому суспільно-політична система починає усвідомлювати необхідність пошуку механізмів стабілізації балансу соціальної системи в умовах політичного плюралізму. Отже сучасність призводить до розуміння толерантності як інструмента гармонізації структурних зв'язків між відмінними елементами суспільства. Тепер постає проблема реального впровадження принципу толерантності з теоретичного обґрунтування в практичне застосування.

Феномен толерантності має значну історію розвитку, перетворень та трансформацій. В епоху Середніх віків гостро постала проблема інтолерантності у сфері релігійних відносин. Однак, поняття «толерантність» з'являється лише в XVI столітті у Франції, з часів Нантського Едикту 1598 року, коли вийшло безліч законів про терпимість і коли французькі протестанти – гугеноти – отримали права і поступки на вільний прояв релігійного життя. Його поява була обумовлена епохою релігійних війн і стало проявом компромісу, на який вимушені були погодитися католики і протестанти. Це була рятівна реакція суспільства світських республік, що зароджуються, на тридцятирічний період кривавих релігійних війн. Жорстке протистояння і прагнення нав'язати «іншому» власну систему релігійних цінностей оберталися незліченними втратами усіх сторін і європейці прийшли до розуміння того, що конфесійна однорідність як усередині однієї країни, так і у відносинах між державами не є такою принциповою [1, с. 9].

Саме в період релігійних війн отримала свої зачатки політична толерантність. Тому як, в той час панувала саме теологічна ідеологія в усіх сферах суспільного життя, в тому числі політичній. Основоположну владу мала церква. Тому релігійний вибір був не лише питанням віри та основою соціальної свідомості, а й мав

загальнодержавне значення. Представник епохи просвітництва Вольтер у свої праці «Трактат про віротерпимість» прирівнює релігійну терпимість до політичної. Він зазначає необхідність політичної і релігійної терпимості для врегулювання соціально-політичних відносин в реальності де суспільство розділено на безліч різноманітних ідеологічних, релігійних та політичних формувань. Вольтер пише: «…Віротерпимість навпаки, не може робити ніякої смути і віднімає всякий привід до хвилювань. Вона природним чином роз'єднує думки: в країні, розділеній на безліч сект, жодна не може претендувати на панування, і тому усі вони залишаються спокійними. Супротивники політичної терпимості в протестантських країнах стверджують, що не слід терпіти католицтво, тому що воно прагне встановити владу духовенства на розвалинах монархічної влади; а в католицьких країнах говорять, що протестантські громади недопустимі, тому що вони ворожі абсолютній владі. Хіба для людини із здоровим глуздом це протиріччя не служить достатнім доказом того, що слід терпіти усі релігії, щоб жодна не могла придбати пануючої влади та не могла б зробитися небезпечною?» [2].

Важливим етапом у формуванні ідей політичної толерантності в її сучасному розумінні як загальносуспільної цінності і механізму регулювання суспільних відносин, став лібералізм. Поворотним пунктом у формуванні лібералізму, та і в розмежуванні основних течій західної суспільно-політичної думки Нового і Новітнього часу слід рахувати Велику французьку буржуазну революцію кінця XVIII століття. Зокрема, один з її головних політико-ідеологічних документів – «Декларація прав людини і громадянина» 1789 року, в місткій і чіткій формі проголосив ті ідеї, цінності і норми, які стали найважливішими системотворними елементами класичного лібералізму: «метою всякого політичного об'єднання є збереження природних невід'ємних прав людини. Ці права суть свобода, власність, безпека і опір пригнобленню» [3, с. 277].

У сучасному політологічному підході толерантність визначається як прийняття, визнання і повага конкурентів, їх поглядів, програм, заходів при взаємному прагненні суб'єктів соціальної взаємодії (націй, держав, страт, політичних партій, організацій і т. д.) реалізувати свої інтереси і цілі, пов'язані з проблемами збереження або послаблення (зміни) існуючої влади, її зміцнення або підриву, а також зі зміною їх політичного статусу в суспільстві,

якщо це не суперечить ідеї безпеки і демократії (С. М. Ємельянов, Є. М. Богданов, В. Г. Зазикін та ін.). М. Н. Мчедлов відмічає, що терпимість не означає поступку або потурання будь-якій ідеологічній системі, це не байдужість і не упокорювання перед громадським або побутовим злом. Така точка зору переважає у більшості сучасних досліджень (М. С. Мириманова, М. Уолцер) [9, с. 180]. Політична толерантність не є різновидом конформізму. Вона несе в собі можливість об'єктивно розуміти, приймати та критично аналізувати погляди та вподобання політичних конкурентів.

Не зважаючи на активний розвиток концепцій політичної толерантності, нетерпимість в сучасному світі все-одно представляє одну з глобальних проблем суспільства, що породжує війни, знищення, теракти. Нетерпимість і конфлікт – категорії, що ідуть пліч о пліч. Нетерпимість викликає конфлікти, конфлікт в свою чергу також породжує нетерпимість. Однак деякі вчені розглядають конфлікт, як позитивний інструмент балансування відносин, вважаючи неможливим існування відмінностей в одному просторі без спалаху протиріч і конфліктів. Але в цьому сенсі розглядається допустима міра зіткнення, де конфлікт представляє переломний, кризовий момент, після якого відносини трансформуються. Ключовим визначенням є трансформування, але не руйнування відносин. Отже існує відносна міра і нетерпимості, що є допустимою в певних типах зв'язків.

Так Єлисеєв С. М. Устінова І. В. зазначили допустимість політичної інтолерантності. Толерантність в сфері політики категорія несумісна з самою сутністю політики. В якості критерію визначення природи політики К. Шмідт пропонує дихотомію «друг-ворог». На його думку, політика завжди припускає взаємодії груп, які у відношенні один до одного виступають «ворогами»: «Ворог – не приватний супротивник, ненависний в силу почуття антипатії. Ворог, щонайменше евентуальний, тобто по реальній можливості, – це сукупність людей, що тільки борються, з такою ж самою сукупністю. Якщо застосовувати методологічний принцип К. Шмідта при розгляді політичної толерантності, то в якості «чужого», «іншого» (тобто об'єкту толерантності) виступає «ворог». Проте виникає логічний парадокс. Якщо ми будемо толерантні до політичного ворога, тобто ворог стане не-ворогом, то зникає сутністна ознака політичних взаємодій, політики як явища. За Шмідтом виходить, що толерантність до політичних ворогів знищує політику як

площину взаємодій [5 с. 46]. Отже можливо говорити про тип інтолерантності, що представляє собою правило гри, необхідної для суперництва. Однак навіть у даному сенсі нетерпимість також має свої межі. Для суспільної системи саме не контрольована нетерпимість і конфлікти представляють найбільшу небезпеку та стають передвісниками переростання цих станів у крайні, екстремістські та небезпечні форми.

Устінова І. В. виділяє три типи політичної толерантності-інтолерантності в сучасному суспільстві. За ознакою суб'єкту: відносини держава – соціальна група; соціальна група – держава; стосунки соціальна група – соціальна група [8, с. 529]. Най розповсюдженою сьогодні є саме проблема політичної толерантності у відносинах соціальна група-соціальна група. Конфлікти і різні прояви нетерпимості проявляються саме в цих формах, що має особливе вираження у соціальному розвитку, співіснуванні цих груп, як представників різних політичних сил, в одному соціальному просторі. Важливими в регулюванні цих відносин є питання визнання за ними права на політичний вибір та участь у політичному процесі, на власні погляди та бачення політичного розвитку.

Політична толерантність як суспільна норма та цінність формує особливий тип соціальних зв'язків, де проголошена терпимість, свобода вибору, безпека та можливість мати та виражати прихильність до тієї або іншої політичної течії. Однак політична терпимість хоч і визнана в сучасності як суспільна цінність, не завжди має впровадження та реалізацію у реальному житті.

В сучасній Україні на правовому рівні більшість норм толерантності фіксується у окремих статтях Конституції України, Кримінального кодексу України, Декларації прав національностей України, Законі України «Про національні меншини в Україні». Також Україна ратифікувала низку міжнародних документів у сфері боротьби проти расизму та нетерпимості, зокрема Європейську конвенцію про захист прав та основних свобод людини, Конвенцію ООН про статус біженців, Рамкову Конвенцію Ради Європи про захист національних меншин, Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. Однак, що стосується захисту від політичної дискримінації нормативні акти лише осторонь зачипають цю проблему. Взагалі, системний захист людини від пригнічення на основі політичних переконань в Україні потребує вдосконалення.

Українське суспільство на сьогоднішній день не висловлює особливу занепокоєність проблемою політичної толерантності. Навіть розуміння цього питання як однієї з пріоритетних проблем сьогодення, і на рівні суспільства, і в освітніх структурах, та й загалом на державному рівні поки що не усвідомлене. Але проблема політичних відносин, конфліктів та зіткнень на основі різності політичних переконань в Україні достатньо актуальна.

На сучасну вітчизняну політичну культуру, значною мірою, впливають особливості існуючого різнобарвного спектру політичних рухів і партій. За умови активності вкрай радикальних рухів, орієнтованих на жорстке протиборство, дуже слабкі позиції мають політичні сили – зважені, неагресивні, які готові слухати і, головне, чути аргументи опонентів [7, с. 79]. Існує також багато різноманітних чинників, що мають прямий вплив на формування закритих типів свідомості, радикальних настроїв членів суспільства, віддаляє суспільство від осмислення та прийняття принципів політичної толерантності.

Галицький І. В. зазначає важливість формування толерантної свідомості членів суспільства задля підвищення рівня толерантності соціуму в цілому та гармонізації суспільно-політичних відносин. Він підкреслює думку, що для повноцінного формування толерантності як цінності суспільства, необхідно задіяти всі соціальні інститути. В особливості законотворчу діяльність, громадське суспільство і його структури, правове виховання, правову освіту, сім'ю, національну ідеологію. Також однією з основних передумов становлення толерантного суспільства в Україні є загальносуспільна інтеграція. Це є, передусім, питанням не лише етно-політики, а й продуманої та ефективної соціальної політики держави [4, с. 20]. Тобто, необхідно задіяти такі механізмі, що створили б універсальний інструмент балансування політичної терпимості в соціальному механізмі, але не перетинаючи межу, за якою терпимість перетворюється в байдужість та політичний абсентеїзм. Задіявши всі соціальні структури можливо буде поставити питання толерантності на новий рівень.

Аналізуючи різні підходи до вирішення проблем політичної нетерпимості як в суспільстві так і в політиці держави, її різних представників, можна сформулювати ряд висновків. Щодо практичної реалізації принципу політичної толерантності задля гармонізації соціально-політичних відносин вважаємо необхідним та

доцільним, по-перше, введення системного підходу формування толерантного суспільства, як принципу державної політики. Це повинно стати відправним пунктом введення норми політичної толерантності в суспільстві. Друга практична необхідність – це законотворча та правозастосовна діяльність, формування системи законів, пов'язаних зі збереженням права людини на власні політичні погляди, вибір, власне бачення політичного розвитку країни та права участі у політичному процесі, з неможливістю політичної дискримінації людини та громадянина. Важливим є аспект контролю за реалізацією цих прав у їх фактичному виконанні. Тому в механізм вирішення даної проблеми можливе включення комісії контролю реалізації цих прав та захисту населення від будь-якої дискримінації за політичними переконаннями. Третій блок реалізації політичної толерантності суспільства повинен задіяти всі суспільні інститути, задля формування терпимості як норми і цінності в освітній, культурній, суспільній, правовій та інших соціальних сферах. Щодо освіти, необхідно приділяти найбільшу увагу цій області. Вважаємо доцільним введення ще в шкільній програмі курсу основ толерантного відношення людей як один до одного, так і до різних культур, релігій, соціальних верств, політичних опонентів. Курс повинен бути обов'язковим й у вищих навчальних закладах. Тобто, політична терпимість повинна бути цілісним принципом функціонування держави і суспільства в цілому. Необхідне створення фундаментального підходу до практичного втілення даного соціального принципу в реальність.

Бібліографічний список:

1. Баева Л. В. Толерантность: идея, образы, персоналии : монография / Л. В. Баева. – Астрахань : Изд. дом «Астраханский университет», 2009. – 217 с.
2. Вольтер Трактат про віротерпимість [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.antimilitary.narod.ru/antology/voltaire/voltaire_calas. htm
3. Гаджиєв К. С. Політологія / К. С. Гаджиєв. – М. : Логос, 2001. – 488 с.
4. Галицький І. В. Формування толерантності у правосвідомості та правовій культурі громадян України / І. В. Галицький // Вісник Академії адвокатури України. – 2011. – № 2. – С. 16-22.
5. Елисеев С. М. Особенности политической толерантности студенчества / С. М. Елисеев, І. В. Устинова // Социологические исследования. – 2010. – № 6. – С. 45-51.

6. Мусихін Г. І. Плюралізм політичних цінностей чи загальний імператив свободи особистості: вибір не визначений? / Г. І. Мусихін // Політія. – 2007. – № 3. – С. 42-60.
7. Носовець В. О. Політична толерантність як головний чинник досягнення миру та злагоди / В. О. Носовець // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка: Сер. : Філософія. Політологія. – 2009. – № 91/93. – С. 76-79.
8. Сборник статей памяти А. Крыштановского. – М. : НИУ ВШЭ, 2011. – Т. 8. – 557 с.
9. Солинін Н. Є. Основні підходи до визначення поняття «толерантність» / Н. Е. Солинін // Ярославський педагогічний вісник. – 2009. – Т. 2. – № 4. – С. 178-181.

В статье рассмотрены проблемы политической толерантности в контексте социальных отношений и взаимодействий, процессов балансирования разных политических течений в современной плюралистической политической реальности.

The article is dedicated to the problem of political tolerance in a context of social relationships and interactions, processes of balancing various political currents in in contemporary pluralistic reality.

Стаття надійшла до редколегії 26.08.2016

УДК 321:316.483+321:328.161

Завгородня Ю. В., НУ «ОЮА»

ПОЛІТИЧНИЙ КОНФЛІКТ ТА ПОЛІТИЧНА КРИЗА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Теоретичний аналіз політичного конфлікту та політичної кризи є основою наукового дослідження для практичного попередження та ефективного врегулювання протиріч з метою уникнення негативних наслідків для суспільства. Взаємозалежність та відмінність даних понять та процесів формують необхідність деталізації ознак політичного конфлікту та політичної кризи.

Період незалежності української держави супроводжується деструктивними політичними конфліктами. Розвиток України визначають такі політичні явища як: зростання конфліктності між гілками влади, загострення конкуренції у середовищі політичних еліт, безкомпромісне протиборство, переростання політичних

 © Завгородня Ю. В., 2016

6. Мусихін Г. І. Плюралізм політичних цінностей чи загальний імператив свободи особистості: вибір не визначений? / Г. І. Мусихін // Політія. – 2007. – № 3. – С. 42-60.
7. Носовець В. О. Політична толерантність як головний чинник досягнення миру та злагоди / В. О. Носовець // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка: Сер. : Філософія. Політологія. – 2009. – № 91/93. – С. 76-79.
8. Сборник статей памяти А. Крыштановского. – М. : НИУ ВШЭ, 2011. – Т. 8. – 557 с.
9. Солинін Н. Є. Основні підходи до визначення поняття «толерантність» / Н. Е. Солинін // Ярославський педагогічний вісник. – 2009. – Т. 2. – № 4. – С. 178-181.

В статье рассмотрены проблемы политической толерантности в контексте социальных отношений и взаимодействий, процессов балансирования разных политических течений в современной плюралистической политической реальности.

The article is dedicated to the problem of political tolerance in a context of social relationships and interactions, processes of balancing various political currents in in contemporary pluralistic reality.

Стаття надійшла до редколегії 26.08.2016

УДК 321:316.483+321:328.161

Завгородня Ю. В., НУ «ОЮА»

ПОЛІТИЧНИЙ КОНФЛІКТ ТА ПОЛІТИЧНА КРИЗА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Теоретичний аналіз політичного конфлікту та політичної кризи є основою наукового дослідження для практичного попередження та ефективного врегулювання протиріч з метою уникнення негативних наслідків для суспільства. Взаємозалежність та відмінність даних понять та процесів формують необхідність деталізації ознак політичного конфлікту та політичної кризи.

Період незалежності української держави супроводжується деструктивними політичними конфліктами. Розвиток України визначають такі політичні явища як: зростання конфліктності між гілками влади, загострення конкуренції у середовищі політичних еліт, безкомпромісне протиборство, переростання політичних

 © Завгородня Ю. В., 2016

конфліктів у збройні протистояння. Результатом таких процесів є політична нестабільність, зниження економічних показників, моральна виснаженість населення. Тому, постає необхідність у дослідженні науково-практичних розробок щодо сутності політичного конфлікту та шляхів його подолання в рамках незалежної української держави.

Політичне середовище країни є яскравим прикладом політичного протистояння між різними партіями, блоками, групами політиків та окремими індивідами. В процесі політичного конфлікту сторони за допомогою механізму політичної боротьби намагаються отримати можливість впливати на суспільні та державні цінності. Така політична протидія між політичними суб'єктами є доказом необхідності суттєвої зміни усього апарату управління на усіх рівнях політичної взаємодії.

Світове співтовариство в умовах глобалізаційних процесів щодо політичних конфліктів націлено на мирний переговорний процес конфліктуючих сторін, економічні методи впливу щодо агресора та підтримку суб'єктів конфлікту у реалізації результатів переговорних процедур. Політична діяльність української держави демонструє нам відставання українського суспільства від більшої частини світової спільноти в усвідомленні політичної реальності та наслідків політичного протистояння.

Отже, українська держава в XXI столітті потребує від усіх суб'єктів політичного процесу усвідомлення, взаєморозуміння та використання мирних методів вирішення конфліктних ситуацій. Варто зазначити, що в нашій країні нормативно закріплені гуманні принципи, для подолання кризових явищ політичного протиборства.

В період незалежності Української держави прояви політичних конфліктів вирішуються з короткостроковою перспективою. У зв'язку з чим, конфлікти на однотипних політичних підставах періодично назрівають та розвиваються. Сторони протистояння змінюються, а причини конфлікту повторюються. Важливим завданням суб'єктів політики залишається використання наукового досвіду в нормотворчій і управлінській взаємодії між сторонами конфлікту.

Тому, аналіз сутності політичного конфлікту та політичної кризи в українському суспільстві є невідкладною потребою в рамках стабілізаційних процесів розвитку української державності в сучас-

них глобальних умовах. Проведення аналізу явища політичного конфлікту та політичної кризи продемонструє недоліки політичної системи. Варто зазначити, що євроінтеграційні прагнення української держави не можливі без стабільної політичної ситуації, яка є необхідною умовою міжнародної політичної та економічної взаємодії. Отже, теоретичний аналіз політичного конфліктута політичної кризи в українському суспільстві заслуговує уваги науковців, політологів, політичних діячів та самого народу країни.

Явище політичного конфлікту та політичної кризи уже довгий період часу вивчається науковцями. Для теоретичного аналізу політичного конфлікту та політичної кризи автором використовувалися роботи таких вчених, як: А. А. Алякіна, А. В. Глухова, Л. І. Гайнутдинова, М. К. Тітова, О. В. Петренко, Г. І. Козирева, Д. М. Мацкевича, М. Росенко, М. А. Мунтян, В. А. Барсамов, Н. Пророчуката ін.

При характеристиці сутності політичних конфліктів та політичної кризи важливим завданням є дослідження та співвідношення взаємопов'язаних явищ. Категоріальний апарат, що стосується політичних конфліктів, у науковому обігу має різні інтерпретації в залежності від виду суспільних подій, суб'єктів, способів, засобів та результатів.

У світлі сучасних подій світова наукова громадськість практично одноголосно приходить до висновку, що сучасна земна цивілізація знаходиться на порозі важкої системної кризи, яка характеризується вибуховим ростом таких цивілізаційних параметрів, як населення, виробництво, енергія. Це супроводжується також зусиллями антропогенетичного тиску на навколишнє середовище і частим екологічним катастрофам технологічного походження.

За своїм змістом і сутністю політичний конфлікт взаємопов'язаний із політичною кризою. Дані терміни близькі за звучанням, але різні за змістом та значимістю у науковому та практичному обігу. Тому, важливо здійснити аналіз співвідношення понять «політичної кризи» і «політичного конфлікту». Вони обумовлюється тими обставинами, що і криза і конфлікт вважаються в сучасній політичній науці природними і неминучими явищами в процесі розвитку любої політичної системи.

Існує велика кількість підходів до визначення поняття політичної кризи і його характеристики, як самостійного соціального

явища. На думку О. В. Петренко, політична криза – це соціальне явище, яке являє собою форму політичного процесу, його переломний момент, що характеризується перехідним станом в розвитку політичної системи суспільства, її дестабілізацією на основі загострення протиріч в існуючих політичних відносинах [1; с. 264].

Сутність політичної кризи складає різке загострення протиріч у різних взаємозв'язках і взаємодіях соціальних інститутів, організацій і груп, окремих індивідів в сфері політики, тобто по завоюванню, розприділеню, перерозприділеню, утриманні та використанні державної влади. Політична криза, як феномен, що сприяє зміні політичної системи, структур і інститутів політичного владарювання і панування, певного соціально-політичного устрою суспільства [1; с. 264].

У своїй сутності політична криза містить усі явища, які реально відбуваються, події, що пов'язані з трансформаціями в сфері політики. Відмінність політичної кризи від політичного конфлікту, що являє собою зіткнення і протиборство двох і більше сторін з ціллю реалізації своїх політичних інтересів, складається в тому, що політична криза може мати більш об'єктивний характер, якщо він викликаний стихійними лихами чи природними катастрофами. Він представляє собою політичну реальність, що розвивається, яка може формуватися і незалежно від волі тих чи інших суб'єктів політичних відносин. Політична криза можлива і як результат процесу боротьби інтересів різних соціально-політичних сил і окремих громадян їх поведінка і уявлення про те, що б хотіли отримати від держави і політичного режиму [1; с. 265].

Політичні конфлікти та кризи взаємопов'язані явища: конфлікт може бути початком кризи і криза може бути підставою конфлікту. Конфлікт за часом і тривалістю може включати декілька криз, і сукупність конфліктів може становити зміст кризи. Політичні кризи й конфлікти дезорганізують, дестабілізують обстановку, але водночас, у разі їхнього позитивного вирішення, є початком нового етапу розвитку [2; с. 23].

В структурі політичної кризи варто виділити суб'єкти політичного процесу і політичні відносини між ними. Суб'єкти політичної кризи – це реально діючі учасники політичного життя, які володіють суперечливими політичними інтересами та реалізують їх на практиці. Вони є носіями політичних відносин, рушійною силою вирішення політичних протиріч і відповідних

змін в політичній системі. Суб'єкти політичної кризи в залежності від місця і ролі в політиці, ступені і характеру впливу на політичне життя розділяються на соціальні та інституціональні. До соціальних суб'єктів відносяться різні соціальні групи і утворення (клас, нація, професійна група, політична еліта, групи інтересів і т.д.), окремі індивіди. До інституціональних – інституціоналізовані групи людей (держава і її органи, політичні партії, громадські організації і інші формальні об'єднання) [1; с. 265].

При дослідженні категоріального апарату в рамках політичного конфлікту варто відзначити, що він є особливою формою взаємодії суб'єктів соціальних відносин та проявляється у кожному сучасному суспільстві. По своїй суті він являє собою активне зіткнення протиборствуючи сил в сфері політики, найбільш жорстоку форму їх взаємодії з приводу політичного впливу в країні чи на міжнародній арені.

Політичні конфлікти мають свої джерела зародження і розвитку. Вони сконцентровані в політичній сфері життєдіяльності суспільства, як багатошаровому і багатофункціональному системному утворенні, у відносинах і зв'язках, які там формуються, в її функціонуванні і розвитку. Конфліктогенність політичної сфери обумовлена головним чином тим, що в ній формуються і здійснюються усі державно-владні відносини, а сама вона являється динамічним системним утворенням. Відносини між соціальними суб'єктами з приводу влади, що складаються в політичній сфері, завжди ведуть до зіткнення і протиборства між людьми з приводу того, хто буде управляти, а хто підкорятися. Людина в більшій мірі прагне управляти, а не підкорятися, так як це дає їй більш високий матеріальний дохід, престиж, вигідні зв'язки, привілеї і т.д. В зв'язку з цим, прагненням людини до володарювання завжди виступає одним з найважливіших джерел політичної напруги [1; с. 266].

З метою визначення співвідношення понять політичної кризи і політичного конфлікту, варто проаналізувати основні підходи для їх характеристики.

Прихильники первинності кризи по відношенню до конфлікту зазначають, що суспільно-політичний конфлікт є лише однією із форм вираження політичної кризи, що проявляється у відкритому виступі мас проти політичної організації і її політики. При цьому політична криза визначається ними, як руйнація по-

літичної системи, порушення її нормального функціонування. Причиною таких подій є те, що значна частина громадян відмовляє правлячій політичній організації (таким її головними ланками, як виконавча влада і політичні партії) в своїй підтримці висловлює незадоволення політикою, яка здійснюється в країні і тим самим не дозволяє політичній системі успішно здійснювати свої функції [1; с. 267].

Підґрунтям політичної кризи і конфліктує соціальні протиріччя, а кожні соціальні протиріччя (комплекс протиріч) є ніщо інше, як протиріччя інтересів людей чи груп (класів, прошарків) чи спільностей (націй, народностей, народів). Однак не кожна відмінність і розбіжність інтересів, не кожне протиріччя вже є конфлікт, тому що соціальні конфлікти – це протиріччя інтересів, які дійшли до певного етапу розвитку, до існуючої форми свого прояву. Важливо зазначити, що кожне соціальне протиріччя розвивається, проходить певні етапи – виникнення, розвиток, загострення, розширення. Якщо б кожне протиріччя проходило ці етапи, то можна було б стверджувати, що конфлікт – одна з кінцевих фаз його розвитку, коли поляризація сил, що відбулась на попередніх етапах і їх загострене протиборство переходить в останню фазу розвитку – в фазу відкритого зіткнення сторін і розширення протиріччя [1; с. 267].

Тому розглядаючи кризу можна акцентувати, що вона частіше проявляється, як порушення балансу, функціональний розлад попередньої взаємодії, що здійснювалася успішно. Конфлікт – це вже не лише порушення попередньої взаємодії, існуючої гармонії, а стихійне чи свідоме протиборство, зіткнення сторін. Конфлікт завжди свідчить про кризовий характер розвитку. Але не кожна криза і не будь-який кризовий розвиток є конфлікт. Більш того не кожна криза призводить до конфлікту.

Для політичної практики дуже важливо не лише бачити різницю між кризою і конфліктом, але і запропонувати засоби своєчасного вирішення існуючих протиріч, недопущення того, щоб виявлена криза переросла в конфлікт, який став загрожувати нормальним умовам суспільного розвитку.

Позиція прихильників протилежної точки зору розглянута у дослідженнях професора М.А. Мунтяна. Він зазначає, що будь-яка криза є певним етапом розвитку конфліктної ситуації і виділяє такі конкретні форми кризи, як загальна криза системи, економічна,

продовольча, урядова, парламентська і інші кризи. Важливим моментом загальної кризи системи є політична криза:

– це перш за все, ґрунтоване на невирішеності конфліктних ситуацій загальне суспільне незадоволення і обурення діяльністю правлячих кіл, які продемонстрували свою нездатність вирішувати питання з життєдіяльності держави;

– це втрата довіри мас до своїх політичних і державних лідерів, уряду, правлячих партій;

– це відчуження народних мас від держави, органів влади, від самоуправління [3].

Зразком ще однієї точки зору може слугувати робота В.А. Барсамова, який описуючи сучасне розуміння політичної кризи, зазначає:

– криза розглядається, як негативна проблемна ситуація в суспільстві чи політичній підсистемі;

– криза розглядається, як ситуація з якою політична система не справляється попереднім, сталим методом;

– криза розглядається, як передконфліктна стадія, після якої набувають свою вищу, як правило, насильницьку форму;

– криза, як сукупність важко вирішуваних сталими методами проблем, як сукупність кризи підсистем і інститутів [4; с. 9].

Дискусія з приводу співвідношення політичного конфлікту та політичної кризи на сьогоднішній день не завершена. На думку О.А. Рижова існує потреба у розмежуванні не лише понять «політичний конфлікт», «політична криза», але і окремого терміна «криза політичного конфлікту» [5; с. 130].

На його думку, політична криза, як правило, передує політичному конфлікту чи співпадає з періодом створення конфліктної ситуації в першій стадії конфлікту і розглядається як певна межа у функціонуванні і розвитку тієї чи іншої політичної системи.

Тобто, часто конфлікту ще немає, але сама система повністю вичерпала усі резерви свого існування і розвитку. Ігнорування кризової ситуації чи неадекватне вирішення кризи може привести до конфлікту (чи його загостренню) і навпаки, – прийняття відповідних заходів може знизити наростаючу конфронтацію і продовжити функціонування системи. В першому випадку криза і співпадає з першою стадією конфлікту, коли виникає об'єктивна конфліктна ситуація, напруженість, відбувається усвідомлення її однієї з сторін [1; с. 269].

Частіше всього поняття «політична криза» в політології вживається по відношенню до політичної влади. Криза політичної влади – це криза політиків, які керують в даний момент державою. Вона проявляється:

– в нездатності владних структур проводити політику в інтересах основної маси населення країни чи соціальної групи, що привела їх до влади;

– у встановленні в суспільстві норм регулювання політичних відносин, що не приймаються в якості авторитетних;

– в діяльності державного апарата, що закритий рамками його специфічного інтересу, що не сприяє покращенню стану соціального організму;

– в деформації вертикальних власних відносин між центральними і місцевими органами влади;

– в загостренні протиріччя між гілками влади;

– в корумпованості, зрощення політичної еліти з кримінальними структурами і ін. [1; с. 269].

Тобто, це така політична ситуація, коли маси чи соціальна група, клас відкрито виражають своє незадоволення політикою, що проводиться верхівкою. Політики втрачають соціальну опору і наступає «параліч влади» – прийняті органами політичної влади закони і постанови переважно не виконуються і не використовуються. В подальшому криза влади може привезти до відставки уряду, в залежності від ситуації що склалася вона може привезти до посилення влади уряду, встановленню диктатури, чи до повалення цього уряду [1; с. 269].

Криза конфлікту може наступити на будь-якому з етапів відкритої чи явної стадії політичного конфлікту:

Перший етап – перехід до насильницьких засобів для вирішення протиріч, що назріли. В протистояння безпосередньо конфліктуючих сторін в тій чи іншій формі залучаються треті сторони (органи влади, політичні організації, соціальні групи, інші держави, системи і т.д.).

Другий етап – наростання боротьби до найбільш гострого рівня, що охоплює як безпосередніх учасників, так і залучення соціальні системи. Досягнутий рівень протистояння містить вже пряму загрозу збройного насилля, практичне застосування якого, з метою примусу протилежної сторони діяти в своїх інтересах.

Третій етап (можливий) – безпосереднє застосування збройного насилля обома сторонами (збройний конфлікт, війна), яке розпочинається з обмежених військових дій при відповідних обставинах та переростає до більш високого рівня боротьби з використанням самих сучасних озброєнь і залучення в конфлікт нових союзників [1; с. 268].

Подолання кризи на будь-якому з етапів конфлікту сприяє його переводу в площину безпосереднього врегулювання чи подальшого затягування. В той же час кожен з цих етапів може супроводжуватися своїми кризовими ситуаціями, що сприяють переводу конфлікту в наступний етап чи відступу назад.

Таким чином, чітке визначення понять «політична криза», «політичний конфлікт», «криза політичного конфлікту» і розподіл їх змісту дозволяє зробити висновки, що політична криза первинна по відношенню до політичного конфлікту, який є лише можливим результатом ескалації кризи, в свою чергу політичний конфлікт в своєму розвитку проходить специфічну стадію різкого загострення в відносинах протилежних сторін, яка може визначатися, як «криза політичного конфлікту».

Реформування українського суспільства стало причиною підвищеного інтересу суспільствознавців до питання соціальної адаптації населення в умовах гострої кризи перехідного періоду. В зв'язку з цим актуалізувалася проблема напруженості в суспільстві, яка з одного боку, постає показником його нестабільності та конфліктності, а з іншого – є характеристикою процесу адаптації населення до нових умов соціально-економічного середовища [6; с. 154].

Отже, соціально-психологічна напруженість – це поняття, яке характеризує особливий стан суспільного життя, що вирізняється загостренням внутрішніх суперечностей об'єктивного та суб'єктивного характеру, посилених у низці випадків зовнішніми обставинами (наприклад, стихійними лихами, катастрофами) [6; с. 154].

Причинами такого явища у суспільстві можуть виступати політичні, соціальні, економічні та інші чинники, дія яких призводить до виникнення в суспільстві нестабільної або конфліктної ситуації. Основою напруженості зазвичай є локальні чинники (наприклад вплив засобів масової інформації, екстремістських груп, неправильні дії місцевої влади, які викликають загострення ситуації в той чи інший момент часу в різних регіонах країни).

Напруженість, з одного боку, передує суспільним конфліктам, а з другого, є їх внутрішнім моментом, а також характеризує пост конфліктну стадію. Напруженість можна порівняти з домінантою в індивідуальній свідомості. Соціальна напруженість – аналог стресу на рівні великих соціальних систем, який виникає в суспільстві при ускладненні умов його існування [6; с. 154].

По підрахункам російського конфліктолога Д. М. Фельдмана існує більше сімдесяти визначень конфлікту. Розповсюдженим підходом до розуміння конфлікту стало розуміння його, як вищого ступеня розвитку протиріччя. Разом з тим протиріччя, протилежності, відмінності – це необхідні характеристики конфлікту, але не достатні. Говорити про конфлікт можна лише тоді, коли починають взаємодіяти сили, які є носіями цього протиріччя. Тому конфлікт – це не просто найбільш гостра стадія розвитку протиріччя, а найбільш розповсюджений в суспільній практиці спосіб його вирішення [7; с. 90].

Політичні протиріччя характеризують основний елемент змісту політичного конфлікту – інтереси його суб'єктів, які відображають їх відносини до існуючого протиріччя і кінцевого результату його вирішення. Саме інтереси стають основною причиною дій суб'єктів.

Тому, політичний інтерес – це внутрішнє освідомлення і ґрунтована на світоглядних принципах, переконаннях рушійна сила політичної поведінки соціального суб'єкта, яка спонукає його до зіткнення з протилежною стороною і до конкретних дій по досягненню поставлених цілей, які відпрацьовані на основі відношення суб'єкта конфлікту до певних політичних явищ, боротьба за реалізацію політичного процесу [7; с. 91].

З огляду на аналіз теоретико-концептуальних особливостей політичного конфлікту та політичної кризи, варто відзначити що такі політичні процеси можуть породжувати інші суспільні явища, такі як: напруженість, протиріччя, інтерес. Разом з тим, криза і конфлікт у політиці є процесами не передбачуваними, які можуть привести до не контрольованих наслідків. Тому, політичні конфлікти та політична криза можуть виникати та розвиватись у політичному житті будь-якого суспільства, а отже є невід'ємною складовою функціональної взаємодії в політичній системі.

Бібліографічний список:

1. Петренко О. В. Политический кризис и политический конфликт: проблема соотношения понятий / О. В. Петренко // Вопросы гуманитарных наук : журнал. – 2009. – № 3. – С. 264-270.
2. Росенко М. Політичні конфлікти в Україні / Марія Росенко // Віче : теорет. і громадсько-політ. журнал. – 2009. – № 16. – С. 23-26.
3. Мунтян М. А. Политические кризисы (теоретический очерк) [Електронний ресурс] / М. А. Мунтян. – Режим доступу: http://muntjan.viperson.ru
4. Барсамов В. А. Структура общественно-политического кризиса (теоретический и прикладной анализ) / В. А. Барсамов. – М. : МИИТ, 2002. – С. 9.
5. Рыжов О. А. Политические конфликты современности: теория и практика : дис. … д-ра филос. наук / Рыжов Олег Алексеевич. – М., 1996. – 364 с.
6. Вовк Т. Особливості політичної поведінки в умовах політичного конфлікту та кризової ситуації та перехідний період / Тетяна Вовк // Політична психологія : Наук. зб. – 2003. — С. 151-154.
7. Афонин А. И. Методологический подход к анализу разновидности внутриполитических конфликтов / А. И. Афонин // Власть. – 2010. – № 7. – С. 90-92.

Теоретический анализ политического конфликта и политического кризиса является основой научного исследования для практического предупреждения и эффективного урегулирования противоречий во избежание негативных последствий для общества. Взаимозависимость и отличие данных понятий и процессов формируют необходимость детализации признаков политического конфликта и политического кризиса.

The theoretical analysis of a political conflict and political crisis is a basis of scientific research for the practical prevention and effective settlement of contradictions in order to avoid negative consequences for society. Interdependence and difference of these concepts and processes form need of specification of signs of a political conflict and political crisis.

Стаття надійшла до редколегії 02.09.2016

УДК 321.6:321.7(477)

Дзюбенко Ю. М., НУ «ОЮА»

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА СУТНОСТІ ДЕМОКРАТИЧНИХ ТА НЕДЕМОКРАТИЧНИХ РЕЖИМІВ

У статті охарактеризовано основні теоретичні концепції змісту понять демократичних та недемократичних режимів. Проаналізовано основні підходи до визначення демократичного, авторитарного та тоталітарних режимів. Виокремлено авторитарні ознаки та тенденції в Україні.

Поняття «політичний режим» – наукова категорія, яка дозволяє охарактеризувати способи, форми, методи реалізації політичної влади у державі на різних етапах її розвитку [5]. Розгляд у науковій літературі з різних точок зору основних ознак та особливостей політичного режиму не виключає важливості та необхідності комплексного визначення цього поняття, а також з'ясування того, як демократичні та недемократичні режими впливають на суспільно-політичні процеси.

Отже, мета даної статті – охарактеризувати основні теоретичні концепції змісту понять демократичних та недемократичних режимів та розкрити їхню сутність.

Загалом поняття «політичний режим» прийнято розглядати через призму трьох підходів: інституціональний (правовий), політико-системний та соціологічний.

Представники інституціонального підходу (К. Бекстер, Г. Лассуелл та А. Лейпхарт, О. І. Соловйов, А. П. Циганков) ототожнюють поняття «політичний режим» та «форма правління». Політичний режим вважається складовою компонентою конституційного права та пов'язується з особливостями розподілу державної влади [18].

У працях низки дослідників політико-системного підходу (Р. Макрідіса, Р. Фішмана, С. Краснера, П. Калверта, М. Хагопяна, Ч. Ендрейна) поняття «політичний режим» та «політична система» ототожнюються й, відповідно, політичний режим характеризується як стан політичної системи, для якої притаманні певні співвідношення сил між суб'єктами даної системи (політичними партіями, елітою, групами тиску тощо) з приводу здійснення політичної

© Дзюбенко Ю. М., 2016

влади та використання механізму державного впливу на суспільство. Однак цей підхід не розкриває характеру впливу держави на соціум та не вказує на такі необхідні елементи режиму як методи й засоби політичного управління суспільством.

В. В. Кобильник у своїх дослідженнях розглядає поняття «політичний режим», також використовуючи інституціональний (правовий), політико-системний та соціологічний підходи. Зокрема, автор відзначає, що соціологічний підхід повною мірою визначає поняття «політичний режим».

Політичний режим, на думку В. В. Кобильника, – це «спосіб функціонування інститутів політичної влади, характер взаємовідносин між політичними акторами, що проявляється через сукупність найбільш типових методів і засобів здійснення влади, які оформляють та структурують реальний процес взаємовідносин держави й суспільства» [8, с. 14]. Власне, варто погодитися з думкою автора, що саме соціологічний підхід повною мірою розкриває сутність поняття «політичний режим».

М. М. Боровський у своїх роботах розглядав політичний режим як «спосіб підвищення цілісності функціонування соціальної системи, який регулярно реалізований у заданих територіальних межах» [3, с. 5]. В роботі визначається соціологічна специфіка цього явища, відзначено, що саме особистісні аспекти випливають із ціннісно-діяльнісної характеристики політичного режиму та впливають на все суспільство. Автором відзначено, що основним розходженням для упорядкування у суспільстві слугує розходження між авторитарним та демократичним режимом.

Український дослідник Г. В. Шипунов (представник соціологічного підходу) визначив основні позиції, за якими потрібно класифікувати політичний режим в державі. До них належать: «спосіб формування та обсяг повноважень центральних інститутів державної влади; характеристика виборчих процесів; можливості для ведення опозиційної діяльності: становище опозиції в рамках режиму; можливості доступу громадян до альтернативних джерел інформації; характеристика «третього сектору»: ситуація з незалежними неурядовими організаціями; характер участі правоохоронних, судових і контрольно-ревізійних органів у політичному житті країни; визначення домінуючого типу політичної культури суспільства» [19, с. 13-14].

Загальновідомо, що демократичний режим – стан політичного життя суспільства, при якому державна влада здійснюється на основі принципів широкої і реальної участі громадян, їх об'єднань у формуванні державної політики, утворенні і діяльності державних органів, дотриманні прав і свобод людини [14]. Розвиток правової держави безпосередньо пов'язаний з демократичним режимом, який не здатний контролювати будь-яку з громадських сфер іншим способом, як на основі закону. Завдяки законам гарантується забезпечення правопорядку і справедливості в житті суспільства. Досягнення такої гармонії залежить від рівня правової культури громадян, рівня знань і дотримання законів, а також усвідомлення відповідальності в разі їх порушення. Прагнення до демократизації суспільного життя, має бути побудовано на повазі і дотриманні принципів верховенства права і закону, гласності, рівності, прозорості діяльності всіх органів державної влади, а також загальної соціальної справедливості.

Схожий за значенням є ліберальний режим. Він являє собою форму, спосіб і порядок здійснення державної влади в умовах сучасної правової держави і громадянського суспільства. Такий режим передбачає офіційне визнання і практичну реалізацію основних природжених і невідчужуваних прав і свобод людини і широкого кола прав громадянина, панування правового закону, розподіл влади на основі пропозицій Ш.-Л. Монтеск'є. Даний режим включає в себе всі цінні, з точки зору громадянського суспільства і правової держави, аспекти демократії, і, перш за все, ідею суверенітету народу в її правовому (державно-правовому) розумінні та застосуванні. Багато сучасних держав прагнуть бути незалежними, демократичними, правовими, суверенними і активно розвиваються. Сприяти утвердженню позицій функціонуючого громадянського суспільства, досягти бажаних результатів, можна, перш за все, на основі народного суверенітету [9, с. 130].

Право визначати, встановлювати і змінювати конституційний лад в країні є абсолютним, невід'ємним правом народу. Воно не може бути узурповане не тільки державою в цілому, але й її органами або посадовими особами – це сутність принципу народного суверенітету або суверенітету народу. В цілому поняття суверенітет характеризується як верховенство, самостійність і незалежність влади. Також можна розглядати народний суверенітет

як повновладдя народу, в тому числі при наявності у нього соціально-економічних і політичних засобів для реальної участі в управлінні справами суспільства і держави [6, с. 17–18].

Представлена характеристика народного суверенітету впливає не тільки на ліберальний режим, але і на демократичний. Особливе місце відводиться використанню влади на благо народу, захисту прав і свобод людини, реалізації їх політичних інтересів. Такі режими включають в себе можливість кожного громадянина, незалежно від його соціального статусу, мають право брати участь в політичному житті країни. Визнають багатопартійність і заперечують присутність однієї ідеології, як єдиної і обов'язкової для всіх. Всі громадяни наділені виборчим правом, брати участь у виборах і референдумах. Ліберальний напрямок сучасної демократії затверджено в положеннях нормативно-правових актів, що має сприяти підвищенню рівня розвитку і захищеності політичних прав людини [7].

О. Л. Тимчук у своїх працях досліджував політико-правові особливості сучасних авторитарних режимів. Автором проаналізовано основні підходи до поняття та класифікації авторитарних режимів, а також критерії їх відмежування від інших типів політичних режимів. Зокрема, запропоновано критерії відмежування авторитарних політичних режимів від інших (наявність суттєвих інституційних перешкод діяльності опозиції; обмеження інститутів громадянського суспільства та державних інституцій; слабкість парламентаризму і т. п.) [13]. Також запропоновано типологію авторитарних режимів, виходячи з фактичного рівня дотримання прав і свобод людини. О. Л. Тимчук поділяє авторитарні політичні режими на: «помірковано-авторитарні («ліберальні автократії») та жорстко-авторитарні. Помірковано-авторитарні режими досить близькі до «гібридних» (амбівалентних) режимів, які поєднують авторитарні та демократичні елементи» [13].

Л. Даймонд виділяв «конкурентний авторитаризм» та «виборчий авторитаризм та гегемонію», що, в свою чергу, відповідає класифікації авторитарних режимів на помірковані та жорсткі. Відповідно «політично закриті режими можна в цілому віднести до тоталітарних, проте, на наш погляд, можлива і їх типологія (країни з «тоталітарним синдромом» та повністю тоталітарні)» [13].

Відмінність між жорсткими та помірковано-авторитарними режимами полягає в тому, що перші дозволяють опозицію, частково плюралізм.

Жорстко-авторитарні режими характеризуються «формальними» демократичними інститутами, і опозиція, громадянське суспільство та плюралізм вкрай обмежені [13].

Дослідженню авторитарних тенденцій присвячено багато праць зарубіжних авторів, таких як С. Гантінгтон, Г. Вайнштейн, А. Суздальцев та ін.

До основних причин авторитарних тенденцій, окрім таких факторів як глобальна економічна криза, міжнародна напруга, слід виділити окремо, що кожна модель демократії має свої часові та географічні кордони. Прикладом тут є соціально-ліберальна модель демократії, яка зародилася в США під час «Нового курсу» Ф. Д. Рузвельта і успішно працювала протягом двох післявоєнних десятиліть, однак до кінця 1960-х – початку 1970-х вичерпала свій ресурс. Сьогодні вже вичерпаний якісний резерв моделі ліберальної демократії, виробленої в 70–80-і роки [11]. І до тих пір, поки не буде вироблена нова модель, яка, з одного боку, ефективно працювала б в умовах глобалізації, а з іншого – долала цивілізаційні обмеження, у світі будуть превалювати авторитарні тенденції.

С. Гантінгтон виділяє наступні причини авторитарних відкатів:

– зникнення закону і порядку в результаті тероризму і повстанських рухів;

– інтервенція або завоювання недемократичною іноземною державою;

– ефект «сніжної грудки» у вигляді дії прикладу краху або повалення демократичних систем в інших країнах;

– недостатня вкоріненість демократичних цінностей серед ключових груп еліти та широкої громадськості;

– економічна криза або крах, яка загострила соціальний конфлікт і підвищила популярність жорстких заходів, які могли бути застосовані тільки авторитарним урядом;

– соціальна і політична поляризація, найчастіше викликана діями лівих урядів, які намагалися проводити надмірно багато соціально-економічних реформ занадто швидко;

– рішучість консервативних груп середнього і вищого класу прибрати популістські і ліві рухи, а також нижчий клас від політичної влади.

Переходи від демократії до авторитаризму, крім тих, що були спричинені діями іноземних акторів, майже завжди здійснювалися тими, хто стояв при владі або близько до влади в демократичній

системі. За одним або двома можливими винятками, не було випадку, щоб кінець демократичній системі поклало всенародне голосування або всенародне повстання. Переважна більшість переходів від демократії до авторитаризму приймало форму або військових переворотів, або переворотів, що здійснюються виконавчою владою, коли демократично обраний глава виконавчої влади рішуче поривав з демократією і зосереджував всю владу в своїх руках, зазвичай шляхом оголошення надзвичайного або воєнного стану.

Також варто відзначити, що як перший, так і другий відкати демократичних систем замінялися історично новими формами авторитарного правління. Фашизм відрізнявся від колишніх форм авторитаризму своєю масовою базою, ідеологією, партійною організацією і прагненням охоплювати і контролювати велику частину суспільства. Бюрократичний авторитаризм відрізнявся від колишніх форм військового правління в Латинській Америці своїм інституціональним характером, що передбачував безстрокове правління та економічну політику [17, с. 310–314].

По суті, обидві нові форми авторитаризму представляли собою реакцію на соціальний і економічний розвиток.

В якості потенційних причин третього відкату слід визначити:

– зниження легітимності демократичних режимів через систематичну нездатності діяти ефективно;

– загальна економічна криза, яка також може в багатьох країнах позбавити демократію легітимності;

– виникнення ефекту «снігової кулі» через перехід до авторитаризму якоїсь демократичної або держави, яка демократизується;

– перехід кількох недавно демократизованих країн до диктатури через відсутність багатьох необхідних для демократії умов, що також може привести до ефекту «снігової кулі»;

– успішна експансія з боку недемократичної держави по відношенню до демократичних країн;

– виникнення різних форм авторитаризму, що відповідають потребам свого часу: авторитарний націоналізм, релігійний фундаменталізм, олігархічний авторитаризм, популістські диктатури, групові диктатури, які можуть контролювати усе суспільство [2].

О. Г. Пономарьова серед загальних факторів, що визначили авторитарні тенденції в країнах ЦСЄ, ПСА і Балтії, визначила:

1) неготовність населення до управління країною в умовах парламентаризму – більшість громадян не знали демократичних

традицій і не сприймали демократію як цінність саму по собі; відсутність відповідної політичної культури;

2) ліберальні виборчі закони відкрили у велику політику дорогу дрібним і екстремістським партіям, роль яких у парламенті була явно деструктивною;

3) відсутність необхідної для демократії соціальної структури – стійкого і численного середнього класу; переважання селянського населення, як правило, населення, яке не підтримує демократію;

4) неготовність політичної еліти до демократії; надмірні особисті амбіції провідних політиків;

5) надзвичайно складна економічна ситуація в країнах;

6) зовнішній тиск країн Троїстого союзу [10, с. 189].

Більшість авторів називають централізацію владної вертикалі як механізм здійснення модернізації, який практично вичерпав свій ресурс [4, с. 1]. В якості іншої причини нахилу в бік авторитарного режиму відносять вичерпаність життєвого ресурсу ліберально-демократичної моделі розвитку, що є орієнтиром для більшості пострадянських держав [11].

На думку А. І. Суздальцева, «авторитарний тренд в сукупності з державним, а в ряді випадків і етнічним націоналізмом, нерозвиненістю партійних систем і криміналізацією влади може стати головною політичною домінантою колишніх союзних республік» [12].

Аналізуючи політичний розвиток країн ЦСЄ, ПСЄ та Балтії у міжвоєнний період, слід пам'ятати, що цей регіон не є частиною Заходу, а лише периферія ядра капіталістичної системи.

Перша половина XX ст. для країн і народів цього простору – «час повільного, поривчастого процесу модернізації, який був... радикально трансформований комуністичною революцією, з її особливими модернізаційними проектами, міфами і утопіями» [10].

І для максимально об'єктивної оцінки політичної ситуації, що склалася в більшості країн ЦСЄ, ПСА і Балтії в міжвоєнний період, важливо розуміти не тільки складність соціально-економічного становища, а й напрямок еволюції суспільних настроїв і політичного спектру.

У міжвоєнний період ці країни мали авторитарні режими у вигляді президентських або монархічних диктатур. Диктатури 1920-1930-х років в Албанії, Болгарії, Угорщині, Греції, Латвії, Литві, Польщі, Румунії, Словаччині, Естонії, Югославії мали

багато спільного. При всій відмінності обставин виникнення їх об'єднували націоналізм, заперечення ліберальної демократії, антипарламентаризм, критичне ставлення до політичних партій і прагнення до одноосібної влади вождя (монарха, президента чи військового диктатора) [1].

Режими у всіх цих країнах еволюціонували від квазідемократії до авторитаризму, головним виправданням якого «був пошук виходу із загальноєвропейської кризи, затвердження і стабілізація національної державності» [Цит. за: 10].

Всі авторитарні режими міжвоєнного періоду в досліджуваному регіоні відрізняла наявність трьох основ авторитаризму: вождізму, ідей побудови національної держави та націоналізму.

Найважливішою складовою частиною ідеології авторитаризму, її ядром була ідея національної держави і націоналізму, які виражалися у вимозі «відновлення національної справедливості» і створення «польської Польщі», «латиської Латвії», «угорської Угорщини» і т. д., тобто держави з чіткою домінантою корінної нації. Зазначені цілі повинні були бути досягнуті шляхом надання «корінним» провідних позицій в економіці, політиці, культурі, вихованням населення в націоналістичному дусі, в нетерпимості до інших національностей, насамперед, євреїв, українців, білорусів і росіян.

Найважливішою характеристикою багатьох авторитарних режимів є наявність сильної харизматичної особистості. Яскравими прикладами реалізації подібної харизматичності є режим Ю. Пілсудського в Польщі 1930-х років; режим М. Хорті та Д. Гембеш в міжвоєнній Угорщині; режим А. Смєтона в Литві в 1926 – 1940 рр., диктатура К. Улманіса в Латвії 1936 – 1940 рр. і т. д.

У периферійних країнах, де політична орієнтація визначалася, насамперед, відданістю особистості, а не політичною програмою, табір вождів, диктаторів складався з відданих особисто їм преторіанців.

Слід пам'ятати, що генеза і становлення авторитарного режиму пов'язані з аморфністю політичних конкурентів і наявністю занадто м'якої владної структури, яка нездатна на рішучі й жорсткі дії в складних соціально-економічних умовах парламентаризму.

Авторитарний режим необхідно оцінювати прагматично, «як організм, який заповнив порожнечу в центрі політичної сцени і сприяв стабільності в країні» [10, с. 192].

Еволюція всіх авторитарних режимів проходить три загальні стадії. На першій – прихід влади визначено «служінням» якійсь ідеї. На другий – починає домінувати простий кар'єризм, все частіше застосовуються методи, що порушують не тільки політичний плюралізм, а й права людини і громадянина. Третій – сформований авторитаризм активно обмежує опозицію [10, с. 194].

Що ж до основної маси населення, то воно, за винятком обмежених у правах національних меншин, вельми позитивно сприймало авторитарну трансформацію, яка несла з собою порядок, обмежувала корупцію і забезпечувала соціально-економічний розвиток суспільства.

Наприклад, коли прихід В. Януковича до влади зупинив демократичні тенденції та призвів до зворотного процесу і руху до авторитаризму. Його початком стало скасування Конституційної реформи 2004 р. в жовтні 2010 р. і повернення до моделі президентсько-парламентської форми правління. Мета цього кроку більш ніж зрозуміла – це концентрація державної влади, виконавчої вертикалі в одних руках, що є притаманним для авторитаризму. За три роки перебування при владі В. Януковичу вдалося підпорядкувати собі не лише судову владу, яка, за загальною думкою, характеризувалася корумпованістю та залежністю від чиновництва, а й законодавчу владу.

Україна, за прикладом Росії й Білорусі, швидкими темпами почала наближатися до авторитаризму. Можна вважати цілком очевидним, що авторитарні тенденції в динаміці трансформації політичного режиму України в період президентства В. Януковича перемогли демократичні.

«Вже в березні 2013 р. українські політологи констатували той факт, що трирічне правління Президента В. Януковича призвело як до трансформації моделі державного управління, так і зміни типу політичного режиму, який характеризувався відходом від демократичних цінностей. З часу правління В. Ющенка й Ю. Тимошенко Україна втратила ряд позицій в списку ознак вільних та демократичних країн за рейтингом неурядової міжнародної організації Freedom House, опустившись до рівня таких держав, як Пакистан, Колумбія та Мозамбік, і перейшла з розряду «вільних країн» до «частково вільних» [15, с. 338]. Із названих політологами 12 основних ознак авторитарного режиму, політичне панування В. Януковича в Україні повністю відповідало восьми

критеріям та ще чотирьом частково, зберігаючи деякі ознаки невикорінної демократії, громадянської свободи та недобудованого авторитаризму [16].

«Добудувати» авторитаризм В. Янукович та його оточення вирішили прийняттям так званих «законів 16 січня» 2014 р. під час Революції гідності для «викорінення демократії» та громадянських свобод. Розстріл демонстрантів у трагічні дні лютого 2014 р. можна вважати апогеєм сформованого клептократичного авторитаризму. Знаковим став і той факт, що політична кар'єра В. Януковича завершилася так, як і багатьох збанкрутілих авторитарних диктаторів – утеча з країни з награбованим добром. Враховуючи це, згідно з існуючими класифікаціями авторитаризму в політичній науці, можна визначити політичний режим В. Януковича як авторитарний та олігархічно-клептократичний [15, с. 338].

Тому вважаємо, що в подальшому потрібно приділити окремої уваги дослідженню такого типу політичного режиму як «гібридний режим». адже як засвідчує проведений аналіз, незважаючи на досить значну увагу, яку приділяють науковці таким проблемам як трансформація демократичних та недемократичних режимів, досі не існує теоретично та практично адекватного методологічного інструментарію, яких би дозволив в повній мірі розробити визначення поняття гібридних режимів та розробки їх класифікації.

Бібліографічний список:

1. Балаян А. Политический транзит в России: особенности и перспективы на современном этапе [Електронний ресурс] / А. Балаян // Forum.msk.ru : [веб-сайт]. – Режим доступу: http://forum-msk.org/material/society/11846.html
2. Баранов Н. А. Волны демократизации в современном мире [Електронний ресурс] / Н. А. Баранов. – Режим доступу: http://nicbar.ru/polit_trans _lekzia2.htm
3. Боровський О. О. Політичний режим як об'єкт соціологічного дослідження [Текст] : дис... канд. соціол. наук: 22.00.04 / Олексій Олександрович Боровський ; КНУ ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 201 с.
4. Власов А. В. Постсоветское пространство: 20 лет спустя. Выступление на заседании Евразийского форума экспертов «20 лет постсоветского развития: итоги и новые тенденции» [Текст] / А. В. Власов. – Астана : АМИ «Trend», 2011. – 5 с.
5. Данилюк Н. М. Основні підходи до трактування поняття «політичний режим» [Електронний ресурс] / Н. М. Данилюк // Освіта регіо-

ну. – 2009. – № 3. Social Science : [веб-сайт]. – Режим доступу: http://social-science.com.ua/article/141
6. Заяц Н. Суверенитет: трансформация содержания / Н. Заяц // Право Украины. – 2008. – № 2. – С. 17-18.
7. Ивановский З. В. Консолидация демократии и роль политических партий / З. В. Ивановский // Латинская Америка. – 2009. – № 8. – С. 15-27.
8. Кобильник В. В. Особливості демократичної трансформації політичних режимів України та Польщі : автореф. дис. … канд. політ. наук : 23.00.02 / Василь Володимирович Кобильник. – Київ, 2010. – 20 с.
9. Ледяев В. Г. Городские политические режимы: теория и опыт эмпирического исследования / В. Г. Ледяев // Россия и современный мир. – 2008. – № 4. – С. 129-143.
10. Пономарева Е. Г. Авторитарный транзит периферийных стран межвоенной Европы: политологический анализ [Текст] / Е. Г. Пономарева // Вестник МГИМО-Университета. – 2009. – № 6. (9). – С. 188-199.
11. Радионов К. Авторитарный откат на постсоветском пространстве [Електронний ресурс] / К. Радионов // Forbes : [веб-сайт]. – Режим доступу: http://www.forbes.ru/mneniya-column/opyty/62640-avtoritarnyi-otkat-na-postsovetskom-prostranstve.
12. Суздальцев А. Постсоветское пространство: единство и многообразие [Електронний ресурс] / А. Суздальцев // Актуально. – 2009. – 28 марта. –Режим доступу: http://ruscrimea.org/actualno/426-a.-suzdalcev.-postsovetskoe-prostranstvo-edinstvo.html
13. Тимчук О. Л. Політико-правові особливості сучасних авторитарних режимів [Електронний ресурс] / О. Л. Тимчук // Вісник Запорізького національного університету. – 2009. – № 2. – Режим доступу: http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2009/urist-2-2009/files/law-2009-2_8.pdf
14. Титов В. А. Духовная жизнь общества как общечеловеческое достояние / В. А. Титов, В. Н. Лавриненко // Философия и культура. – 2012. – № 3. – С. 47-53.
15. Томахів В. Трансформація політичного режиму в незалежній Україні: загальні тенденції, особливості, дефініції [Текст] / В. Томахів // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2014. – Вип. 9. – Ч. 1. – С. 336-342.
16. Україна набула майже усіх 12 ознак авторитарної держави [Електронний ресурс] // Вголос : [веб-сайт]. – Режим доступу: http://vgolos.com.ua/articles/ukraina_nabula_mayzhe_usih_12_oznak_avtorytarnoi_derzhavy_106965.html
17. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века [Текст] / С. Хантингтон; пер. с англ. – М.: РОССПЭ, 2003. – 368 с.

18. Цыганков А. П. Современные политические режимы: структура, типология, динамика / А. П. Цыганков. – М. : Интерпракс, 1995. – 295 с.
19. Шипунов Г. В. Теоретико-методологічні засади аналізу сучасного авторитаризму (на прикладі Росії та Білорусі) : автореф. дис. … канд. політ. наук : 23.00.02 / Геннадій Володимирович Шипунов. – Львів, 2007. – 22 с.

В статье охарактеризованы основные теоретические концепции содержания понятий демократических и недемократических режимов. Проанализированы основные подходы к определению демократического, авторитарного и тоталитарных режимов. Выделены авторитарные признаки и тенденции в Украине.

In article the main theoretical concepts of maintenance of concepts of the democratic and non-democratic modes are characterized. The main approaches to definition democratic, authoritative and the totalitarian modes are analysed. Authoritative signs and tendencies in Ukraine are allocated.

Стаття надійшла до редколегії 19.09.2016

УДК 343.13

Гринюк В. О., КНУ ім. Тараса Шевченка

ДОЦІЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСАДА РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЇ ОБВИНУВАЧЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню питання доцільності як засади реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні України. Сформульовано визначення поняття доцільність як сукупності правових положень, які надають прокурору можливість розпорядження обвинуваченням шляхом початку та / або припинення обвинувачення або зміни кримінально-процесуальної форми провадження за обвинуваченням для ефективного захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень шляхом застосування норм Закону України про кримінальну відповідальність. Визначені дискреційні повноваження прокурора за КПК України.

Оновлення кримінального процесуального законодавства, що пов'язано з прийняттям Кримінального процесуального кодексу

© Гринюк В. О., 2016

18. Цыганков А. П. Современные политические режимы: структура, типология, динамика / А. П. Цыганков. – М. : Интерпракс, 1995. – 295 с.
19. Шипунов Г. В. Теоретико-методологічні засади аналізу сучасного авторитаризму (на прикладі Росії та Білорусі) : автореф. дис. … канд. політ. наук : 23.00.02 / Геннадій Володимирович Шипунов. – Львів, 2007. – 22 с.

В статье охарактеризованы основные теоретические концепции содержания понятий демократических и недемократических режимов. Проанализированы основные подходы к определению демократического, авторитарного и тоталитарных режимов. Выделены авторитарные признаки и тенденции в Украине.

In article the main theoretical concepts of maintenance of concepts of the democratic and non-democratic modes are characterized. The main approaches to definition democratic, authoritative and the totalitarian modes are analysed. Authoritative signs and tendencies in Ukraine are allocated.

Стаття надійшла до редколегії 19.09.2016

УДК 343.13

Гринюк В. О., КНУ ім. Тараса Шевченка

ДОЦІЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСАДА РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЇ ОБВИНУВАЧЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню питання доцільності як засади реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні України. Сформульовано визначення поняття доцільність як сукупності правових положень, які надають прокурору можливість розпорядження обвинуваченням шляхом початку та / або припинення обвинувачення або зміни кримінально-процесуальної форми провадження за обвинуваченням для ефективного захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень шляхом застосування норм Закону України про кримінальну відповідальність. Визначені дискреційні повноваження прокурора за КПК України.

Оновлення кримінального процесуального законодавства, що пов'язано з прийняттям Кримінального процесуального кодексу

© Гринюк В. О., 2016

України 2012 р. (далі – КПК), зумовило появу нових процесуальних інститутів та необхідність переосмислення окремих традиційних його положень. Реформування кримінального процесу багато в чому залежить від реалізації функції обвинувачення, що є рушійною силою кримінального провадження. Разом з тим, не можливо здійснити таке реформування без врахування міжнародних стандартів та досвіду реалізації функції обвинувачення в зарубіжних країнах. Вивчення досвіду зарубіжних країн дозволяє ставити питання про наявність доцільності як засади реалізації функції обвинувачення.

Питання доцільності у кримінальному провадженні досліджувались в роботах багатьох вчених процесуалістів, зокрема: Ю. М. Грошевого, І. М. Канюки, В. Т. Маляренка, В. Т. Нора, М. А. Погорецького, І. І. Сливича, І. А. Тітка, О. Г Яновської та інших. Проте, у систематизованому вигляді у контексті концепту доцільності як засади реалізації функції обвинувачення це питання не досліджувалося. Відповідно, метою статті є аналіз міжнародних стандартів та зарубіжного законодавства, що дозволить дати визначення поняття «доцільності» як засади реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні України.

Традиційно в науці вітчизняного кримінального процесута доктрині країн ближнього зарубіжжя доцільність / дискреційність не піддається ґрунтовному системному аналізу. Як правило, зазначене питання розглядається у контексті угляду (розсуду) слідчого [1, 2, 3], прокурора [4, 5, 6], судді [7, 8, 9], або у контексті публічності та диспозитивності як засад кримінального провадження [10, с. 13], або реалізації приватних засад у кримінальному провадженні [11]. Винятком є стаття А.А. Павлишина [12], а також поодинокі вказівки на засаду доцільності в інших працях [13, с. 52, 55]. Проте це питання, з урахування зміни моделі кримінального провадженні України та конвергенції національних правових систем, потребує більш ґрунтовного розгляду, зокрема, у контексті реалізації функції обвинувачення не тільки у суб'єктному, а й у процедурному контексті.

Як вірно зазначає Л. С. Деревянкін, ознаками дискреційної влади є: 1) суб'єктом дискреційних повноважень є лише державний орган або його посадова особа; 2) метою їх діяльності є захист публічних інтересів; 3) підставою застосування цих повноважень є розсуд у межах, установлених законом; 4) самостійність реалізації

дискреції (тобто відсутність необхідності узгодження дій про застосування розсуду з іншими суб'єктами)[10, с. 13].

На початковому етапі реалізації функції обвинувачення світовій практиці відомо два принципи побудови обвинувачення (у літературі у цьому контексті вказується і на кримінальне переслідування) [14, с. 204; 15, с. 26]: законність та доцільність [16, с. 12; 14, с. 204; 15, с. 36; 17, с. 88-104]. Натепер кримінальне процесуальне законодавство України достатньо жорстко стоїть на застосуванні засади законності щодо порушення обвинувачення (яка у КПК і 1960 р., і 2012 р. співвіднесена із засадою публічності), оскільки не передбачає повноважень прокурора не узгоджувати повідомлення про підозру або не затверджувати обвинувальний акт з мотивів доцільності. На нашу думку, використання доцільності може мати місце у випадку, якщо немає достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення або достатніх доказів для доведення у суді вини особи. Але наявні випадки не розглядають у традиційному розумінні доцільності, оскільки вона передбачає можливість не починати обвинувачення (кримінальне переслідування) з причин, які не пов'язані з недостатністю доказів [14, с. 204; 15, с. 544].

Проте, міжнародні документи, які регламентують діяльність прокурорів (публічних обвинувачів), демонструють дещо інший підхід щодо дискреції прокурора на початку здійснення обвинувачення. Крім того, є точка зору, згідно якої дискреційні повноваження прокурора пов'язані виключно із правом прокурора відмовитися від подальшого кримінального переслідування особи, яка підозрюється (обвинувачується) у вчиненні злочину, який не являє собою істотної суспільної небезпеки, безумовно або при дотриманні цією особою певних умов, вказаних в рішенні, прийнятому у кримінальному провадженні [18]. Однак, Керівні принципи ООН щодо ролі обвинувачів передбачають, що обвинувачі не починають або не продовжують обвинувачення чи роблять все можливе для зупинення провадження в тих випадках, коли неупереджене розслідування вказує на необґрунтованість обвинувачення (п. 14) [19]. У Рекомендації Rec (2000) 19 Комітету Міністрів державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя зазначено, що прокурори в усіх системах кримінального правосуддя вирішують питання про відкриття або продовження кримінального переслідування; у певних системах

кримінального правосуддя прокуратура також ухвалює рішення щодо заходів альтернативних кримінальному переслідуванню [20]. Стандарти професійної відповідальності та виклад основних обов'язків та прав прокурорів [21] (в англомовному варіанті [22]) також передбачають дискреційність повноважень прокурора у контексті початку кримінального обвинувачення та відмови від нього. Також у КПК Грузії прямо передбачено такий принцип кримінального процесу, як дискреційність кримінального переслідування, який передбачає, що прокурор, приймаючи рішення про початок та закінчення кримінального переслідування, користується дискреційним повноваженням, при цьому керується публічним інтересом (ст. 16)[23]. У КПК ФРНпоряд з принципом публічності та законності (§ 152), що реалізується прокуратурою, є винятки із цього загального правила, оскільки § 153 закріпляє відмову від кримінального обвинувачення у зв'язку з малозначністю(якщо предметом провадження є кримінальний проступок, прокуратура може за згодою суду, якому було б підсудне основне судове провадження, відмовитися від кримінального обвинувачення, якщо вина виконавця була б визнана незначною і відсутній суспільний інтерес в кримінальному переслідуванні), а §153а – закриття провадження при виконанні обов'язків та вказівок (за згодою суду, до підсудності якого відноситься відкриття основного судового провадження, і обвинуваченого прокуратура може за умови, що предметом розгляду є кримінальний проступок тимчасово відмовитися від пред'явлення публічного обвинувачення і одночасно покласти на обвинуваченого обов'язки або дати йому вказівки, якщо вони придатні для того, щоб задовільнити суспільний інтерес, і тяжкість вини цьому не суперечить). Крім того, за КПК ФРНдоцільність може проявлятись при дійовому каятті (§153 е), чи за неістотні злочинні діяння, вчинені тією ж особою (§ 154), обмеження обвинувачення окремими частинами діяння (§ 154 а) [24].

Незважаючи на те, що натепер подібні положення є нехарактерними для України, їх наявність на рівні міжнародних документів та у зарубіжних країнах підкреслює важливість доцільності для кримінальної політики держави у цілому та функції обвинувачення як однієї із забезпечуючих її форм.

Як зазначено вище, можливість відмови від початку обвинувачення для прокурора чинне кримінальне процесуальне законодавство не передбачає. Проте, аналізуючи повноваження

прокурора, можна стверджувати, що він має повноваження щодо розпорядження обвинуваченням із урахуванням мотиву саме доцільності на подальших етапах кримінального провадження.

По-перше, прокурор має дискреційні повноваження щодо вирішення питання про закінчення досудового розслідування шляхом складання клопотання про звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності за наявності диспозитивних підстав такого звільнення, передбачених КК, а саме: звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47), звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48), звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ч. 1 ст. 97 КК). У цих випадках прокурор оцінює, відповідно: чи втратило діяння суспільну небезпечність; чи особа перестала бути суспільно небезпечною; здатність колективу підприємства, установи, організації здійснити такий виховний вплив на особу, щоб вона виправдала довіру колективу, не ухилялася від заходів виховного характеру та не порушувала громадського порядку; можливістьвиправлення неповнолітнього без застосування покарання. Наявність цих обставин потребує оцінки прокурором попередньої та потенційно можливої поведінки підозрюваного у майбутньому для вирішення питання, чи таке звільнення від кримінальної відповідальності сприятиме охороні особи, суспільства та держави від суспільно-небезпечних діянь, можливості виправлення особи без застосування покарання, а також індивідуалізації державно-правової реакції на вчинене кримінальне правопорушення. Відповідно, у наведених вище випадках прокурор, розуміючи недоцільність у силу зміни обстановки або виправлення особи шляхом громадського впливу застосувати до особи заходи кримінальної відповідальності, приймає рішення клопотати про звільнення її від кримінальної відповідальності.

Побічно відмітимо, що матеріально-правовий інститут звільнення від кримінальної відповідальності в України можливо розглядати як певну субституцію дискреційних повноважень прокурора щодо початку обвинувачення. Так, ні початок кримінального провадження, ні початок обвинувачення натепер ніяк не залежать від розсуду прокурора, навіть у ситуаціях, коли очевидно, що кримінально-правовий конфлікт вичерпано (сторони примирилися, відшкодовано шкоду тощо); проте законодавець на рівні

закону прописав імперативність припинення обвинувачення, хоча і у формі матеріально-правового інституту, у випадках, коли особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості (крім корупційних злочинів), після вчинення злочину щиро покаялася, активно сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду; особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, (крім корупційних злочинів), примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду; якщо з дня вчинення особою злочину і до дня набрання вироком законної сили закінчилися строк давності та у випадках, передбачених Особливою частиною КК (для прикладу: звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка припинила діяльність, передбачену частиною першою цієї статті, та добровільно повідомила органи державної влади про вчинене, якщо внаслідок цього і вжитих заходів було відвернено заподіяння шкоди інтересам України (ч. 2 ст. 114 КК)). Для порівняння, у Франції передбачено право прокурора при вирішенні питання про порушення кримінального переслідування стосовно особи замінити його одним з таких заходів: 1) просте «нагадування про обов'язки»; 2) пропозиція особі звернутися до санітарної, соціальної або професійної структуру; 3) пропозиція особі привести свій статус відповідно до закону; 4) пропозиція відшкодувати заподіяну шкоду; 5) проведення процедури медіації; 5) штраф за угодою. За певної категорії кримінальних проступків прокурор має право, не починаючи кримінальне переслідування, запропонувати особі сплатити в казну грошову суму, що також передбачає обов'язкове відшкодування потерпілому заподіяної шкоди і факультативно – деякі інші заходи (передання державі певних предметів, водійських прав, мисливського дозволу тощо) . Якщо особа згодна з пропозицією прокурора, то справа передається судді, який затверджує прокурорське рішення. Сумлінне виконання особою відповідних дій виключає кримінальне переслідування. В іншому випадку прокурор має право прийняти рішення про його порушення [25].Стаття 8 КПК Швейцарії містить дві групи підстав, коли прокуратура має право не відкривати кримінальну справу, а також повинна закритиії, якщо вона вже ведеться. До першої групи входять кримінально-правові підставі: малозначність вини або наслідків діяння (ст. 52 КК), а у другу – процесуальні: відшко-

дування шкоди, якщо є передумови для умовного засудження та при цьому публічний інтерес і інтерес потерпілого до кримінального переслідування незначний (ст. 53 КК), а також, якщо особа, вчинила кримінально-каране діяння, затронута безпосередніми наслідками його дій настільки серйозно, що покарання було б неспіврозмірним (ст. 54 КК) [26, с. 102-103].

Таким чином, спільним для реалізації дискреції обвинувачення є і необхідність відшкодування шкоди, і певним чином каяття у вчиненні кримінального правопорушення, проте у національному законодавстві це, на відміну від інших держав, впливає не на початок, а на припинення обвинувачення.

По-друге, прокурор певним чином розпоряджається обвинуваченням шляхом ініціації або погодження на спрощення кримінально-процесуальної форми у вигляді укладення угоди про визнання винуватості. На елемент доцільності цієї процесуальної дії прокурора вказує те, що прокурор при вирішенні питання про укладення угоди про визнання винуватості зобов'язаний враховувати такі обставини: 1) ступінь та характер сприяння підозрюваного чи обвинуваченого у проведенні кримінального провадження щодо нього або інших осіб; 2) характер і тяжкість обвинувачення (підозри); 3) наявність суспільного інтересу в забезпеченні швидшого досудового розслідування і судового провадження, викритті більшої кількості кримінальних правопорушень; 4) наявність суспільного інтересу в запобіганні, виявленні чи припиненні більшої кількості кримінальних правопорушень або інших більш тяжких кримінальних правопорушень (ст. 470 КПК). Розпорядження обвинуваченням у цьому випадку проявляється у тому, що прокурор узгоджує можливе покарання із стороною захисту, хоча прокурор в даному випадку і не відмовляється від обвинувачення, однак певним чином формалізує його можливі наслідки.

У цьому контексті важливо визначити, чи містить елемент доцільності скорочений судовий розгляд, коли суд має право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорюються (ч. 3 ст. 349 КПК). Враховуючи, що наслідком цієї процедури є виключно зміна обсягу дослідження доказів, що абсолютно ніяк не впливає на доведеність обвинувачення та можливе покарання, про елемент доцільності тут слід стверджувати тільки у контексті процесуальної економії. Відмітимо, що

на практиці таке розмежування не завжди проводиться належним чином: практика засвідчує, що більше половини угод про визнання винуватості укладалися прокурорами лише з однією умовою для підозрюваного – беззастережно визнати свою провину в суді. Проте, згідно з ч. 3 ст. 349 КПК у разі відсутності заперечень учасників судового провадження суд має право визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорюються. На практиці така процедура застосовується саме за умови визнання обвинуваченим вини. Таким чином, спрощена (пришвидшена) процедура судового розгляду можлива без необхідності досягнення прокурором певних домовленостей з підозрюваним (обвинуваченим) [27, с. 12].

Наведене вище дає можливість виділення аспектів доцільності обвинувачення, що дозволяє конституювати доцільність як засаду реалізації функції обвинувачення. Чинне кримінальне процесуальне законодавство не дає можливості використати у повному обсязі пропозиції з формулювання визначення цього принципу у зарубіжній доктрині [28], тому пропонуємо доцільність визначити як сукупність правових положень, які надають прокурору можливість розпорядження обвинуваченням шляхомпочатку та/або припинення обвинувачення або зміни кримінально-процесуальної форми провадження за обвинуваченням для ефективного захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень шляхом застосування норм Закону України про кримінальну відповідальність. До дискреційних повноважень прокурора за КПК України слід віднести такі: вирішення питання про закінчення досудового розслідування шляхом складання клопотання про звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності за наявності диспозитивних підстав такого звільнення, передбачених КК; ініціація або погодження на спрощення кримінально-процесуальної форми у вигляді укладення угоди про визнання винуватості.

Бібліографічний список:

1. Марфицин П. Г. Усмотрение следователя: уголовно-процессуальный аспект : автореф. дис. … д-ра юрид. наук [Електронний ресурс] / П. Г. Марфицин. – М., 2003. – 58 с. – Режим доступу: http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1192030
2. Огилец А. А. Процессуальные, тактические и психологические аспекты усмотрения следователя : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. А. Огилец. – Краснодар, 2005. – 190 с.

3. Ботнаренко О. М. Дискреція в слідчій діяльності: юридико-психологічні особливості : автореф. дис … канд. юрид. наук / О. М. Ботнаренко. – Київ, 2010. – 16 с.
4. Точиловский В. Свидетельский иммунитет или соглашение о признании вины? [Електронний ресурс] / В. Точиловсикй. – Режим доступу: http://interjustice.blogspot.nl/2015/11/blog-post.html
5. Конярова Ж. К. Дискреционные полномочия прокурора и проблемы их реализации на досудебных стадиях уголовного процесса : автореф. дис. … канд. юрид. наук / Ж. К. Конярова. – Екатеринбург, 2008. – 26 с. – Режим доступу: http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1299905
6. Терехов Е. В. Дискреционные полномочия прокурора в сфере уголовного судопроизводства России и Австрии : автореф. дис. … канд. юрид. наук [Електронний ресурс] / Е. В. Терехов. – М., 2009. – 30 с.– Режим доступа: http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1339463
7. Вапнярчук В. В. Межі застосування судового розсуду в кримінальному провадженні [Електронний ресурс] / В. В. Вапнярчук // Теорія і практика правознавства. – 2014. – Вип. (5). – С. 1-12. – Режим доступу: http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKEwiwpP34qa3OAhUSS5oKHfl4AhEQFggdMAA&url=http%3A%2F%2Ftlaw.nlu.edu.ua%2Farticle%2Fdownload%2F63117%2F58526&usg=AFQjCNFanili5ARuPNqejkDE2A2b0xq0gw&sig2=l29M4k5u5nvmjYn5wuGRlA&bvm=bv.129391328,d.bGs
8. Панасюк О. Дискреційні повноваження суду в кримінальному судочинстві України: теоретичні аспекти / О. Панасюк // Вісник Академії правових наук України. – 2011. – № 4. – С. 248-258.
9. Пронин К. В. Дискреционные полномочия суда в уголовном судопроизводстве [Електронний ресурс] : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09 / К. В. Пронин. – Челябинск, 2010. – 25 с. – Режим доступу: http://www2.susu.ac.ru/file/abstract/pronin_konstantin_vladimirovich.doc.
10. Деревянкін С. Л. Публічність та диспозитивність у кримінальному судочинстві : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09 / С. Л. Деревянкін ; Харків. нац. ун т внутр. справ. – Харків, 2005. – 20 с.
11. Тітко І. Приватні засади у кримінально-процесуальному праві: постановка питання / І. Тітко // Вісник Національної академії правових наук України. – 2012. – № 3. – С. 251-264.
12. Павлишин А. Доцільність у кримінальному процесі України / Андрій Павлишин // Вісник прокуратури. – 2009. – № 2. – С. 81-84.
13. Коваленко Л. Б. Проблемні аспекти спрощеного судового розгляду у кримінальному процесі України / Л. Б. Коваленко // Науковий

вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. – 2014. – Вип. 6-1, т. 4. – С. 52-56.
14. Случевский В. К. Учебник русского уголовного процесса. Судоустройство – судопроизводство / В. К. Случевский. – Санкт-Петербург, 1913. – 670 с.
15. Головко Л. В. Альтернативы уголовному преследованию в современном праве / Л. В. Головко ; Ассоц. «Юридический Центр». – М. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 544 с.
16. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства / И. Я. Фойницкий. – Санкт-Петербург : Сенат. тип., 1910. – Т. 2. – 573 с.
17. Альбрехт Петер-Алексис. Забытая свобода. Принципы уголовного права в европейской дискуссии о безопасности / Петер-Алексис Альбрехт ; [пер. с нем. Г. Г. Мошака]. – Х. : Право, 2012. – 184 с.
18. Терехов Е. В. Дискреционные полномочия прокурора в сфере уголовного судопроизводства России и Австрии : автореф. дис. … канд. юрид. наук [Електронний ресурс] / Е. В. Терехов. – М., 2009. – 30 с. – Режим доступа: http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1339463
19. Керівні принципи ООН щодо ролі обвинувачів : (прийнято восьмим Конгресом Організації Об'єднаних Націй з профілактики злочинності і поводження з правопорушниками. Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pravo.org.ua/files/oon_com_split_1.pdf.
20. Рекомендація Rec (2000) 19 Комітету Міністрів державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя (Ухвалена Комітетом міністрів 6 жовтня 2000 року на 724-му засіданні заступників міністрів) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1568277&Site=DC.
21. Стандарти професійної відповідальності та виклад основних обов'язків та прав прокурорів, прийнятих Міжнародною асоціацією прокурорів 23 квітня 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iap-association.org/getattachment/eb82f65f-0d44-4df4-a15b-53cbf779dd7a/IAP-Standards_ukraine.aspx.
22. Точиловський В. Ложные друзья переводчики [Електронний ресурс] / В. Точиловский. – Режим доступу: http://interjustice.blogspot.com/2015/11/blog-post_4.html
23. Уголовно-процессуальный кодекс Грузии от 9 октября 2009 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/_-09_10_2009.pdf
24. Головненков П. В. Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германия – Stafprozessordnung (StPO) [Електронний ресурс] : науч.-практ. коммент. и пер. текста закона / Павел Головненков, Наталья Спица ; со вступ. ст. Уве Хелльманна. – Potsdam :

Universitätsverlag Potsdam, 2012. – 404 с. – Режим доступу: http://opus.kobv.de/ubp/volltexte/2012/6177/pdf/sdrs02.pdf
25. Головко Л. В. Альтернативы уголовному преследованию как форма процессуальной дифференциации: современные тенденции развития: Актуальные проблемы организации и деятельности : автореф. дис. … д-ра юрид. наук [Електронний ресурс] / Л. В. Головко. – М., 2003. – 54 с. – Режим доступу: http://law.edu.ru/script/cntSource.asp?cntID=100090678
26. Трефилов А. А. Организация досудебного производства по УПК Швейцарии 2007 года : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. А. Трефилов. – М., 2014. – 199 с.
27. Дьомін Ю. Інститут угод у кримінальному провадженні: важливі аспекти правозастосування / Ю. Дьомін // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2013. – № 4. – С. 11-19.
28. Апостолова Н. Н. Целесообразность (дискреционность) в российском уголовном судопроизводстве : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09 [Електронний ресурс] / Н. Н. Апостолова. – М., 2010. – 62 с. – Режим доступу: http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1414046.

В статье исследованы вопросы целесообразности как принципа реализации функции обвинения в уголовном производстве Украины. Сформулировано определение понятия целесообразности как совокупности правовых положений, которые предоставляют прокурору возможность распорядиться обвинением путем начала и / или прекращения обвинения или изменения уголовно-процессуальной формы производства по обвинению с целью эффективной защиты личности, общества и государства от уголовных правонарушений путем применения норм Закона об уголовной ответственности. Определены дискреционные полномочия прокурора по УПК Украины.

The paper investigates the issue of expediency as main principle of implementation function of accusation in criminal proceedings of Ukraine. The author formulates the definition of expediencyas a set of legal provisions that give the prosecutor the opportunity to order the prosecution by the start and / or termination chargesor changes in criminal procedure forms for proceedings concerning the effective protection of individuals, society and the state from criminal offenses by applying the Law of Ukraine on criminal liability.The discretionary powers of the prosecutor for the CCP Ukraine are designated.

Стаття надійшла до редколегії 22.09.2016

УДК 340

Роглєв Х. Й., КНТЕУ

НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню об'єктивних та суб'єктивних чинників, які спонукають Україну до вдосконалення нормативно-правового регулювання туристичної діяльності, вагому роль відіграють і внутрішні: політико-економічні та, що не менш важливо, – соціальні. У статті звертається увага на конференції, яка відбулась в 1988 році у Ванкувері «Туризм як впливова сила збереження миру». На вказаному заході пролунали заклики до поширення та пропаганди туризму як гарантії миру й безпеки. У статті відзначається, що перспективний розвиток туризму в Україні також суттєво вплине на зайнятість населення і як наслідок – на рівень його добробуту. Туризм – один із дієвих чинників формування толерантного неконфліктного середовища в державі. У статті піднімаються питання про створення сприятливої законодавчої атмосфери для діяльності таких компаній в Україні, що потребує відповідних змін у Господарському й Податковому кодексах, Законах України «Про господарські товариства», «Про ліцензування видів господарської діяльності» та ін.

Туризм – один із пріоритетних напрямів економічного розвитку Україну, що підтверджено й у прийнятій Верховною Радою Постанові «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Розвиток туристичної індустрії як інструмент економічного розвитку та інвестиційної привабливості України»» від 13.07.2016 № 1460-19. Як центральноєвропейська держава із багатим історико-культурним спадком та значними природним ресурсами Україна має великий туристичний потенціал і поки що нереалізовані можливості для поповнення бюджету за рахунок надходжень із цієї сфери. Однак тривалий час туристична діяльність, що могла би стати одним із чинників економічного зростання країни, залишається маргінальною, а заяви керівництва держави про орієнтування на її розвиток – переважно декларативними. Координаційна рада з питань туристичної діяльності, що діє при Кабінеті Міністрів України, фактично не реалізує покладені на неї обов'язки, досі

© Роглєв Х. Й., 2016

не розроблена державна програма в галузі туризму на поточний період, відсутня продумана інформаційна політика щодо туристичних ресурсів України тощо.

Тож закономірно, що нормативно-правове регулювання туристичної галузі України неодноразово привертало до себе увагу вчених. До цього питання зверталися В. В. Александров, В. І. Биркович, С. О. Дітковська, В. Ф. Кифяк, Є. В. Козловський, П. В. Мельник, Н. Д. Свірідова, Г. Г. Старостенко, Л. М. Томаневич, І. М. Школа та ін. Однак окремі його аспекти, зокрема пов'язані із законодавчим гарантуванням безпеки туристів та економічної безпеки суб'єктів туристичної діяльності, досі потребують докладнішого висвітлення. Метою пропонованої статті є аналіз правового аспекту регулювання туристичної галузі України в контексті визначення його потенційної здатності забезпечити розвиток туризму в державі.

Туристична діяльність має ґрунтуватися на чітко визначеній правовій основі. В Україні основу системи туристичного законодавства утворюють Конституція України, міжнародно-правові акти у сфері відповідної діяльності, Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм»» від 18.11.203 як спеціальний нормативно-правовий акт, а також підзаконні нормативно-правові акти у сфері туризму. Однак на сьогодні законодавча база регулювання туристичної індустрії потребує удосконалення й приведення у відповідність із європейськими стандартами.

Попри членство України у ВТО й позірне удосконалення законодавства реальне застосування задекларованих правових норм в галузі туризму залишається болючим питанням.

Необхідність врахування європейського досвіду правового регулювання туристичної галузі – проблема, яка привертала увагу неодноразово й раніше. З 1997 року Україна стала дійсним членом Всесвітньої туристичної організації, Статут якої, прийнятий 1970 року, є одним з найважливіших міжнародно-правових актів у сфері регулювання туристичної індустрії. Серед пріоритетних напрямів діяльності організації – спрощення туристичних обмінів і уніфікація формальностей та визначення й узгодження законодавчого порядку регулювання туризму. Однак попри членство України у ВТО й позірне удосконалення законодавства реальне застосування задекларованих правових норм в галузі туризму залишається болючим питанням, яке через підписання Угоди про асоціацію набуло нового звучання.

У затвердженому розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.09.2014 р. № 847-р Плані заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, на 2014-2017 роки є глава 16 «Туризм», якою передбачено низку заходів, спрямованих на реалізацію положень ст. 399-402 Угоди. Зокрема йдеться про:

• розроблення проекту Стратегії розвитку туризму та курортів до 2025 року та проектів державних цільових програм для реалізації Стратегії;

• підготовку та подання пропозицій щодо внесення змін до Закону України "Про туризм";

• розроблення технічного регламенту про організовані туристичні подорожі, відпочинок з повним комплексом послуг та комплексні турне відповідно до Директиви Ради ЄС від 13 червня 1990 р. № 90/314/ЄЕС;

• розроблення національних стандартів як доказової бази до технічного регламенту про організовані туристичні подорожі, відпочинок з повним комплексом послуг та комплексні турне; установлення постійного діалогу з метою спільного представлення туристичних можливостей України, участі в освітніх програмах, проведення засідань робочих груп з туризму та інших заходів з державами-членами ЄС [3].

Відповідно до Плану імплементації Директиви Ради ЄС 90/314/ЄЕС про організовані туристичні подорожі, відпочинок з повним комплексом послуг та комплексні турне має бути активізований процес узгодження національних стандартів із європейськими, які підлягають добровільному застосуванню серед країн-членів ЄС [7].

Поряд із зовнішньополітичними чинниками, які спонукають Україну до вдосконалення нормативно-правового регулювання туристичної діяльності, вагому роль відіграють і внутрішні: політико-економічні та, що не менш важливо, – соціальні. Ще в 1988 році на конференції у Ванкувері «Туризм як впливова сила збереження миру» пролунали заклики до поширення та пропаганди туризму як гарантії миру й безпеки. Перспективний розвиток туризму в Україні також суттєво вплине на зайнятість населення і як наслідок – на рівень його добробуту. Туризм – один із дієвих чинників формування толерантного неконфліктного середовища

в державі. Однак в Україні на сьогодні існують об'єктивні чинники, що стримують його розвиток, серед яких:

- відсутні державна політика у сфері туризму, стратегії і програми розвитку туризму та курортів;
- численних трансформацій зазнавав центральний орган виконавчої влади у сфері туризму;
- Координаційна рада з питань туристичної діяльності, що діє при Кабінеті Міністрів України, фактично не виконувала свого призначення;
- глава 16 «Туризм» Плану заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, на 2014-2017 роки, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 року № 847-р не реалізовувалася;
- не був врахований міжнародний досвід розвитку туризму;
- Україна зазнала територіальних втрат, на її території тривають воєнні дії;
- політичне та економічне життя держави є нестабільним [6].

Існує низка соціальних факторів стримування розвитку індустрії, які не враховані й стосуються проблеми опосередковано, але без належної уваги до них Україну навряд чи вдасться зробити привабливим туристичним об'єктом.

Такий перелік чинників стримування наведений у Рекомендаціях парламентських слухань на тему: «Розвиток туристичної індустрії як інструмент економічного розвитку та інвестиційної привабливості України». Однак він видається неповним, оскільки існує низка соціальних факторів, які не враховані й стосуються розвитку власне туризму опосередковано, але без належної уваги до них Україну навряд чи вдасться зробити привабливим туристичним об'єктом. Йдеться перш за все про ті, що впливають на можливість держави забезпечити безпеку туристам, які перебувають на її території, зокрема про здоров'я, духовний рівень і добробут місцевого населення.

У Концепції національної безпеки України зазначено: «Викликає тривогу загроза фізичному здоров'ю нації» [4]. Її витоки варто шукати практично в усіх сферах життя і діяльності держави, а найяскравіше виявляється ця загроза в кризовому стані систем охорони здоров'я і соціального захисту населення, стрім-

кому зростанні споживання алкоголю і наркотичних речовин. Наслідками цього глибокого системного процесу є різке скорочення народжуваності і середньої тривалості життя, погіршення здоров'я людей, деформація демографічного і соціального складу суспільства, підрив трудових ресурсів як основи виробництва, ослаблення фундаментального осередку суспільства – сім'ї. Такий розвиток демографічних процесів зумовлює зниження етичного, духовного і творчого потенціалу суспільства. Проте необхідно відзначити, що, незважаючи на серйозність вказаних проблем, фактично не зроблено жодних серйозних дій, спрямованих на їх вирішення. У результаті спостерігаємо процес деградації і руйнування генофонду народу й відповідно – формування негативного образу українця й непривабливого туристичного іміджу України.

Тож серед рекомендацій, затверджених згаданою постановою ВРУ у результаті проведення парламентських слухань з питань розвитку туризму, мало би бути доручити Міністерству охорони здоров'я України не тільки вжити заходів для забезпечення підготовки Державного кадастру природних лікувальних ресурсів України [6], а й реалізувати програми щодо оздоровлення населення, а Міністерству освіти і науки України – не тільки забезпечити галузь фахівцями, а й вжиття заходів, спрямованих на підвищення освітньо-культурного рівня населення, зокрема в галузі охорони здоров'я.

З метою виходу зі складної ситуації, яка склалася в державі, забезпечення національної безпеки, захисту культурної, духовно-етичної спадщини, історичних традицій і норм суспільного життя нові доктрини здорового способу життя повинні включати такі найважливіші складові, як: освіченість, турботу про власне здоров'я, потребу в творчій праці, духовність і чисте навколишнє середовище. Саме розвиток цих цінностей, а особливо – поліпшенню здоров'ю і безпеки суспільства сприяє розвитку туризму. Тому потрібне розроблення ефективних заходів, спрямованих на імплементацію тієї низки законодавчих актів і програм, яка вже прийнята у сфері охорони здоров'я населення, і головне – необхідне усвідомлення того, що це й важлива передумова економічного благополуччя держави, зокрема й розвитку туристичної галузі. Зокрема йдеться про Закони України «Про санітарно-епідеміологічне благополуччя населення», «Про внесення змін до Закону України «Про якість та

безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини»», цільову програму «Радіаційна безпека: моніторинг навколишнього середовища і здоров'я населення» тощо.

Сьогодні в Україні особливу тривогу викликає зростання захворювань, які передаються статевим шляхом у підлітків і молоді, зростає кількість тих, хто вживає наркотики й алкоголь (зокрема пиво). Вільний продаж пива, що не є в нашій країні алкогольним продуктом, та низька його вартість – одна з причин розвитку алкоголізму серед молоді. Епідемія наркоманії навряд чи може бути ефективно зупинена тільки посиленням боротьби з незаконним обігом наркотиків. Наркоманія – це втеча від реальності в світ ілюзій, тому державі потрібно не тільки боротися з наркотиками, а й створювати умови життя, від яких не потрібно тікати в світ ілюзій, а саме туристична подорож дозволяє втекти від буденного в світ прекрасного, але не ілюзорного. Тож Міністерство соціальної політики також має брати активну участь у розвитку туристичної індустрії, що може сприяти зменшенню такого негативного явища як наркоманія.

Звичайно, воєнні дії, які відбуваються на Сході України, теж формують негативний туристичний образ України і шкодять розвитку туристичної індустрії, оскільки туристи відмовляються від подорожі туди, де їх життя можу опинитися під загрозою, що й було відзначено під час парламентських слухань. Однак у цілому частка туристів, що постраждали від воєн, внутрішньополітичних конфліктів і тероризму – тобто явищ, викликаних перш за все політичними причинами, – відносно невелика. Основну ж загрозу для їхньої безпеки становлять кримінальні прояви: грабежі, крадіжки, шахрайство, вбивства та ін. – рівень злочинності, що переважно зумовлений чинниками соціальними. Низький рівень злочинності на престижних курортах пояснюється перш за все поведінкою місцевого населення, чий добробут безпосередньо залежить від туризму. Це примушує його виявляти підвищену «свідомість» і гостинність. Звідси – потреба системних державних заходів, зокрема законодавчих, спрямованих на підвищення добробуту населення, зниження рівня безробіття, покращення медичного обслуговування тощо.

Необхідні системні державні заходи, зокрема законодавчі, спрямовані на підвищення добробуту населення, зниження рівня безробіття, покращення медичного обслуговування.

Ситуація, що склалася в туристичній сфері в Україні, вимагає активного пошуку засобів подолання кризових явищ та інтенсифікації виробництва туристичного продукту, із забезпеченням необхідної його якості. Відповідно до Рекомендацій передбачено низку заходів, які мають забезпечити покращення туристичного середовища в Україні, зокрема йдеться про реформування туристичного законодавства в напрямі приведення його у відповідність із провідними світовими практиками ведення бізнесу, забезпечення стимулювання в'їзного і внутрішнього туризму та удосконалення механізмів фінансового забезпечення відповідальності туроператора та турагента перед туристами, створення державного реєстру суб'єктів туристичної діяльності; спрощення процедур та скорочення строків видачі дозвільних документів і погоджень на проектування та будівництво готелів, санаторно-курортних закладів, об'єктів відпочинкової та оздоровчої інфраструктури; внесення необхідних зміни до державних стандартів України в галузі туризму тощо.

Водночас низка питань залишаються висвітленими недостатньо. Наприклад, що стосуються законодавчого стимулювання діяльності великих туристичних корпорацій на українському ринку. Значною мірою це пов'язано із фактичною відсутністю таких на сьогодні, але законодавча невизначеність лише уповільнить їх появу. Досвід держав із розвиненим туристичним сектором економіки свідчить, що на прискорення розвитку туристичної галузі позитивний вплив має модернізація життя суспільства, що особливо помітно на практиці великих міжнародних компаній. Оснащення найсучаснішими автоматизованими системами управління і зв'язку дозволяє їм оперативно вивчати і задовольняти потреби і інтереси туристів. Найбільшого розвитку подібні великі компанії досягли в розвинених країнах. У Франції, наприклад, на частку 13 найбільших туристичних корпорацій припадає 50% турів, що реалізуються; в Німеччині 3 найбільші туристичні корпорації «TUI», «Nekkerman» і «ITS» зосередили в своїх руках 70 % ринку.

Важливою особливістю сучасного етапу розвитку міжнародного туризму і зміни його організаційних форм є проникнення в туристичний бізнес транспортних, торгових, банківських, промислових та страхових компаній. Транспортні компанії надають як окремі види послуг, так і пропонують самостійно розроблені тури на осно-

ві готельної бази. Такі фірми організовують обслуговування на основі ділових відносин з готельними й іншими підприємствами на звичайних умовах туроператора. Торгові фірми стали активно займатися реалізацією туристичних послуг приблизно з початку 70-х років XX століття.

Промислові фірми, які представляють в першу чергу галузі, що обслуговують туристичний бізнес, на основі системи участі стали включати в свою структуру туристичні фірми. Помітно посилилося проникнення банків і страхових компаній в сферу міжнародного туризму шляхом придбання всього або частини контрольного пакету акцій. Володіючи розгалуженою мережею філіалів і великим штатом страхових агентів, банки і страхові компанії стали успішно здійснювати ці операції, одержуючи додатковий прибуток за рахунок економії на комісії, що виплачується турагенту. Тури, пропоновані банками, як правило, дешевші, ніж у турагентів. Крім того, банки і страхові компанії мають власні автоматизовані системи обліку й управління, у пам'яті яких закладені всі основні дані про вкладників і застрахованих осіб. Це дозволяє їм здійснювати цілеспрямовану розсилку реклами й інформації, пропонуючи клієнту такі тури, які можуть відповідати його інтересам і коштам.

Отже, постає питання про створення сприятливої законодавчої атмосфери для діяльності таких компаній в Україні, що потребує відповідних змін у Господарському й Податковому кодексах, Законах України «Про господарські товариства», «Про ліцензування видів господарської діяльності» та ін.

Законодавство жодної з європейських країн не містить заборони туроператорам провадити діяльність в інших секторах туристичної галузі.

На сьогодні ж можливість появи таких компаній обмежені чинним законодавством. Наприклад, положенням галузевого закону про «виключну туроператорську діяльність», яким заборонено туроператорам провадити діяльність в інших секторах туристичної галузі. «Законодавство жодної з європейських країн не містить такої заборони, навпаки, туроператорів заохочують до діяльності в інших сферах туристичної галузі» [9].

Водночас обмежена й діяльність дрібних суб'єктів господарювання галузі. Відповідно до чинного законодавства, зокрема ч.4 ст. 15 Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про

туризм»», умовою здійснення діяльності у сфері в'їзного туризму є фінансове забезпечення відповідальності суб'єкта господарювання в обсязі 10 тис. євро – такі фінансові гарантії для представників малого та середнього туристичного бізнесу здебільшого є непосильними.

Тож нормативно-правового врегулювання потребує і мале підприємництво в сфері туристичної індустрії, яке має суттєві перспективи у зв'язку із розвитком зеленого туризму та популярністю «бюджетних» подорожей, обираючи які туристи зупиняються у приватних садибах або недорогих хостелах. На законодавчому рівні йдеться, наприклад, про вдосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності агросадиб як суб'єктів туристичної діяльності, які надають послуги у сфері сільського туризму та туризму в сільській місцевості. Крім того, потребує врегулювання і діяльність власників гостьових квартир як фізичних осіб, які здійснюють розміщення туристів, не сплачуючи при цьому податки й туристичний збір.

Тож чинне туристичне законодавство не створює сприятливих умов для розвитку вітчизнаної туристичної індрустрії чи залучення іноземних інвестицій у її розвиток. Реформування потребують не тільки спеціальні нормативно-правові акти в галузі туризму (Закон України «Про туризм», «Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу «Курортополіс Трускавець», Ліцензійні умови провадження туроператорської діяльності, Інструкція щодо організації та проведення туристських спортивних походів з учнівською та студентською молоддю тощо), а й загальні, наприклад, Цивільний, Господарський, Податковий та Земельний кодекси, Кодекс законів про працю України, закони України «Про страхування», «Про курорти», «Про ліцензування видів господарської діяльності», «Про охорону навколишнього природного середовища» тощо. Так, щодо податкового законодавства йдеться про[6]:

- встановлення пільгової ставки податку на додану вартість для готелів та інших місць розміщення туристів,
- зменшення ставки податку на прибуток туристичних операторів,
- звільнення операцій з експорту туристичних послуг від податку на додану вартість, запровадження податкових преференцій для туристичних підприємств, що надають послуги соціальним

категоріям туристів (школярам, студентам, пенсіонерам, особам з обмеженими можливостями) тощо.

Потрібна низка законодавчих заходів, спрямованих на забезпечення економічної безпеки готелів.

Крім того, потрібна низка законодавчих заходів, спрямованих на забезпечення економічної безпеки готелів – стану захищеності їх життєво важливих інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз (джерел небезпеки), сформоване адміністрацією і колективом готелю шляхом реалізації системи заходів правового, економічного, організаційного, інженерно-технічного і соціально-психологічного характеру. Діяльність по забезпеченню економічної безпеки готелю складається з чотирьох основних напрямків:

1) захист матеріальних і фінансових цінностей;

2) захист персоналу;

3) захист інтелектуальної власності (у тому числі й комерційної таємниці);

4) інформаційне забезпечення комерційної діяльності готелю в ринкових умовах.

За оцінками експертів, витрати на створення системи безпеки підприємства та його оптимальне функціонування можуть досягати 25% всіх витрат на забезпечення функціонування готелю. Проблеми власної економічної безпеки виникають перед кожним готелем не лише в кризові періоди, але і при роботі в стабільному середовищі, хоча комплекс розв'язуваних при цьому цільових задач має істотні розбіжності.

Удосконалення нормативно-правового регулювання туристичної діяльності в Україні – одне із нагальних питань її соціально-економічного розвитку. Подальший поступ демократії, політична стабільність, визначення пріоритетних напрямків економічного поступу та реформування чинного законодавства мають забезпечити створення високоприбуткової туристичної галузі, яка задовольнить потреби внутрішнього та міжнародного туризму з урахуванням природно-кліматичного, рекреаційного, соціально-економічного та історико-культурного потенціалу країни, її національних особливостей. Розвиток туризму вимагає від держави формування сприятливих правових умов для вітчизняних суб'єктів туристичної діяльності, позитивного туристичного іміджу країну, що перебуває у тісному зв'язку із загальним рівнем добробуту та культури населення, та залучення іноземних інвестицій. Тому

для стимулювання туризму потрібно удосконалити й привести у відповідність із законодавством ЄС не тільки галузеві закони, а й податкове, господарське, трудове, земельне та ін. законодавство і головне – створити систему механізмів заохочення розвитку вітчизняного туристичного бізнесу та іноземного туризму в Україні.

Бібліографічний список:

1. Про внесення змін до Закону України «Про туризм» : Закон України від 18.11.2003 р. № 1282-IV // Урядовий кур'єр. – 2003. – №244.
2. Про затвердження Державної програми розвитку туризму на 2002-2010 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2002 р. № 583 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 18.
3. Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.09.2014 р. № 847-р // Офіційний вісник України. – 2014. – № 77.
4. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України : постанова Верховної Ради України Про Концепцію (основи державної політики) // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 10.
5. Про Програму розвитку туризму в Україні до 2005 року : постанова Кабінету Міністрів України від 28.06.1997 № 702 (втрата чинності від 29.04.2002 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/702-97-%D0%BF.
6. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Розвиток туристичної індустрії як інструмент економічного розвитку та інвестиційної привабливості України» : постанова Верховної Ради України від 13.07.2016 р. № 1460-VIII // Голос України. – 2016. – № 137.
7. Про схвалення розробленого Міністерством інфраструктури плану імплементації Директиви Ради ЄС від 13 червня 1990 р. 90/314/ЄЕС про організовані туристичні подорожі, відпочинок з повним комплексом послуг та комплексні турне : розпорядження Кабінету Міністрів України 11.03.2015 № 200-р // Офіційний вісник України. – 2015. – № 21.
8. Гаврилишин І. П. Туризм України : проблеми і перспективи / І. П. Гаврилишин. – К., 2004. – С. 38-43.
9. Жук І. З. Нормативно-правове регулювання діяльності суб’єктів туристичної галузі в Україні [Електронний ресурс] / І. З. Жук // Економіка. Управління. Інновації. – 2013. – № 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2013_2_26.

10. Цибух В. І. Стан і перспективи розвитку туризму в Україні / В. І. Цибух // Туристично-краєзнавчі дослідження. – К., 2009. – С. 52-59.

Статья посвящена исследованию объективных и субъективных факторов, которые побуждают Украину к совершенствованию нормативно правового регуляция туристической деятельности, весомую роль играют и внутренние: политико-экономические и, что не менее важно, – социальные. В статье обращается внимание на конференции, которое состоялось в 1988 году в Ванкувере «Туризм как влиятельная сила сохранения мира». На указанном мероприятии прозвучали призывы к распространению и пропаганде туризма как гарантии мира и безопасности. В статье отмечается, что перспективное развитие туризма в Украине также существенно повлияет на занятость населения и как следствие – на уровень его благосостояния. Туризм – один из действенных факторов формирования толерантной неконфликтной среды в государстве. В статье затрагиваются вопросы о создании благоприятной законодательной атмосферы для деятельности таких компаний в Украине, которая нуждается в соответствующих изменениях в Хозяйственном и Налоговом кодексах, Законах Украины «О хозяйственных обществах», «О лицензировании видов хозяйственной деятельности» но др.

The article is devoted research of objective and subjective factors which induce Ukraine to perfection normatively legal adjusting of tourist activity, a ponder able role is played and internal that it is no less important, – social. Attention at conference, which took place in 1988 year in Vancouver «Tourism as influential force of peacekeeping, applies in the article». On the indicated measure appeals sounded to distribution and propaganda of tourism as to the guarantee of the world and safety. In the article marked, that perspective development of tourism in Ukraine also substantially will influence on employment of population and as a result – on the level of his welfare. Tourism – one of effective factors of forming of tolerant unconflict environment in the state. In the article questions are affected about creation of favorable legislative atmosphere for activity of such companies in Ukraine which needs the proper changes in the Economic and Tax codes, Laws of Ukraine «On economic societies», «About licensing of types of economic activity» but other.

Стаття надійшла до редколегії 28.09.2016

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА, МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, БЕЗПЕКИ ТА ГЛОБАЛІСТИКИ

УДК 341.174(4):347.763

Кормич Б. А., НУ «ОЮА»

СТРУКТУРА ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА ЄС В СФЕРІ ТРАНСПОРТУ

В статті розглядаються основні етапи становлення acquis communautaire в сфері транспорту. Характеризуються такі тенденції розвитку його, як розширення компетенції ЄС щодо спільної транспортної політики, фрагментарність правового регулювання, підтримка розвитку мультимодальних перевезень. Визначаються підходи до аналізу структури транспортного acquis communautaire.

В рамках реалізації процесу наближення національного законодавства України до законодавства ЄС важливе місце відводиться вирішенню відповідних завдань у сфері транспорту та інфраструктури. Зокрема, питання співробітництва між Україною та ЄС в галузі транспорту визначаються нормами Глави 7 «Транспорт» Розділу 5 «Економічне та галузеве співробітництво» Угоди про асоціацію [1]. До основних напрямків співробітництва між Україною та ЄС в галузі транспорту, у відповідності до ст. 367 Угоди про асоціацію віднесено:

– сприяння розвитку стабільних транспортних систем;

– сприяння здійсненню ефективних і безпечних транспортних перевезень, а також інтермодальності й оперативної сумісності транспортних систем;

© Кормич Б. А., 2016

– посилення основних транспортних зв'язків між територіями України та ЄС.

При цьому, одним з ключових аспектів такого співробітництва, у відповідності до ч. 1 ст. 368 Угоди про асоціацію є поступова гармонізація діючих стандартів та політики України у транспортному секторі з існуючими в ЄС, у обсягах і термінах передбачених у Додатку XXXII до Угоди про асоціацію.

Тож, перед вітчизняною правовою наукою та практикою стоїть завдання пошуку оптимальних інструментів забезпечення такого наближення законодавства в транспортній сфері. Ефективна реалізація цього завдання неможлива без аналізу загальної динаміки та тенденцій розвитку транспортного acquis communautaire, адже саме це дозволяє визначити не лише зміст окремих норм та інститутів цієї галузі, а й встановити цілі та завдання, які вирішувалися при їх запровадженні та кінцеву мету їх застосування. А це в свою чергу, безумовно сприятиме і більш чіткому усвідомленню тих результатів, які повинні бути досягнуті в процесі наближення транспортного законодавства України до відповідного законодавства ЄС.

В тій або іншій мірі питання транспортного права ЄС розглядалися в роботах таких українських правників, як В.К. Гіжевський, С.В. Ківалов, С.А. Кузнєцов, В.І. Муравйов, О.І. Остапенко, В. І. Развадовський тощо. Однак, разом з тим, комплексні дослідження присвячені динаміці розвитку транспортного права ЄС у вітчизняній правовій науці відсутні.

Тож, в рамках даної статті ми спробуємо розглянути процес формування та інституціалізації транспортного права ЄС з урахуванням потреб виконання зобов'язань України в цій сфері, що випливають із норм Угоди про асоціацію.

Транспорт є однією з найважливіших галузей європейської економіки, що знайшло своє відображення і у динаміці розвитку транспортного законодавства ЄС. Зокрема, перші норми acquis communautaire даного питання з'явилися ще у Римському договорі 1957 р., який містив окремий Розділ IV, яким встановлювалися основи спільної транспортної політики, сфера застосування якої на той час обмежувалася залізничним, автомобільним та внутрішнім водним транспортом, залишаючи на розсуд спільноти питання встановлення відповідних норм щодо морського та авіаційного транспорту. В деякій мірі така ситуація пояснювалася тим, що

щодо морського та авіаційного транспорту на той час вже існувала ціла низка міжнародних угод, учасниками яких були і країни-члени спільноти. Тож існувала загроза виникнення колізій між acquis communautaire та іншими міжнародними зобов'язаннями країн-членів ЄС.

Разом з тим, якщо розглядати зовнішні вантажні перевезення ЄС, то у їх структурі левова частка припадає на морський транспорт, на який припадає 90 % обсягу товарів, що імпортуються, або експортуються з території ЄС. Інша ситуація у структурі внутрішнього транспорту ЄС. Тут на першому місці знаходиться автомобільний транспорт, на який припадає 44 % всіх вантажоперевезень в середині ЄС. Внутрішні морські перевезення в ЄС займають друге місце – близько 39 % вантажоперевезень і мають стійку тенденцію до зростання. Третє місце із значним відривом належить залізничному транспорту – 10 % внутрішніх перевезень в ЄС [2, с. 36 – 38]. Авіаційний транспорт традиційно є одним з лідерів у пасажирських перевезеннях.

Тож, сама логіка розвитку транспортної галузі визначила необхідність поширення дії законодавства ЄС на всі види транспорту, у тому числі і ті, які мають ґрунтовне міжнародно-правове регулювання. Власне кажучи, із сферою транспорту, а саме із процедурою рекомендації до підписання Європейської угоди щодо роботи екіпажів транспортних засобів задіяних у міжнародному дорожньому транспорті (European Agreement concerning the Work of Crews of Vehicles Engaged in International Road Transport (AETR), пов'язане рішення Європейського Суду, яким було встановлено сучасну доктрину щодо зв'язування установчими угодами міжнародних відносин країн-членів ЄС. Зокрема, у відповідному рішенні зазначалося, що «кожного разу, коли Співтовариство з метою реалізації спільної політики, передбаченої договорами, приймає положення, що встановлює загальні правила, незалежно від форми яку вони можуть приймати, держави-члени більше не мають право, діючи індивідуально, або навіть колективно, брати на себе зобов'язання щодо третіх країн, які впливають на вищезазначені правила або змінюють сферу їх застосування». При цьому підкреслювалося, що компетенція європейських інституцій у питаннях міжнародних договорів випливає не лише із відповідних норм первинного права а й «заходів, прийнятих в рамках установчих договорів інститутами співтовариства» [3].

Таким чином, вже починаючи із 70-х рр. XX ст. юрисдикція ЄС була поширена і на ті види транспорту, які прямо не передбачалися Римським договором.

Власне кажучи, з цього часу починається більш інтенсивний розвиток правового регулювання транспорту в рамках ЄС, яке починає в деяких аспектах (наприклад, мультимодальні перевезення) випереджати та, навіть, конкурувати із діючими міжнародно-правовими актами. Зокрема, останні піддавалися критиці з боку інституцій ЄС, з приводу того, що «міжнародне транспортне право на сьогодні регулюється режимом залежних конвенцій, які в багатьох аспектах є застарілими і фрагментарними. Системи відповідальності відрізняються в залежності від того, або іншого виду транспорту. Модернізація залишається на міжнародному порядку денному протягом багатьох років» [4].

Разом з тим, у 70-х роках минулого століття правові заходи ЄС в сфері транспорту були переважно спрямовані на сприяння реалізації принципу вільного руху товарів на митній території ЄС. Тому в першу чергу увага приділялася скасуванню тих норм національного законодавства країн-членів, які могли б опосередковано порушувати вищезгаданий принцип. Зокрема, це стосувалося усуненню дискримінації шляхом встановлення різних тарифів на перевезення вантажів в залежності від країни походження, скасування національних правил, спрямованих на захист національних виробників тощо.

Взагалі, на думку низки європейських дослідників у перший період свого існування (1950 – 1985 рр.) acquis communautaire для транспортного сектору було спрямоване на реалізацію загального принципу вільної торгівлі і конкуренції, а також вільне переміщення людей, капіталу, товарів і послуг без будь-яких перешкод або дискримінації. Традиційно Європейська комісія сприяла лібералізації ринку в усіх секторах. У 1960-х і 1970-х країни-члени ЄС зробили досить мало для зміни внутрішнього регулювання транспортного ринку, завдяки чому національні перевізники отримували комфортне положення на ринку [5].

Початок наступного періоду розвитку транспортного права ЄС пов'язаний, знову ж таки, із рішенням Європейського Суду від 22 травня 1985 р. у справі Європейський Парламент проти Ради ЄС, в рамках якої від Ради ЄС вимагалося вчинення дій задля імплементації заходів спільної транспортної політики, передбаченої

установчими угодами та резолюції Європейського Парламенту від 16 вересня 1982 р., яка стосувалася сфери транспорту.

Зокрема, у рішенні суду зазначалося, що спільна транспортна політика є серед тих дій, які ЄС повинно здійснювати з метою створення спільного ринку та прогресивного наближення економічних політик країн-членів. При цьому, така спільна політика повинна включати заходи щодо встановлення:

– спільних правил, що застосовуються до внутрішнього транспорту на або з території країни-члена ЄС, або транзиту через територію однієї або декількох країн-членів ЄС;

– умов згідно яких перевізники не-резиденти можуть надавати транспортні послуги на території країн-членів ЄС;

– інших необхідних положень.

Разом з тим, Європейський Суд проголосив, що порушуючи установчі угоди, Рада ЄС не спромоглася забезпечити свободу надання послуг в сфері внутрішнього транспорту та встановити правила за якими перевізники не-резиденти можуть виступати операторами транспортних послуг на території країни-члена ЄС [6].

Таке рішення Європейського Суду змушувало європейські інституції та країни-члени вжити невідкладних заходів щодо імплементації спільної транспортної політики, та зокрема, прийняття відповідних актів вторинного законодавства, які стосувалися б лібералізації ринку транспортних послуг та гармонізації національних законодавств країн-членів у сфері транспорту. Відповідні заходи були вжиті протягом 1985 – 1987 рр., коли було прийнято низку важливих директив та рішень у сфері транспорту.

Зокрема, на засіданні Ради ЄС у складі міністрів транспорту 14 листопада 1985 р. було узгоджено основні принципи спільної транспортної політики, які включали:

– утворення вільного транспортного ринку без кількісних обмежень до кінця 1992 р.

– поступове узгодження двосторонніх транспортних квот для зменшення дискримінації між окремими країнами та збільшення спільної міжнародної квоти;

– зниження диспропорцій у транспортному ринку з метою підтримки загально-європейської конкуренції [7].

Відповідні рішення щодо розширення компетенції ЄС в сфері спільної транспортної політики знайшли своє відображення

у нормах Договору щодо функціонування ЄС. Зокрема, ст. 100 ДФЄС окрім ідентичної Римській угоді норми, згідно якої її положення стосувалися транспортування залізницею, автомобільними дорогами та внутрішнім водним транспортом, була доповнена нормою, яка передбачає, що Європейський Парламент та Рада, діючи відповідно до звичайної законодавчої процедури, можуть встановлювати відповідні положення щодо морського та повітряного транспорту [8].

Стаття 91 ДФЄС знову ж таки відображає результати розвитку повноважень європейських інституцій щодо спільної транспортної політики забезпечуючи встановлення спільних правил щодо міжнародного транспорту через території країн-членів, доступу на ринки транспортних послуг, заходів підвищення безпеки транспорту тощо.

Але необхідно розуміти, що норми установчих угод виступають не скільки джерелами законодавства ЄС в транспортній сфері, скільки визначають обсяг та межі компетенції самого ЄС щодо правового регулювання транспортної сфери. Власне те, що ми можемо віднести до транспортного права формується на рівні вторинного законодавства ЄС.

При цьому, вітчизняними дослідниками неодноразово висловлювалася думка, про міжгалузевий характер цього утворення. Європейське транспортне право формується у площині міжгалузевих зв'язків цивільного, адміністративного, земельного, трудового та інших галузей права, оскільки правові норми, що регулюють діяльність транспорту, об'єднані функціональною єдністю, в основній своїй масі є складовою частиною різних галузей права. Зазначені норми можуть бути виділені через специфіку транспортної діяльності у міжгалузевий комплекс у межах системи національного права, оскільки при з'єднанні з транспортними нормами і під впливом власних принципів національного транспортного права країн–членів Європейського Співтовариства, норми інших галузей модифікуються стосовно специфіки зазначеної сфери діяльності [9].

При цьому важливим аспектом, який стосується вторинного законодавства ЄС, є те, що «у випадку з транспортом поки що не існує цілісної системи актів ЄС, а скоріше існує низка дискретних нормативних та технічних заходів, пов'язаних з різними аспектами руху вантажного та пасажирського транспорту» [10, с. 399]. Тож,

характеризуючи внутрішню структуру транспортного законодавства ЄС слід оперувати не традиційними для вітчизняного права категоріями галузей або інститутів, а скоріше розглядати певні правові режими, що встановлюються ЄС щодо тих або інших видів перевезень.

При цьому, можна визначити декілька підходів до характеристики структури правових режимів ЄС щодо транспорту. Так, основою для класифікації зазвичай виступають окремі галузі транспорту, принаймні така логіка використовується в рамках Угоди про асоціацію України та ЄС. Так, перелік заходів щодо наближення законодавства України до законодавства ЄС визначений у Додатку XXXII до Угоди про асоціацію, містить розподіл відповідних актів вторинного законодавства ЄС для п'яти секторів: авіаційний транспорт, автомобільний транспорт, залізничний транспорт, морський транспорт та внутрішній водний транспорт.

Такий підхід до класифікації транспортного законодавства ЄС можна назвати традиційним, наприклад саме він використовується і у звіті уряду Великобританії щодо балансу компетенції в сфері транспорту, відповідно якого директиви та регламенти ЄС розподілені на авіаційні, морські, залізничні та дорожні [11]. Відсутність згадки про внутрішній водний транспорт в даному випадку є цілком логічною, адже дані питання актуальні лише для окремих держав континентальної Європи, на території яких протікають міжнародні судноплавні річки.

Але, як зазначалося вище, наявність низки актів ЄС щодо функціонування того, або іншого виду транспорту на сьогодні не створює комплексного правового регулювання. В різні періоди європейськими інституціями встановлювалися загальні правила щодо найбільш важливих, на їх погляд, аспектів суспільних відносин, що виникають з питань надання транспортних послуг або експлуатації транспортних засобів. В той же час сфера транспорту залишається сферою спільної компетенції органів ЄС та держав-членів, і відповідно і правовий матеріал є комбінацією міжнародно-правових норм, норм наднаціонального права ЄС та норм національного права країн-членів.

Власне кажучи відповідні аспекти «уваги» ЄС до транспортної сфери так само знаходять відображення у різного роду зводах актів вторинного законодавства. Наприклад, у Додатку XXXII до Угоди про асоціацію України та ЄС виділяються окремі сектори

функціонування тих або інших видів транспорту, щодо яких встановлено правила та стандарти на рівні ЄС. До таких секторів, зокрема відносяться: технічні умови, умови безпеки, соціальні умови, фіскальні умови, доступ до ринку та інфраструктури, екологічні стандарти тощо. В інших випадках зустрічається класифікація актів вторинного законодавства щодо видів транспорту на такі сектори, як: економіка, соціальні стандарти, екологія, інфраструктура, зовнішні відносини [11].

Але традиційні «секторальні» підходи до класифікації правового матеріалу в рамках транспортного законодавства ЄС на сьогоднішній день в деяких аспектах виявляються застарілими. Це в першу чергу пов'язано із розвитком мультимодальних перевезень, які фактично розмивають розмежування між видами транспорту з точки зору надання транспортних послуг. Термінологія запропонована в Конвенції ООН щодо міжнародних мультимодальних перевезень 1980 р. визначає останні як перевезення, що здійснюються двома або більше видами транспорту відповідно до однієї (мультимодальної) угоди на перевезення [12]. Політика розвитку даного типу перевезень вже довгий час є одним з пріоритетів Комісії ЄС, яка «багато років працює над моделлю «стійкої мобільності», що включає інтегрований підхід до оптимізації ефективності транспортних систем… Метою ЄС є розвиток структури для інтеграції різних видів транспорту. Політика включає заходи і щодо товарних потоків, і щодо правового регулювання» [13].

Тож можна зробити висновок, що однією з важливих тенденцій розвитку транспортного законодавства ЄС є створення універсальних правових режимів, що охоплюють різні види транспорту в рамках здійснення окремого перевезення вантажу або пасажирів. Відповідно, подібні правові режими формуються не на критеріях типу транспорту, а на критеріях характеру транспортної послуги, що надається. Зокрема, такими видами правових режимів виступають перевезення пасажирів або товарів, перевезення для власних потреб або для третіх осіб, платні та безкоштовні перевезення, внутрішні та міжнародні перевезення, публічний та приватний транспорт, тощо [14].

Таким чином, можна зробити декілька висновків, щодо основних тенденцій розвитку acquis communautairев галузі транспорту. Насамперед, дане законодавство є динамічним із стійкими тенденціями розширення, як сфери регулювання, так і території

регулювання. Перше досягається шляхом поступового розширення сфери компетенції органів ЄС щодо транспорту та встановлення правил ЄС щодо нових аспектів надання транспортних послуг або функціонування видів транспорту. Друге реалізується через політику розповсюдження норм і правил ЄС щодо транспорту на треті країни, як це, зокрема, передбачено Угодою про асоціацію України та ЄС. Крім того, транспортне законодавство ЄС поки що залишається фрагментарним, не утворює цілісної системи правового регулювання, а діє виключно у взаємозв'язку із національним законодавством країн-членів. Але, загальною тенденцією є встановлення низки правових режимів, які спрямовані на регулювання порядку надання тих або інших видах транспортних послуг та тих суспільних відносин, що виникають у зв'язку із наданням цих послуг.

Бібліографічний список:

1. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р. // Офіційний вісник України. – 2014. – № 75. – Т. 1. – Ст. 2125.
2. Bishop B. European Union Law for International Business: An introduction / Bernard Bishop. – New York : Cambridge University Press, 2009. – 240 p.
3. Judgment of 31. 3. 1971 – Case 22/70 European Commission vs. Council of European Communities. European Agreement on Road Transport. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:61970CJ0022.
4. The European Transport Policy – Legal and Logistical Impacts on the Transport Industry [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.helsinki.fi/katti/Inter-TranSummary_11_3_2009%5B1%5D.pdf
5. Liberalisation And Structural Reform In The Freight Transport Sector In Europe – Paris: OECD, 1997 – p. 13. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.oecd.org/trade/envtrade/2387068.pdf
6. Parliament vs. Council. Case 13/83. Judgement of the European Court of 22 May 1985. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://curia.europa.eu/juris/
7. Erdmenger J. Der gemeinsame Verkehrsmarkt nimmt Gestalt an. Zeitschrift für Verkehrswissenschaft / J. Erdmenger. – 1987. – P. 5-13.
8. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of European Union / Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union // Official Journal. – 2012/C 326/01.

9. Єсімов С. С. Окремі аспекти адаптації національного транспортного законодавства до вимог Європейського Союзу у транспортній / С. С. Єсімов, Х. А. Висоцька // Lviv Polytechnic National University Institutional Repository – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua
10. O'Neill A. EU Law for UK Lawers / Aidan O'Neill. – Oxfrod and Portland, Oregon : Hart Publishing, 2011 – 1122 p.
11. Key EU transport legislation [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]. – https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/204589/legislation-table.pdf
12. United Nations Convention on International Multimodal Transport of Goods// United Nations Conference on a Convention on International Multimodal Transport. Volume I. Final Act and Convention on International Multimodal Transport of Goods / United Nations Conference on Trade and Development. TD/MT/CONF/17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdmtconf17_en.pdf
13. Eftestol-Wilhelmsson E.Intermodal Transport Research a Law and Logistics Literature Review with EU Focus / E. Eftestol-Wilhelmsson, A. Bask, M. Rajahonka / European Transport Law. – 2014 – p. 609 – 647.
14. Bernauw K. Transport Law [електронний ресурс] / K. Bernauw – режим доступу: http://vrg-gent.be/docs/upload/117/286/bijzondere%20studie%20vervoersrecht.pdf).

В статье рассматриваются основные этапы становления acquis communautaire в сфере транспорта. Характеризуются такие тенденции развития его, как расширение компетенции ЕС по общей транспортной политики, фрагментарность правового регулирования, поддержка развития мультимодальных перевозок. Определяются подходы к анализу структуры транспортного acquis communautaire.

In article the main stages of formation acquis communautaire in the sphere of transport are considered. Such tendencies of its development as expansion of competence of the EU on the general transport policy, a fragmentariness of legal regulation, support of development of multimodal transportations are characterized. Approaches to the analysis of structure of transport acquis communautaire are defined.

Стаття надійшла до редколегії 18.08.2016

УДК 347.963(4)

Хорсуненко О. В., прокуратура Республіки Крим

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ЇЇ МІСЦЕ В СИСТЕМІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

У статті автором зроблено огляд законодавства, що регулює діяльність органів прокуратури держав-членів Європейського Союзу, її місце в системі органів державної влади та напрацювання пропозицій щодо визначення правового статусу вітчизняної прокуратури. Автором зроблено висновки, що законодавство про прокуратуру держав-членів Європейського Союзу містить багато прогресивних положень, які мають бути враховані Україною, з огляду на те, що основною метою реформування прокуратури є визначення її конституційно-правового статусу, який відповідатиме, як європейським стандартам, так і вимогам нашого суспільства на конкретному історичному етапі розвитку країни.

Реформування органів кримінальної юстиції України є найважливішим завданням, виконання якого обумовлене зобов'язаннями нашої держави виконати рекомендації Парламентської асамблеї Ради Європи та Венеціанської комісії щодо створення прокуратури європейського зразка, а саме: здійснити зміни у її статусі, функціях та повноваженнях, визначення її місця у системі органів державної влади.

Органи прокуратури обіймають особливе місце серед органів кримінальної юстиції, як один із суміжних правових інститутів, завданням якого є захист прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави потребують фахового підходу до процесу реформування.

Відсутність належної динаміки у проведенні реформ та наближенні органів кримінальної юстиції до стандартів Європейського Союзу обумовила пошук нових засобів, одним з яких на проведення реформи кримінальної юстиції став Указ Президента України «Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки» (далі Стратегія) [1].

Окремі питання правового статусу прокуратури у зарубіжних країнах досліджували В.Долежан, В.Ковальов, М.Косюта,

© Хорсуненко О. В., 2016

В.Крутських, О.Литвак, В.Малюга, Г.Мамедов, М.Мичко, В.Мурза, Е.Мухамеджанов, М.Нимеллер, П.Новик, Ю.Полянський, М.Руденко, В.Сухонос, П.Шумський, М.Якимчук.

Водночас, з огляду на взяті Україною зобов'язання щодо реформування органів кримінальної юстиції, зокрема прокуратури є потреба у комплексному дослідженні правового регулювання діяльності прокуратури держав-членів Європейського Союзу.

Метою статті є огляд законодавства, що регулює діяльність органів прокуратури держав-членів Європейського Союзу, її місце в системі органів державної влади та напрацювання пропозицій щодо визначення правового статусу вітчизняної прокуратури.

Серед основних недоліків, які заважають функціонуванню прокуратури та кримінальної юстиції як суміжних правових інститутів виділяються недостатня структурна незалежність прокуратури у поєднанні з безкарністю та низьким рівнем підзвітності та невідповідність функцій прокуратури європейським стандартам. Усунення зазначених недоліків можливе за умови визначення певних (стратегічних) напрямів реформування.

Стратегією передбачено, що реформування системи судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів проводитиметься у два етапи:

перший етап – невідкладне оновлення законодавства, спрямоване на відновлення довіри до судової влади та суміжних правових інститутів в Україні; другий етап – системні зміни в законодавстві, у тому числі прийняття змін до Конституції України та комплексна побудова інституційних спроможностей відповідних правових інститутів [1].

Серед першочергових завдань, спрямованих на проведення успішної реформування органів прокуратури та приведення їх повноважень та діяльності до європейських стандартів визначено: забезпечення більшої інституційної незалежності прокуратури та гарантій захисту від політичного впливу; встановлення рівноваги між незалежністю, професійністю, відповідальністю та ефективністю прокуратури, зокрема, через зміни в системі управління прокуратурою, управління ефективністю, системі професійної підготовки та підвищення кваліфікації прокурорів; дальша оптимізація повноважень прокуратури та обмеження сфери їх застосування відповідно до рекомендацій Ради Європи; створення та ефективне функціонування органів прокурорського самоврядування як

додаткових гарантій незалежності прокуратури; досягнення балансу між незалежністю, повноваженнями, відповідальністю та ефективністю прокуратури, у тому числі шляхом внесення змін до управління системою прокуратури, порядку призначення на посади, управління продуктивністю та систем професійної та безперервної підготовки; забезпечення більшої функціональної незалежності прокурорів від неналежного внутрішнього впливу; забезпечення належного балансу між слідчими функціями органів прокуратури та інших правоохоронних органів; впровадження ефективної дисциплінарної політики і стандартів прокурорської етики та вдосконалення механізмів внутрішнього контролю, у тому числі шляхом розширеного декларування прокурорами та членами їх сімей доходів та витрат; забезпечення дієвих і ефективних механізмів розслідування корупційних та інших правопорушень, вчинених прокурорами [1].

Слід зауважити, що переважна більшість визначених завдань втілена у життя, шляхом прийняття Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.21014 року та Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про прокуратуру» щодо удосконалення та особливостей застосування окремих положень» від 02.07.2015 року.

Водночас на даний час не вирішеним залишається найбільш стратегічне питання – визначення правового статусу органів прокуратури України та її місця в системі органів державної влади, шляхом внесення змін до Конституції України. Для України як країни перехідної демократії актуальним залишається завдання трансформації радянської моделі прокуратури і приведення її у відповідність з європейськими стандартами.

Саме тому, обраний Україною європейський вектор проведення правової реформи обумовлює необхідність вивчення зарубіжного досвіду нормативно-правового регулювання діяльності органів прокуратури у країнах Європейського Союзу.

З огляду на те, що питання організації та діяльності прокуратури вирішуються на внутрішньо національному рівні, але їх положення сформульовані з урахуванням єдиних стандартів функціонування органів прокуратури, що розробляються на міжнародному, наднаціональному та регіональному рівнях.

Так, активну участь у розробці нормативно-правових приписів міжнародного характеру беруть ООН, Рада Європи, Міжнародна

асоціація прокурорів. Зокрема, у рамках їхньої діяльності були розроблені наступні міжнародні (регіональні) акти:

– Керівні принципи, які стосуються ролі осіб, що здійснюють судове переслідування (прийняті на Восьмому Конгресі ООН щодо попередження злочинності і поводження із правопорушниками, Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990 р.) [2];

– Рекомендація № R19 (2000) Комітету Міністрів Ради Європи «Про роль прокуратури в системі кримінального правосуддя» від 6 жовтня 2000 р. [2];

– Резолюція № 12 (2000) Комітету Міністрів Ради Європи «Установа Європейської комісії з ефективності правосуддя» від 18 вересня 2002 р. [3];

– Рекомендація № 1604 (2003) Постійної комісії Парламентської Асамблеї Ради Європи «Про роль прокуратури в демократичному суспільстві, заснованому на верховенстві закону» від 27 травня 2003 р. [2];

– Відповідь Комітету Міністрів Ради Європи на Рекомендацію ПАРЄ 1604 (2003) «Про роль прокуратури в демократичному правовому суспільстві». Прийнята на 870-й зустрічі заступників міністрів від 4 лютого 2004 р. [2];

– Стандарти професійної відповідальності та Виклад основних прав і обов'язків прокурорів. Прийняті Міжнародною Асоціацією Прокурорів 23 квітня 1999 р. [4];

– Спільна декларація про головні Європейські пріоритети від 23 листопада 2001 р., прийнята за підсумками франко-германської зустрічі, що проходила у м.Нант, у верхах за участю Президента та Прем'єр-міністра Франції Ж.Ширака та Л.Жоспена, і Федерального канцлера Німеччини Г.Шредера [5];

– Європейські управлінські принципи щодо етики і поведінки для прокурорів «Будапештські управлінські принципи». Прийняті на 6-й конференції Генеральних Прокурорів Європи в Будапешті 31 травня 2005 р. [2];

Не менш важливе значення для функціонування органів прокуратури держав-членів Європейського Союзу мають нормативно-правові акти, що розробляються на наднаціональному рівні.

Так, норми, що регламентують на наднаціональному рівні функціонування правоохоронних органів держав-членів Європейського Союзу, містяться в установчих і ревізійних договорах Європейського Союзу, а саме: Європейському (Маастрихтсь-

кому) Договорі про Європейський Союз (1992 р.) [6], Європейському (Амстердамському) Договорі (1997 р.) [7] та Європейському (Ніццькому) Договорі (2001 р.) [8], які доповнюють Договори, на яких засновано Європейські Співтовариства, Договір про Європейський Союз і пов'язані з ними акти. До цієї ж групи актів слід віднести і новий установчий договір – Лісабонський договір, розроблений на основі Договору, що засновує Конституцію для Європи, який був схвалений 18-19 жовтня 2007 р. і підписаний представниками держав-членів ЄС 13 грудня 2007 р. [9].

Іншими законодавчими актами Європейського Союзу, що регламентують організацію і діяльність правоохоронних органів є: Конвенція «Про створення Європейського поліцейського відомства» [10] і доповнення до Конвенції про Європол від 28 листопада 2002 р., Рішення Ради Європейського Союзу від 28 лютого 2002 р. «Про створення Євроюсту з метою посилення боротьби з тяжкою злочинністю» [11].

Таким чином, регулювання організації та діяльності прокуратури держав-членів Європейського Союзу має широку нормативно-правову базу, використання якої надає можливість наблизити законодавство кожної держави до єдиних стандартів та створення загальноєвропейського органа прокуратури – Європейської прокуратури.

При розгляді питання нормативно-правового регулювання діяльності прокуратури держав-членів Європейського Союзу неможливо оминути дослідження її місця в системі органів державної влади, адже від цього залежить її організаційна побудова та функціональна спрямованість.

Зауважимо, що не всі Конституції держав –членів Європейського Союзу містять в собі відповідні норми, що регламентують правовий статус прокуратури.

Так, у державах, де прокуратура є конституційним органом, положення про неї, або становлять самостійну главу (розділ) конституцій, що має назву «Прокуратура», або розміщені у розділі (главі) конституцій, який систематизує норми, що регулюють функціонування однієї з галузей влади (судової влади або виконавчої влади).

Так, норми, що регулюють на конституційному рівні діяльність органів прокуратури, в Угорщині, Словаччині та Словенії становлять окремий розділ (главу).

У Бельгії, Болгарії, Греції, Іспанії, Італії, Литві, Нідерландах, Фінляндії, Франції та на Кіпрі норми, що закріплюють положення про прокуратуру, містяться у розділі (главі) конституцій, який систематизує норми, що регулюють функціонування судової влади. Так, положення про прокуратуру в Бельгії та Болгарії поміщені відповідно до глави VI «Про судову владу», у Греції – до глави першої «Судові урядовці та службовці» розділу V «Судова влада», в Іспанії – до розділу VI «Про судову владу». В Італії положення про прокуратуру поміщені до розділу IV «Магістратура», відділу II «Положення про судочинство», у Литві – до глави IX «Суд», у Нідерландах норми про прокуратуру згадуються в главі VI «Відправлення правосуддя», у Фінляндії – поміщені до глави 9 «Правосуддя», у Франції також норми про прокуратуру розміщені у розділі VIII «Про судову владу», а на Кіпрі – у Частині IX «Про Верховний Конституційний суд» Конституції Республіки Кіпр.

У Румунії та Португалії норми, що регулюють організацію і діяльність прокуратури виділені у самостійний розділ (главу) «Прокуратура», що у свою чергу поміщений відповідно до глави VI «Судова влада» і розділ V «Суди» Частини III «Організація політичної влади». У Чехії норми про прокуратуру поміщені до глави третьої «Виконавча влада» Конституції Чеської Республіки 1992 р.

Водночас, основну частину нормативно-правових актів, що визначають основи діяльності функціонування інституту прокуратури становлять акти спеціалізованого законодавства (спеціальні закони), представлені у вигляді окремих законів або «положень», «розпоряджень» про прокуратуру, або самостійних глав законів про судову владу.

Так, в Австрії, Угорщині, Латвії, Литві, Польщі, Португалії, Словаччині, Словенії, Фінляндії, Чехії, Естонії мету, функції та організаційні основи прокуратури регулює закон «Про прокуратуру».

У Німеччині норми, що регулюють організацію та функціонування органів прокуратури зосереджені в «Розпорядженні про організацію і порядок діяльності прокуратури» 1975 р., в Іспанії – в «Органічному статуті прокуратури» 1981 р., у Швеції – в «Положенні про державне обвинувачення» 1996 р. і «Положенні з інструкцією для Генеральної прокуратури» 1989 р.

У Болгарії, Німеччині, Греції, Данії, Італії, Румунії, Люксембурзі та Нідерландах норми про прокуратуру розміщені у законах про судову владу. Наприклад, у Болгарії положення про прокуратуру складають глави 7, 9 і 10 Закону про судову владу 1994 р., у Данії – главу 10 Закону про відправлення правосуддя 1992 р. Також відповідні норми, що регулюють основні напрямки діяльності та організаційні основи органів прокуратури розташовані в Законі про судоустрій Німеччини 1877 р., у Законі Греції про організацію судів 1989 р., в Уложенні Італії про судоустрій 1941 р., у Законі Румунії про судову організацію 2004 р., у Законі Люксембургу про управління судами 1980 р., у Законі Королівства Нідерландів про організацію судової влади 1972 р., у Кодексі судоустрою Франції 1978 р., у Судовому кодексі Бельгії 1967 р.

У Великобританії, Ірландії статус установ і посадових осіб, що виконують функції, подібні до функцій органів прокуратури, закріплений відповідно Законом про кримінальне переслідування злочинів 1985 р., Законом про поліцію і докази по кримінальних справах 1984 р., Законом про охорону державної таємниці 1911 р., Кодексом Королівських обвинувачів 1985 р. у Великобританії та Законом про кримінальне переслідування за злочини 1974 р. в Ірландії.

Таким чином, можна зробити висновок, що єдиного уніфікованого підходу до визначення виду нормативних актів, які регламентують правову основу організації і діяльності прокуратури в державах-членах Європейського Союзу немає. Як правило це національні конституції, спеціалізовані законодавчі акти, представлені у вигляді окремих законів (положень, розпоряджень) або окремих глав законів про судову організацію, процесуальні кодекси, акти міжнародних регіональних організацій і національно-правові акти.

В Україні питання визначення місця прокуратури в системі органів державної влади поки що залишається відкритим.

Фахівці зазначають, що основним недоліком конституційно-правового регулювання статусу прокуратури є відсутність чіткого визначення її місця та ролі в механізмі держави [12]. Проте проблемою у визначенні конституційно-правового статусу прокуратури є її змішаний тип (наглядово-обвинувальний). Оскільки на прокуратуру покладається функція як нагляду за виконанням законів, так і кримінального переслідування [13, с.21].

Очевидним є факт, що функціональна складова діяльності будь-якого органу держави – це головна умова, яка має враховуватись при визначенні конституційно-правового статусу такого органу через визначення її основних завдань. Стосовно прокуратури то до таких завдань слід віднести всемірне утвердження верховенства закону, захист прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, а також суспільства та держави від протиправних посягань.

За діючою Конституцією органи прокуратури не належать до жодної з гілок влади. Водночас, створення спеціальних органів, діяльність яких спрямована на здійснення реформи органів кримінальної юстиції, зокрема щодо органів прокуратури, свідчить про стійке бажання нашої держави визначитись у цьому питанні та знайти відповідь на запитання: далі розвивати «радянську модель прокуратури» чи створити нову.

З цією метою було створено Конституційну асамблею, а згодом і Конституційну комісію, яка стала центром напрацювання нової редакції Основного закону.

Так, 21 червня 2013 року результатом роботи Конституційної асамблеї став проект рішення «Про проект Концепції внесення змін до Конституції України. Зокрема було визначено мету і завдання конституційної реформи та шляхи її проведення. Так, мета реформування прокуратури полягає у визначенні конституційно-правового статусу прокуратури, який відповідатиме європейським стандартам та створить належне правове підґрунтя діяльності прокуратури, що забезпечить її ефективну роль в механізмі державного захисту прав, свобод і законних інтересів людини, а також суспільства і держави від протиправних посягань. Водночас, зазначалось, що у сучасних умовах питання щодо функціональної спрямованості діяльності прокуратури має вирішуватися з урахуванням соціальних і правових реалій, що склалися в нашій державі, а також міжнародні стандарти та іноземний досвід організації і діяльності органів прокуратури [14].

Для реалізації поставленої мети 3 березня 2015 року указом Президента України було створено Конституційну комісію – спеціальний допоміжний орган при Президентові України, основними завданнями якої визначено:

1) узагальнення практики виконання норм Конституції України, пропозицій щодо її вдосконалення з урахуванням сучасних викликів та потреб суспільства;

2) напрацювання узгоджених пропозицій щодо проведення конституційної реформи в Україні;

3) забезпечення широкого громадського та професійного обговорення пропозицій щодо проведення конституційної реформи в Україні за участю провідних фахівців у галузі конституційного та інших галузей права, у сфері суспільно-політичних наук, громадських діячів, представників громадських об'єднань та міжнародних організацій;

4) підготовка за результатами широкого громадського та професійного обговорення законопроекту (законопроектів) щодо внесення змін до Конституції України;

5) сприяння налагодженню ефективного механізму взаємодії державних органів, інститутів громадянського суспільства та міжнародних організацій з питань підготовки і реалізації конституційної реформи в Україні;

6) забезпечення інформування громадськості про роботу з підготовки пропозицій щодо проведення конституційної реформи, її реалізації [15].

Дотепер невизначеність Конституційної Комісії у баченні змін до положень основного Закону у частині прокуратури велика, оскільки при обговоренні напрямів реформування правосуддя та суміжних інститутів, проблемним виявилося навіть питання місця положень стосовно цього органу у тексті Конституції України. Тобто, суть цієї проблеми зводиться лише до того чи виділяти відповідні положення у окремий розділ [16].

Водночас питанням організації роботи прокуратури, її процесуального статусу приділяється недостатньо уваги.

На нашу думку першочерговим завданням реформування органів прокуратури має стати питання її функціональної спрямованості та визначення тих функцій, які виконуватиме прокуратура на даному етапі розвитку нашої держави.

Європейська комісія «За демократію через право» у своєму висновку № 803/2015 від 24 липня 2015 року щодо запропонованих змін до Конституції України в частині правосуддя визначила межі реформування органів прокуратури, зазначивши про те, що розділ VII чинної Конституції скасовується; нову систему прокуратури пропонується включити до судової системи. У пункті 1 статті 131 перелічено повноваження прокуратури, які стосуються, по-перше, підтримання публічного обвинувачення в суді,

а по-друге, – досудового розслідування, інших питань під час кримінального провадження та нагляду за негласною діяльністю органів правопорядку [17]. З такого формулювання можна зробити висновок, що саме повноваження прокурора мають визначати модель прокуратури.

Проте у висновках експертів не вказується яким чином функції прокуратури пов'язані з типом (моделлю) прокуратури, від яких обставин залежать повноваження прокуратури і чи пов'язане місце прокуратури в системі органів державної влади з конкретними історичними, соціально-економічними умовами кожної країни?

Аналіз законодавства про прокуратуру держав-членів Європейського Союзу свідчить, що у країнах Західної Європи функції прокуратури реформувалися поступово, залежно від етапу, який проходила певна держава в конкретних історичних умовах.

Слід погодитись з думкою науковців, які вважають, що модель прокуратури не може обиратися сама по собі, оскільки модель прокуратури як і модель будь-якої іншої державної інституції безпосередньо пов'язана з економічним та політичним устроєм держави.

Безперечно, законодавство про прокуратуру держав-членів Європейського Союзу містить багато прогресивних положень, які мають бути враховані Україною, з огляду на те, що основною метою реформування прокуратури є визначення її конституційно-правового статусу, який відповідатиме, як європейським стандартам, так і вимогам нашого суспільства на конкретному історичному етапі розвитку країни.

Бібліографічний список:

1. Про стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки [Електронний ресурс] : Указ президента України № 276/2015 від 20 травня 2015 року // Офіційний веб-сайт Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/276/2015
2. Додонов В. Н. Прокуратуры стран мира : справочник / В. Н. Додонов ; под общ. науч. ред. С. П. Щербы. – М. : Юрлитинформ, 2006. – 317 с.
3. Учреждение Европейской комиссии по эффективности правосудия [Електронний ресурс] : Резолюция № 12 (2000) Комитета Министров Совета Европы от 18 сен-тября 2002 г. – Режим доступу: http://www.echr-base.ru/cont_YUL.jsp.

4. Стандарти професійної відповідальності, основні права та обов'язки прокурорів. Приняті Міжнародною асоціацією прокурорів 23 квітня 1999 року // Вісник прокуратури. – 2002. – № 6. – С. 122-124.
5. Совместная декларация о главных Европейских приоритетах от 23 ноября 2001 г., принятая по итогам проходившей в г. Нант франко-гер-манской встречи в верхах с участием Президента и Премьер-министра Франции Ж. Ширака и Л. Жоспена, и Федерального канцлера Германии Г. Шредера [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.echr-base.ru/cont_YUL.jsp.
6. Европейский (Маастрихтский) договор о Европейском Союзе: принят 7 февраля 1992 г. и вступил в силу 11 ноября 1993 г. // Единый европейский акт. Договор о Европейском Союзе. – М., 1994. – С. 45-246.
7. Европейский (Амстердамский) Договор, дополняющий Договор о Европейском Союзе, Договоры, учреждающие Европейские Сообщества и связанные с ними акты: принят ЕЭС 2 октября 1997 г. // OJ. – November 10, 1997. – P. 340.
8. Treaty of Nice 26 feberary 2001 // Europeen Union Law. Selected documents. 2002 Edition / George A. Bermann, Roger, J. Goebel, William J. Davey, Eleanor M. Fox.: West Group, 2002. – 847 p.
9. Treaty establishing a Constitution for Europe [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://europa.eu.int/eur-lex/lex/JOHtml.do?uri=OJ:C:2004:310: SOM:EN: HTML.
10. Конвенция «О создании Европейского полицейского ведомства» от 26 июля 1995 г. (вступила в силу 1 октября 1998 г.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.europol.europa.eu/index.asp?page=factsother _ru&noneu=ru.
11. О создании Евроюста в целях усиления борьбы с тяжкой преступностью: Решение Совета Европейского Союза от 28 февраля 2002 г. (2002/187/JAI) // Journal officiel des Communautés européennes L 63 du 6.3.2002. – P. 1.
12. Шило О. Україна дотримується європейських стандартів під час здійснення конституційно-правової модернізації прокуратури [Електронний ресурс] / О.Шило // Конституційна Асамблея 21 червня 2013. – Режим доступу: http:cau.in.ua/
13. Скрипник О. Конституційно-правовий статус прокуратури України: завдання, функції. Повноваження / О. Скрипник // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2009. – № 2. – С. 21-27.
14. Рішення Конституційної Асамблеї про проект Концепції внесення змін до Конституції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://constituanta.blogspot.com/2014/01/14-15-2013.html

15. Положення про Конституційну Комісію від 3 березня 2015 року № 119/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/119/2015
16. Кравчук В.М. Вплив конституційно-правової реформи прокуратури на публічний контрольний процес [Електронний ресурс] / В.М. Кравчук // «Актуальна юриспруденція» – Юридичні науково-практичні Інтернет конференції . – Режим доступу: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view
17. Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія) [Електронний ресурс] : Проміжний висновок щодо запропонованих змін до Конституції України в частині правосуддя // м. Страсбург, 24 липня 2015 року Висновок № 803/2015 . – Режим доступу: http://kr.su.court.gov.ua/userfiles/file/DSA/2015/VENICE%20COMMISSION/prom_VVK_Strasburg.pdf.

В статье автором осуществлен обзор законодательства, которое регулирует деятельность органов прокуратуры государств-членов Европейского Союза, ее место в системе органов государственной власти, а также внесены предложения по определению правового статуса национальной прокуратуры. Автором сделаны выводы о том, что законодательство о прокуратуре государств-членов Европейского Союза содержит много прогрессивных положений, которые должны быть учтены Украиной, с учетом того, что основной целью реформирования прокуратуры является ее конституционно-правовой статус, который будет соответствовать, как европейским стандартам, так и требования нашого общества на конкретном историчском етапе развития страны.

In article the author has carried out the review of the legislation which regulates activity of bodies of prosecutor's office of member states of the European Union, her place in system of public authorities, and also offers on determination of legal status of national prosecutor's office are made. The author has drawn conclusions that the legislation on prosecutor's office of member states of the European Union contains many progressive provisions which have to be considered by Ukraine taking into account that a main objective of reforming of prosecutor's office is her constitutional legal status which will correspond as to the European standards, and requirements of our society at a concrete istorichsky stage of development of the country.

Стаття надійшла до редколегії 21.09.2016

УДК 327(73:567=222.5)

Наджат Серушт, НУ «ОЮА»

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ИРАКСКОГО КУРДИСТАНА ВО ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКЕ США

Статья посвящена анализу эволюции американо-курдских отношений. В статье сформулированы основные закономерности и тренды внешнеполитической стратегии США по отношению к иракским курдам. Отмечаетсязначительная политическая динамика в американо-курдских отношениях, позволяющая утверждать о смене внешнеполитической парадигмы США в отношении Иракского Курдистана.

Актуальность. Фрагментация курдского этноса после Первой мировой войны привела к возникновению различных обособленных курдских групп, проживающих в Турции, Ираке, Сирии и Иране. Размежевание курдского этноса государственными границами способствовало формированию уникальных характеристик, присущих каждой из групп. В силу этого курдский фактор приобрел особое значение и многогранность для каждой страны, где проживает курдское меньшинство.

Курдский фактор воздействует не только на страны, где компактно проживает курдское меньшинство, но и обуславливает значительные изменения в системе отношений США с их стратегическими партнерами и другими государствами в Ближневосточном регионе. Значение данного региона для США заставило Белый Домвыработать многогранную внешнеполитическую позицию по отношению к курдам, которая дифференцируется в зависимости от территории проживания курдского меньшинства.

Анализ последних исследований и публикаций. Курдский фактор является предметом исследования таких ученых, как В. Каспрук, С. Иванов, Н. Мосаки, А. Козицкий, И. Свистунова, А. Арутюнян, Г. Тамаш. Несмотря на значительный научный интерес к курдской проблеме, следует отметить, что отношения между США и курдским меньшинством в каждой из стран еепроживания не получили должного анализа и критического осмысления в отечественной научной мысли. Динамические изменения на Ближнем Востоке обуславливают дальнейший анализ американо-курдских отношений с целью выявления

© Наджат Серушт, 2016

закономерностей и трендов, а также прогнозирования кризисных явлений на национальном и региональном уровнях.

Изложение материала. По отношению к иракским курдам США в последние десятилетия проявляют большую активность, чем к другим курдским общинам, что обусловлено рядом факторов: во-первых, в годы Холодной войны Ирак тяготел к сотрудничеству с Советским Союзом, что снижало возможность влияния Белого Дома на политику Багдада; во-вторых, поддержка иракских курдов использовалась как элемент давления и дестабилизации Ирака, враждебно настроенного по отношению к другому сателлиту США Израилю; в-третьих, удобное географическое расположение Иракского Курдистана, обладающего богатыми энергоресурсами, открывает перед Вашингтоном доступ к ближневосточной нефти.

Отношения США с иракскими курдами условно можно разделить на несколько этапов. Отсчет первого ведется с начала 1970-х годов, когда президент США Ричард Никсон и его советник по национальной безопасности, а позже госсекретарь Генри Киссинджер гарантировали поддержку иракским курдам в случае их выступления против власти Багдада. Вашингтон также привлек к двусторонним договоренностям с иракскими курдами Иран, который снабжал лидера иракских курдов МасудаБарзани инструкторами, продовольствием, оружием и финансами. В обмен на поддержку иранского шаха иракские курды отказывались от любой деятельности, подрывающей территориальную целостность Ирана.

Саддам Хусейн, осознавая неспособность Ирака подавить восстание курдов, пришел к выводу о необходимости пойти на территориальные уступки в споре с Тегераном, положив конец, таким образом, активной поддержке Ираном курдов. Так 6 марта 1975 года между Ираком и Ираном было заключено Алжирское соглашение. В Алжирском соглашении Саддам Хусейн фактически «купил» неприкосновенность иракской границы, заплатив высокую цену в виде территориальных уступок.

Соглашение имело серьезные последствия для курдского движения, которое лишилось многолетней финансовой и технической поддержки не только со стороны Ирана, но и Израиля и США. По мнению бывшего госсекретаря США Г. Киссинджера, демонстративная поддержка курдов со стороны США после подписания

Алжирского соглашения не только бы спровоцировала новый виток напряженности в американо-иракских отношениях, но и стала бы поводом появления разногласий между Вашингтоном и Тегераном. Более того, помощь курдам в 1975 году потребовала бы открытия нового фронта в негостеприимных горах, находящихся поблизости с советской границы [3, С. 583]. Дружественные американо-иранские отношения имели геостратегическое значение для США, что делало невозможным принесение их в жертву в обмен на поддержку курдов. Более того, в соответствии с рассекреченным в 2004 году докладом ЦРУ, отказ от помощи курдскому национально-освободительному движению мог способствовать налаживанию политического диалога между США и Ираком [2].

Подписание Алжирского соглашения нанесло также существенный удар по престижу руководства курдского национально-освободительного движения. Ставка иракских курдов на внешнюю поддержку, приведшая к поражению в борьбе с Багдадом, воспринималась внутри курдского движения как роковая ошибка М. Барзани и его соратников, что неизбежно оставляло отпечаток на его авторитете. В сложившейся ситуации М. Барзани обратился к президенту США Р. Никсону за помощью. США воздержались от ответа. Впоследствии Г. Киссинджер заявил по этому поводу, что Белый Дом не считает себя связанным обязательствами, которые давались неофициальным путем через агентов разведки [10]. Так, иракские курды стали разменной монетой во внешнеполитической игре не только Ирана, но и США, преследующих собственные интересы на Ближнем Востоке.

Второй этап американской внешней политики в отношении иракских курдов, который привел к созданию Курдского регионального правительства (КРП), начался с войны в Персидском заливе в 1991 году и продолжался до вторжения США в Ирак в марте 2003 году. На фоне отступления армии Ирака из Кувейта, президент США Джордж Буш ст. призвал иракский народ взять дело в свои руки и добиться свержения диктатора С. Хусейна. Слова бывшего президента США были восприняты как призыв курдов к началу военных действий. Жесткое сопротивление со стороны армии С. Хусейна заставило двух курдских лидеров, М. Барзани из Демократической партии Курдистана (ДПК) и Дж. Талабани из Патриотического союза Курдистана (ПСК), обратиться за помощью к Дж. Бушу ст., напоминая ему о его призыве восстать против

жестокой диктатуры С. Хусейна. Соединенные Штаты, однако, решили не вмешиваться во внутреннюю иракскую борьбу, опасаясь всплеска курдского национализма в Турции, Сирии и Иране, чтомогло кардинально изменить статус-кво в регионе. В результате, курдское восстание было жестоко подавлено, что привело к появлению 1,5 млн курдских беженцев, скопившихся на турецкой и иранской границах. Проблема беженцев приняла угрожающие масштабы как для Ирана, так и Турции, что позволило США вмешаться в конфликт дипломатическими методами посредством привлечения к ней внимания международного сообщества. В апреле 1991 года по инициативе США Совет Безопасности ООН принял резолюцию № 688, в которой осудил репрессии против гражданского населения в Ираке и призвал государства-члены ООН и гуманитарные организации принять участие в усилиях по оказанию гуманитарной помощи беженцам [7]. После принятия этой резолюции США, Великобритания, Франция, Нидерланды и Австралия инициировали введение запретной зоны для полетов иракской авиации на севере Ирака с целью прекратить атаки на курдские районы, а также договорились ввести в эти районы свои наземные силы для обеспечения доставки гуманитарной помощи. Иракские вооруженные силы не противодействовали им. В результате на севере Ирака под мандатом ООН возникла курдская автономия– «Свободный Курдистан».

19 мая 1992 году под контролем международных наблюдателей в «Свободном Курдистане» состоялись парламентские выборы. В новый однопалатный парламент – Национальную ассамблею Иракского Курдистана были избраны 105 депутатов. 51 мандат завоевала ДПК, основанная еще в 1946 году М. Барзани, 49 – ПСК, основанная в 1975 году Дж. Талабани.

В 1994 году Дж. Талабани, опираясь на поддержку Ирана, предпринял попытку государственного переворота и захвата власти в Иракском Курдистане. В результате началась гражданская война между иракскими курдами.

Успех Дж. Талабани в борьбе с М. Барзани заставил последнего пойти на тайные переговоры с С. Хусейном, предложив ему собственную лояльность в обмен на помощь в войне с ПСК [6, с. 81]. Видя возможность вернуть север Ирака, С. Хусейн согласился её оказать и 31 августа 1996 года силы ДПК совместно с иракской армией взяли г. Эрбиль, который контролировался ПСК. В ответ

на это, американские войска в регионе запустили операцию «Удар в пустыне», официально начавшуюся 3 сентября 1996 года, когда американские бомбардировщики запустили 27 крылатых ракет по иракским объектам ПВО на юге Ирака. На следующий день, ещё 17 крылатых ракет были запущены с американских судов по иракским ПВО. Соединённые Штаты также направили ударные самолёты и авианосец в регион Персидского залива, а южная граница зоны, запретная для полётов иракских ВВС, была перенесена на север к тридцать третьей параллели.

17 сентября 1998 году в Вашингтоне при посредничестве США между Дж. Талабани и М. Барзани начались переговоры по заключению мира.В Вашингтонском соглашении стороны договорились поделить между собой доходы и власть, а также достигли согласия в вопросе не допуска иракских войск в курдские регионы. Соглашение содействовало реализации планов США по ослаблению власти С. Хусейна в Ираке путем содействия курдскому единству [4]. Говоря об итогах встречи, госсекретарь США Мадлен Олбрайт заявила, что «Соединенные Штаты будут принимать активные меры в ответ на действия Багдада, представляющие угрозу для соседей Ирака, региональной безопасности, жизненно важным интересам США и иракскому народу, в частности, проживающего на севере страны. Тогдашний президент США Билл Клинтон повторил слова Олбрайт в письмах к Конгрессу от 6 ноября 1998 года и 19 мая 1999 года. И хотя эти заявления не вошли в текст ни одного соглашения, чтобы придавало бы им силу обязательных для выполнения, в отличие от тайных и невыполненных обещаний Р. Никсона и Г. Киссинджера четверть века назад, они носили характер публичных деклараций, которые уже было не так легко проигнорировать.

Третий этап американской внешней политики в отношении иракских курдов начался в марте 2003 года и продлился до конца 2011 года. Вторжение сил американо-британской коалиции в Ирак весной 2003 года с целью свержения диктаторского режима С. Хусейна и уничтожения оружия массового поражения дало надежду иракским курдам на урегулирование курдской проблемы. Поэтому иракские курды не только горячо поддержали наступательную акцию США и Великобритании в Ираке, но и согласились на размещение американских локаторных и иных установок на территории Иракского Курдистана, высадку десанта

и прочие меры еще накануне начала военных действий по свержению диктаторского режима С. Хусейна. Между тем перспективы решения курдской проблемы в постсаддамовском Ираке оставались неясными. Этот вопрос обсуждался на конференции иракской оппозиции в Лондоне в декабре 2002 года и в Салахеддине в мае 2003 года, где было предложено решение иракского кризиса. План включал создание федеративного иракского государства, состоящего из арабского и курдского округов, имеющих автономный статус. На 6-месячный переходный период предлагалось оставить в действии программу «Нефть в обмен на продовольствие», пока не будут решены вопросы создания новых управленческих структур. Несмотря на одобрения данного плана курдским меньшинством в Ираке, представители американо-британской коалиции и администрации Джорджа Буша мл. и Тони Блэра не торопились с принятием конкретных шагов в этом направлении, проявляя сдержанность и осторожность. И это не случайно, поскольку неоднозначным было не только курдское общественное мнение, но и мнение мирового сообщества.

В ходе подписания двустороннего договора между Вашингтоном и Багдадом, которое было призвано определить условия нахождения американских войск в Ираке после 2008 года, то есть после того, как истек мандат ООН, курды позиционировали себя как верные партнеры США. Переговоры проходили в условиях жесткой оппозиции со стороны Ирака и стремлением последнего добиться более раннего срока вывода американских войск. Нахождение американских военных воспринималось курдами, в свою очередь, в качестве гарантиимира и безопасности для всех проживающих на территории Ирака. Именно поэтому Иракский Курдистан, а также представители курдов в центральном правительстве настаивали на более долгих сроках вывода американских войск, что полностью совпадало с позицией Вашингтона. Угрожая размещением американских баз на территории Иракского Курдистана, курды оказали значительное давление на Багдад с целью принуждения последнего к подписанию двустороннего соглашения о статусе американских войск в Ираке. В конечном итоге соглашение, подписанное 17 ноября 2008 года, предусматривало полный вывод американских войск к 31 декабрю 2011 года и согласование всех американских военных операций с руководством Ирака, а также передачу последнему полного контроля над его воздушным про-

странством [1], что можно считать успехом не только американской, но и курдской дипломатии.

В декабре 2009 года на встрече в Эрбиле президент КРП М. Барзани добился дополнительных гарантий от США, которые были изложены в заявлении министра обороны США Роберта Гейтса. Так, Соединенные Штаты гарантировали содействовать разрешению спора между КРП и иракским центральными властями, в том числе, вокруг провинции Киркук и других спорных районов, на основе Конституции Ирака, обязались далее прикладывать необходимые усилия для обеспечения безопасности Ирака, предлагали помощь в проведении переписи населения Ирака. Взамен иракские курды согласились принять новый закон о выборах, который предоставлял им меньше мест в новом парламенте Ирака.

При этом, следует отметить, что в США на тот момент не было консенсуса в отношении дальнейшей судьбы иракских курдов. Так, часть политического истеблишмента в США придерживается мнения, что курдам необходимо предоставить больше прав с целью закрепления за ними роли стратегического партнера США. К данной категории относится вице-президент США Джо Байден, который в 2007 года представил свой план разделения Ирака на курдскую, арабо-шиитскую и арабо-суннитскую части [5]. Его план нашел поддержку среди бывших госсекретарей США – Джеймса Бейкера, Генри Киссинджера и Мадлен Олбрайт [11, с. 52].

Тем не менее, второй распространенной точкой зрения является то, что ставка исключительно на иракских курдов представляется ошибочной и не удовлетворяет интересы США в долгосрочной перспективе. Группа по изучению Ирака, в состав которой входил бывший госсекретарь США Джеймс Бейкер в опубликованном в декабре 2006 года докладе заявила, что Иракский Курдистан должен быть принесен в жертву во имя восстановления централизованного иракского государства. И хотя президент США Дж. Буш не принял эти рекомендации, само появление доклада напомнило иракским курдам о том, насколько ненадежной может быть поддержка США.

Четвертый этап американской внешней политики в отношении иракских курдов начался в 2012 году, после вывода американских войск с территории Ирака. Подход США к Ираку в начале данного этапа заключался в поддержании номинальной стабильности

посредством минимального вовлечения. Предпочитая игнорировать жесткую и репрессивную политику Багдада по отношению к суннитам, проживающим в Ираке, а также дальнейшее укрепление позиций шиитов, США самоустранились и не смогли предотвратить появление суннитских повстанческих групп, которые в последствии составили основу террористической организации «Исламское государство Ирака и Леванта» (ИГИЛ).

Летом 2014 года ИГИЛ начал наступление на северные и западные территории Ирака, контролируемые КРП. Угроза со стороны радикальных исламистов привела к существенным сдвигам во внешней политике США и заставила Вашингтон вмешаться. 11 сентября 2014 года Барак Обама изложил стратегию США по борьбе с ИГИЛ. В частности, предполагалосьсоздание широкой международной коалиции из государств Ближнего Востока и внерегиональных игроков; нанесение систематических ударов с воздуха для поддержки наземных операций «сил, воюющих против террористов на месте событий»; лишение боевиков финансовой подпитки и оказание гуманитарной помощи беженцам. Одновременно Б. Обама категорически отверг возможность участия в войне с ИГИЛ американских сухопутных сил.

Первые удары ВВС США были нанесены в 2014 году по боевикам на территории Ирака, что позволило остановить их наступление на Иракский Курдистан и спасти от геноцида более 200 тыс. христиан и курдов-езидов, бежавших в горный район Синджар после захвата Мосула и ряда других населенных пунктов [8].

Значительную роль в борьбе с ИГИЛ сыграли курдские вооруженные формирования Пешмерга. Именно курдские ополченцы Ирака при помощи соплеменников из Турции и Ирана, а также при поддержке ВВС США не допустили прорывбоевиков к одному из богатейших в мире нефтяных месторождений в иракской провинции Киркук и выход на границы с Турцией и Ираном. Иракские курды смогли не только остановить продвижение исламистов, но и освободили ряд оккупированных ранее ИГИЛ районов, отбросив боевиков «джихадистов» на десятки километров. Курды установили контроль над одноименным административным центромпровинции Киркук, провозглашенном еще в 2002 году будущим главным городом региона Иракский Курдистан. Таким образом, в сложившихся условиях курды объективно стали щитом от дальнейшей экспансии радикальных исламистов [9, с. 87].

Тесный союз иракских курдов и США в борьбе против ИГИЛ дает основания полагать, что Вашингтон поддержит идею независимости Иракского Курдистана. Накануне формирования нового центрального правительства Ирака в июле 2014 года президент Иракского Курдистана М. Барзани обратился к местному парламенту с предложением вынести на референдум вопрос о провозглашении независимости региона. Интенсивные контакты и регулярные встречи иракских курдов с администрацией Белого Дома, американская помощь силам Пешмерга, а также открытие новых воздушных баз США в Эрбиле позволяет предположить, что запланированный на осень 2016 года референдум получит поддержку со стороны Белого Дома, несмотря на сдержанную позицию США по этому вопросу на данный момент.

Выводы. Подводя итог, стоит отметить, что активность иракских курдов в борьбе с ИГИЛ, а также потенциальные изменения в традиционных моделях отношений стран Ближнего Востока, в частности между Ираном, Турцией и Израилем, дают основание полагать, что в последние годы во внешней политике США произошли значительные сдвиги в сторону открытой и безоговорочной поддержки курдов. Курдское направление все больше приобретает самостоятельное значение в американской внешнеполитической стратегии, что позволяет США приобрести надежного союзника как в борьбе с ИГИЛ, так и в Ближневосточном регионе в целом, а курдам – превратиться из объекта в субъект международных отношений.

Бібліографічний список:

1. Agreement on the USA and the Republic of Iraq on the Withdrawal of United States Forces from Iraq and Organization of their Activities during their temporary presence in Iraq [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.state.gov/documents/organization/122074.pdf
2. Central Intelligence Agency. The Implications of the Iran-Iraq Agreement [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB167/01.pdf
3. Kissinger H. Kurdish tragedy. Years of Renewal. – New York: Simon and Schuster, 1999. – P. 576-596.
4. Makovsky A. Kurdish Agreement Signals New U.S. Commitment [Електронний ресурс] / A. Makovsky. – Режим доступу: http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/kurdish-agreement-signals-new-u.s.-commitment

5. Murray S. Senate Endorses Plan to Divide Iraq [Електронний ресурс] / S. Murray // TheWashingtonPost, 2007. – Режим доступу: http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/09/26/AR2007092601506.html
6. Pollack K. The Threatening Storm: What Every American Needs to Know Before an Invasion in Iraq. – Random House Publishing Group, 2003. – 528 p.
7. Resolution 688 of 5 April 1991 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/IJ%20SRES688.pdf
8. Демченко А. Конфликт в Сирии: стагнация миротворчества и экспансия исламистов [Електронний ресурс] / А. Демченко. – Режим доступу: http://www.perspektivy.info/rus/desk/konflikt_v_sirii_stagnacija_mirotvorchestva_i_ekspansija_islamistov_2015-11-02.htm
9. Иванов С. Активизация курдского фактора в региональной геополитике / С. Иванов // Мировая экономика и международные отношения. – 2015. – № 10. – С. 84–93.
10. Комаров Д. Барзани и борьба южных курдов [Електронний ресурс] / Д. Комаров // Материалы к 100-летию Мустафы Барзани. – Режим доступу: http://www.kurdistan.com.ua/barzani-002
11. Мосаки Н.З. Курдистан и курдский вопрос в политике Запада и России / Н.З. Мосаки. – Москва : ИБВ, 2011. – 346 с.

Стаття присвячена аналізу еволюції американо-курдських відносин. У статті сформульовані основні закономірності та тренди зовнішньополітичній стратегії США по відношенню до іракських курдів. Спостерагається значна політична динаміка в американо-курдських відносинах, що дозволяє стверджувати про зміну зовнішньополітичної парадигми США по відношенню до Іракського Курдистана.

The article is devoted to the analysis of the evolution of the US-Kurdish relations. The article formulates the basic patterns and trends ofthe US foreign policy strategy towards the Iraqi Kurds. The author notes a high degree of political dynamics in the US-Kurdish relations, which allows to state a change of the US foreign policy paradigm towards Iraqi Kurdistan.

Стаття надійшла до редколегії 23.09.2016

УДК 355.02:061.1 ЕС

Романова О. В., ОНУ имени И. И. Мечникова

ПОЛИТИКА ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА В КОНТЕКСТЕ ВОЗНИКНОВЕНИЯ УГРОЗЫ МЕЖДУНАРОДНОГО ТЕРРОРИЗМА

В данной статье проанализированы основные аспекты деятельности Европейского Союза в сфере безопасности в контексте появления угрозы международного терроризма. Автор исследует процесс выработки общей контртеррористической политики ЕС, которая должна координировать ряд последовательных действий стран-членов ЕС для предотвращения террористических актов. В статье также рассмотрены проблемы, связанные с различиями в национальных идентичностях, историческом опыте и национальных интересах и приоритетах отдельных стран-членов ЕС, которые приводят к снижению эффективности их совместной контртеррористической деятельности.

Завершение «холодной войны», экономическая и политическая глобализация – факторы, которые существенно изменили роль и ответственность ЕС в системе европейской безопасности. Перед Европой возникли новые вызовы и угрозы, которые требовали от нее гибкого и адекватного ответа. Среди современных угроз самую большую опасность для Европы представляет международный терроризм. Одним из ключевых пунктов европейской безопасности является предотвращение и борьба с терроризмом путем консолидации усилий всех стран-членов Европейского Союза. Этот аспект сотрудничества государств-членов ЕС в сфере безопасности проанализирован в работах таких ученых, какРикКулсейт, Марике де Годе, Е.А. Нарочницкая, И.Ф. Луппов и О.Ю. Потёмкина.

Таким образом, целью данной статьи является исследование проблемы выработки общей контртеррористической политики ЕС.

Европейская стратегия безопасности отмечает, что международный терроризм является угрозой стратегического характера. Сегодняшняя форма терроризма является особенно опасной, поскольку создает беспрецедентные комбинации, которые с целью массового уничтожения соединяют негосударственныхакторов и мощные военно-технические возможности. По уровню использования преимуществ глобализации современный терроризм

© Романова О. В., 2016

опережает межгосударственные объединения, которые действуют в сфере безопасности.

Страны Европейского союза, как показала практика, являются одной из важных целей различного рода террористических организаций. Международный терроризм корениться во внутриполитической ситуации. И проблема заключается не только в том, что именно в этом регионе

происходит наложение друг на друга целого ряда конфликтов – социальных, этнических, конфессиональных, – которые способны стать питательной средой для терроризма, но и в том, что либеральные устои западноевропейской государственности плохо коррелируются с активными антитеррористическими действиями. Более того, сама европейская интеграция, приведшая к прозрачности межгосударственных границ, свободному передвижению людей, товаров, технологий и финансовых потоков, может способствовать маскировке террористической активности. Государства-члены ЕС предприняли ряд действий по противостоянию международному терроризму, однако их результаты оказались неоднозначными [1, с. 165].

В 2001 г. государства ЕС приняли две общие позиции по борьбе с терроризмом, которые призывали к сотрудничеству полицейские и судебные ведомства. В ответ на террористические атаки в Мадриде была принята первая Декларация ЕС о борьбе с терроризмом. Прямым следствием жесткой линии ЕС относительно Ирака и Ирана также стала активизация международных террористических группировок на территории государств членов ЕС (теракты в Лондоне). Следовательно, угроза международного терроризма будет возрастать прямо пропорционально активизации деятельности ЕС в сфере безопасности на глобальном уровне.

Особенно интенсивно пошел процесс выработки общей контртеррористической политики внутри ЕС после террористических актов в марте 2004 г. в Мадриде и в июле 2005 г. в Лондоне. Президент Европейской комиссии Ж. М. Баррозу прямо заявил: «Мы знаем, что враг, ударивший по Лондону, может снова нанести удар. Он может ударить по любому из наших государств в любое время. В ответ на эту угрозу общим ценностям Европейский союз будет действовать еще более сплоченно и интенсифицирует взаимоподдержку и взаимопомощь» [2, с. 304]. В декабре 2005 г. Совет министров юстиции ЕС одобрил новую стратегию контртерроризм-

ма. Ее основная цель заключается в том, чтобы в четкой и ясной форме раскрыть общественности политику ЕС в сфере борьбы с терроризмом. В рамках стратегии обозначено четыре главных задачи: предупредить, защитить, преследовать и ответить. Речь идет о том, чтобы установить тесное сотрудничество между членами ЕС в различных сферах деятельности с целью предупреждения терроризма.

Поскольку работа по расследованию и предупреждению преступлений, а следовательно, и собственно антитеррористические меры находятся в сфере компетенции национальных государств, то основная роль ЕС заключается в координации. Основной акцент делается на обмене информацией между странами ЕС. С этой целью была принята специальная программа по созданию правоохранительной сети (LegalEnforcementNetwork – LEN), которая призвана облегчить обмен информацией между полицейскими ведомствами. Другие агентства, созданные для решения этой же задачи, – Европол, Евроюст и Европейское агентство по управлению оперативным сотрудничеством на внешних границах государств-членов ЕС (FRONTEX) [3, с. 857].

С 2005 г. начался процесс включения биометрических данных в паспорта, а затем и в визы. Шенгенская информационная система (БК) уже включает в себя данные на лиц, подлежащих аресту, тех, которым следует отказать во въезде на территорию ЕС, пропавших граждан и тех, за которыми надо установить надзор. Биометрические данные будут включены в систему второго поколения – Б1Б II.

Координирование деятельности пограничных служб, обучение пограничников и систематическая оценка рисков на границах ЕС осуществляется Европейским агентством по управлению оперативным сотрудничеством на внешних границах государств-членов ЕС, официально открытым в июле 2005 г. В настоящее время обсуждается вопрос о создании единого корпуса пограничников для внешних границ Союза. Еврокомиссией было также высказано предложение о расширении полицейских сил, осуществляющих надзор (наблюдение) и преследование подозреваемых в приграничных районах [2, с. 305].

С целью получения дополнительной необходимой для борьбы с терроризмом информации в 2004 г. Великобритания, Франция и Швеция выступили с предложением обязать все телефонные

компании и интернет-провайдеров сохранять данные (без передачи содержания) обо всех телефонных звонках, письмах, посланных по электронной почте, и посещениях веб-сайтов. Однако это предложение не было принято из-за сомнения в законности данной процедуры и резкого неприятия идеи в Европарламенте. В сентябре 2005 г. Еврокомиссия опубликовала новое предложение, в соответствии с которым информация о телефонных разговорах (со стационарных и мобильных аппаратов) должна сохраняться в течение одного года, а связи по Интернету в течение 6 месяцев.

Одновременно с этим Комиссия опубликовала и предложения об усилении защиты информации, поскольку сочла необходимым сбалансировать возросший обмен персональной (частной) информацией между членами ЕС в связи с необходимостью борьбы против терроризма и организованной преступности.

После паники в США по поводу сибирской язвы, усилились опасения, что террористы способны получить доступ к оружию массового поражения (ОМП): химическому, биологическому, радиологическому или ядерному. В июне 2003 г. Европейская комиссия приняла коммюнике о необходимости быть готовыми к отражению атаки с применением биологического и химического оружия. Были подготовлены рекомендации, в которых предлагается алгоритм действий властей в случае атаки биотеррористов, а также рекомендации для рядовых граждан [4, с. 71].

Европейский совет принял новую программу ОМП, которая предусматривает ряд последовательных шагов, которые должны быть осуществлены для предотвращения террористической атаки или, если этого не удастся сделать, для минимизации ее разрушительных последствий (например, оценка конкретных угроз, защита инфраструктуры жизнеобеспечения и сотрудничество между ведомствами, ответственными за ликвидацию чрезвычайных ситуаций). В дополнение к этому создается Европейская программа для защиты инфраструктуры жизнеобеспечения и система оповещения о кризисе (ARGUS – АРГУС).

Европейский союз уделяет особое внимание проблеме противодействия финансированию терроризма. 20 сентября 2005 г. ЕС была принята третья директива по борьбе с отмыванием денег. В ней были учтены рекомендации международной организации по финансовому контролю FinancialActionTaskForce (FAFT). В частности предусматривалась обязательность информирования

подпадающими под действие этой директивы лицами или организациями (например, финансовыми институтами, бухгалтерами, адвокатами, агентами по недвижимости, казино) о подозрительных переводах свыше 15 000 евро специальных национальных подразделений финансовой разведки [1, с. 166].

Эти меры, по мнению многих, носили крайне противоречивый характер. Однако ими дело не ограничилось. Дальнейшие предложения сводятся к следующему:

– Регулирование информации, необходимой для трансферта фондов. Банки становятся обязанными предоставлять персональную информацию о каждом, пересылающем деньги за пределы ЕС или получающим их оттуда.

– Конфискация доходов, полученных преступным путем.

– Ордера на замораживание активов.

– Контроль над трансфертом наличных денег за пределы внешних границ ЕС.

– Введение кодекса поведения, препятствующего использованию благотворительных организаций террористами.

– Подписание ЕС Конвенции Совета Европы об отмывании, выявлении, изъятии, конфискации доходов от преступной деятельности и финансировании терроризма.

В декабре 2005 г. Еврокомиссия выдвинула следующие две задачи по противодействию финансированию терроризма:

– Разработать общие для членов ЕС принципы получения и обмена информацией, которая может привести к сокращению источников финансирования терроризма.

– Усиление финансовой прозрачности и подотчетности некоммерческих организаций с помощью введения соответствующего кодекса поведения [4, с. 71].

Особое беспокойство вызывает радикализация и рекрутирование молодежи террористическими организациями. После того как выяснилось, что террористы, устроившие взрывы бомб в Лондоне, выросли на Британских островах, стала очевидной необходимость выяснения причин обращения молодых людей ктакого рода действиям. В сентябре 2005 г. был опубликован документ, в котором анализировалось, каким образом можно воспрепятствовать радикализации молодежи с помощью образования (как в школах, так и через Интернет), политики интеграции, межрелигиозного диалога и развития межкультурного понимания. Соответственно,

в декабре 2005 года был одобрен документ, предусматривающий работу в этом направлении.

Лидеры ЕС призвали к искоренению причин терроризма, а именно: к решению тех экономических и политических проблем, которые становятся питательной почвой для исламского фанатизма. План действий включает в себя использование торговых соглашений для сокращения бедности, которая может привести к радикализации. Техническая помощь будет оказываться также и с целью усиления антитеррористического потенциала развивающихся стран. Работа со странами, не входящими в ЕС, особенно с США, и международными организациями остается одним из базовых приоритетов в системе противодействия терроризму.

В то же время следует подчеркнуть, что, несмотря на предпринимаемые усилия, по-прежнему существует целый ряд проблем, приводящих к снижению эффективности совместной контртеррористической деятельности. И, главным образом, это связано со слабым сотрудничеством между государствами-членами ЕС и специализированными европейскими агентствами, такими как Европол и Евроюст. Прежде всего следует отметить бессистемность в обмене информацией между спецслужбами и правоохранительными органами, в координации и участии в совместных расследованиях и операциях [3, с. 865]. Для того чтобы достичь цели, заявленной в Контртеррористической стратегии ЕС, – предотвращать, защищать, преследовать и давать отпор международному терроризму – жизненно важно проводить целенаправленную работу по решению отмеченной выше проблемы. Однако следует осознавать, что способности государств-членов ЕС успешно делиться разведывательными данными и координировать совместные расследования и операции наносится серьезный ущерб глубоко укоренившимися различиями в национальных идентичностях, историческом опыте и национальных интересах и приоритетах отдельных стран. Как уже показала практика даже, если происходит обмен информацией между членами ЕС, национальные бюрократические структуры могут препятствовать быстрому реагированию, которое является необходимым для предотвращения террористической атаки. Быстрота ответа может сыграть решающую роль в успехе предотвращения реализации своего плана террористами. Если внутри самого государства бюрократическая структура и соответствующая административная

культура препятствуют обмену жизненно важной информацией между министерствами и ведомствами, трудно ожидать, что на межгосударственном уровне такого рода обмен будет более эффективным.

22 марта 2016 г. два скоординированных террористических акта с разницей в один час, ответственность за которые взяло на себя «Исламское Государство», были совершены в Брюсселе в международном аэропортуЗавентем и в метро, на станции Мальбек. Теракты унесли жизни 34 человек, 200 были ранены. Лидеры ЕС и государств-членов в совместном пресс-релизе осудили теракты и заявили о решимости твердо противостоять ненависти, экстремизму и терроризму, а также защищать европейские ценности. Годом ранее, после нападения на CharlieHebdo в Париже, ЕС и государства-члены заявили о необходимости принять новое антитеррористическое законодательство. Речь не шла о каких-либо радикальных мерах, как, например, создание европейского ЦРУ, а, скорее, о более умеренных действиях. Государствам ЕС предстояло преодолеть разногласия по некоторым ключевым законодательным инициативам и договориться об использовании уже имеющихся в их распоряжении инструментов.

ЕС уже пытался усилить их в течение трех лет после расстрела посетителей Еврейского музея в Брюсселе в мае 2014 г., совершенного гражданином Франции Мехди Неммушем. Усилия были продолжены после убийства редакции Шарли Эбдо (CharlieHebdo) и нападения в супермаркете в Париже в январе 2015 г., а также теракта в Копенгагене в феврале того же года. Попытка нападения террористов в поезде Thalys (Амстердам – Париж) летом 2015 года также привела к ужесточению мер безопасности в поездах – Совет в составе министров внутренних дел пришел к согласию относительно систематического занесения в Шенгенскую информационную систему данных о джихадистах, чего не было сделано после предыдущих нападений, не в последнюю очередь из-за оппозиции Европарламента и государств-членов [5, с. 2].

Через полгода, в ноябре 2015 г., произошли теракты в Париже, в результате которых погибли 130 человек. По следам парижских терактов Совет принял Заключения о противодействии терроризму, в которых содержался перечень действий для повышения эффективности антитеррористического сотрудничества государств-членов. Перечень лишь повторял те инициативы,

которые были ранее предложены Комиссией и проходили длительную процедуру межинституционального согласования. Террористические акты в Брюсселе, несомненно, способствовали ускорению процесса, который мог бы растянуться на более длительное время.

После взрывов в Брюсселе председательствующие в ЕС Нидерланды срочно провели совещание министров внутренних дел и юстиции стран ЕС для обсуждения мер, которые могли бы ускорить принятие законодательства, все еще находившегося в стадии согласования институтами ЕС. Член Комиссии ДимитросАврамопулос призвал государства-члены ЕС усилить обмен развединформацией [6, с. 13].

Таким образом, можно сделать следующие выводы. Традиционное стремление Комиссии и Европарламента использовать кризисные моменты в жизни ЕС для углубления интеграции в политической сфере, а именно, в усилении наднационального компонента контртеррористической политики неизменно встречает сопротивление государств-членов, чьи опасения ущерба национальному суверенитету усиливаются в период кризисов. Это обстоятельство препятствует эффективности сотрудничества государств-членов в данной сфере. Усиление угрозы терроризма требует нарушения равновесия между свободой и безопасностью в сторону обеспечения безопасности. Однако общественное мнение в европейских странах не готово поступиться правами и свободами даже в нынешних условиях. Многие законодательные и практические инициативы Комиссии в данном направлении вызывают резкую критику Европарламента, экспертов и правозащитников. Необходимость проверки новых инструментов на предмет их соответствия фундаментальным принципам охраны свобод и прав граждан ограничивает способность Евросоюза быстро реагировать на повышение угрозы безопасности. Институты ЕС традиционно действуют реактивно относительно новых терактов, активизируя действия под давлением повторяющихся трагедий.

Бібліографічний список:

1. De Goede M. The politics of preemptionandthewaroftheterrorin Europe / M.DeGoede // European Journal of International Relations. – 2008. – № 1. – P. 161-180.
2. Луппов И.Ф. Контртеррористическая политика Европейского Союза: проблемы и перспективы / И.Ф. Луппов // Известия

Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2009. – № 101. – С. 304-309.
3. CoolsaetR. EUcounterterrorismstrategy: valueaddedorchimera? / R.Coolsaet // InternationalRelations. – 2010. – № 4. – P. 857-873.
4. Потёмкина О.Ю. Иммиграционная политика Европейского Союза. Проблемы и перспективы / О.Ю. Потёмкина. – М.: Институт Европы РАН: Русский. Сувенир, 2010. – 130 с.
5. Потёмкина О.Ю. Усиление угрозы терроризма в Европе и ответ Европейского союза. Аналитическая записка / О.Ю. Потёмкина. – М.: Институт Европы РАН. – № 9. – 2016. – 6 с.
6. Нарочницкая Е.А. Иммиграционные потоки в Европу, экономический кризис и некоторые вопросы теории миграции / Е.А. Нарочницкая. // Актуальные проблемы Европы. – 2013. – № 4. – С. 10-38.

У даній статті проаналізовано основні аспекти діяльності Європейського Союзу в сфері безпеки в контексті появи загрози міжнародного тероризму. Автор досліджує процес вироблення спільної контртерористичної політики ЄС, яка повинна координувати ряд послідовних дій країн-членів ЄС для запобігання терористичних актів. У статті також розглянуто проблеми, пов'язані з відмінностями в національних ідентичностях, історичному досвіді і національних інтересах і пріоритетах окремих країн-членів ЄС, які призводять до зниження ефективності їх спільної контртерористичної діяльності.

This article analyzes the main aspects of the European Union's activitie sin the field of security in the context of theemergence of the threa to finter national terrorism. The author examines the process of developing a common counter-terrorism policyofthe EU, which would coordinate a series of successive actions of member states of the EU to prevent terroristacts. The article also deals with the problems associated with difference sin national identity, historical experience and national interests and priorities of the individual member states of the EU, which lead to a decrease in the efficiency of their joint counter-terrorism activities.

Стаття надійшла до редколегії 31.08.2016

УДК 327.2(470+477+57).001.73/76

Розова Т. В., НУ «ОЮА»,
Гайтан В. В., Вінницька ОДА

ЕКОЛОГІЧНІ АЛЬТАРНАТИВИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЯК ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИЙ ФАКТОР

У статті розглядається метаекологічна проблематика в контексті наднаціональних, надкультурних, надекономічних і навіть надглобалізаційних проблем. Встановлено, що Отже, усталеними формами, на яких базуються сучасні глобалізаційні процеси і діалог різних типів глобалізації, можна вважати національні моделі модернізації.

Сучасність потребує на новому рівні рефлексії оцінити антропні, цивілізаційні, культурні ризики глобалізаційних процесів. Модернізація культурно-історичного потенціалу пострадянського соціокультурного простору пов'язується часто лише з транзитом – переносом західних моделей розвитку, ідеологій, політичних механізмів регулювання, що не завжди є результативним. Саме тому актуальним є визначити політичні, метакультурні горизонти глобалізаційного фактору сучасності, звернути увагу на екологічну альтернативу модернізації як на один із глобалізаційних факторів.

Так, у студіях західних теоретиків достатньо розробленою є проблематика глобалізаційного контексту інтегративних процесів, що, зокрема, досліджується в роботах З.Бжезинського, Б. Колєр-Кох, Дж. Едера, Г. Воллеса, М. Яхтенфукса, Д. Хелда, Д. Гольдблатта, Е. МакГрю, Д. Перратона та ін.

Але ми хотіли би поставити собі за мету проаналізувати у цій статті антропологічні горизонти, що інтегрують категорію «глобалізація» в контекст екологічного майбутнього, стають пріоритетними для осмислення модернізаційних процесів соціального простору. Екомайбутне як та перспектива, що існує вже сьогодні, – це своєрідний прогностичний простір, який зараз набуває ознак комплексних досліджень. Метаекологічна проблематика структурується в контексті наднаціональних, надкультурних, надекономічних і навіть надглобалізаційних проблем. Якщо говорити про надглобалізаційні проблеми, то йдеться про те, що за будь-якою глобалізацією, яка розуміється як універсалізація, як прискорення темпу і росту, існує ще один вимір – мегавимір, що

 © Розова Т. В., Гайтан В. В., 2016

свідчить про той планетарний контекст, в якому будь-які зрушення виглядають лише перманентними змінами. Фактично екологічна проблематика зараз стала інтегративним феноменом постсучасності, якщо йдеться про постмодерний вимір і взагалі визначення сучасних модернізаційних течій саме в рамках тих меж, які мають бути зазначені як пріоритетні. Якщо в 70-ті роки Римський клуб пророкував ідеологему сталого розвитку, то зараз вона виглядає лише однією із складових екстенсивного розвитку або екстенсивно-прогресуючого виміру людини, яка вже себе дискредитувала в просторі екологічної ойкумени, того планетарного людства, яке існує в контексті минулого, теперішнього і майбутнього. Отже, екологія, в широкому розумінні, походить від слова «οἶκος» – це всесвіт, це контекстуальний вимір буття людини, який свідчить про її суттєві планетарні ознаки буття. Так, екологія людини, екологія культури, екологія природи – це фактори одного феномену, який визначає саме «οἰκουμένη», тобто буттєвий простір, що виникає, здійснюється в культурно-історичному вимірі, в тих чи інших обставинах, в тих чи інших соціокультурних реаліях.

«Специфіка нашого століття полягає не стільки в очевидній глобалізації соціальних, економічних, інформаційних та інших процесів, а скільки у відмові від застарілого способу організації світового співтовариства. Світовий соціум XXI сторіччя зазнає дуже складний комплекс глобальних трансформацій, що перетворять його в мегасуспільство з дуже проблематичним екомайбутнім. Історичний процес становлення такого мегамайбутнього не може не змінювати пануюче нині уявлення про світовий соціум, громадянське суспільство, право, політичну владу, міжнародні відносини і інші першооснови, на яких ґрунтується життя наших сучасників. Цей процес все відчутніше впливає і на логіку поведінки тих, хто приймає стратегічні рішення стосовно процесу формування екомайбутнього світового соціуму. Власне тому головною особливістю нашого сторіччя стає поступово визнання пріоритету міжнародного над національним, а економічний, політичний, екологічний і навіть культурний простір світоустрою формується під наростаючим пресингом міждержавних інститутів, що відображують інтереси, насамперед, транснаціонального капіталу» [1, с. 15 – 16]. Ця констатація вказує на те, що конфігурація екомайбутнього зазначається як своєрідний синтетичний вимір бачення перспектив, поступу, інтенції і розвитку процесів, що

впливають на сучасний соціокультурний вимір глобалізаційних процесів. Проект Модерну закінчився концептуально в просторі ноосфери, сформульованою В. Вернадським [2]. Ноосфера – це не лише метафора, це в певному вимірі межа переутворення природного в людське, культурне. Так, ноосферний проект є модерним у вимірі найуніверсальних, найголовніших його ознак. Можна стверджувати, що це невдалий проект і такі категорії, як біосфера, техносфера, антропосфера, звичайно говорять про те, що вони є більш загальними, ніж сфера «розуму», яка інтерпретується Вернадським суто в новітньому неоплатоністському визначенні як певний інтелектуальний вимір планетарного розуму, що здійснює себе в тих чи інших технологіях. А. Толстоухов констатує: «Структурно ноосфера та техносфера – синоніми. Не руйнуючи категоріальної сутності, цей ряд можна продовжити поняттями наукосфера, раціосфера, інфосфера та ін. І всі вони колись породжені природою, знімають її, протистоять їй. Глобальне протиріччя, що розламує нашу долю, – протиріччя між природним, штучним між універсумом природи, між універсумом діяльності. Дане протиріччя існувало з моменту появи людства, але в даний час воно загострилося до критичного стану. Мабуть нема сенсу повторюватися щодо різних виникаючих небезпек» [1, с. 234].

Ризики, небезпеки, намагання описати сферу цих ризиків як певний сферизм, космологізм за грецьким зразком призводить до тих модерних інтуїцій, які в тій чи іншій мірі можна визначити як певну модернізацію свідомості. Модернізація свідомості людини XX століття в рамках ноосфери – це є нездійсненний проект Модерну. Цей проект і не може здійснитися, але він виглядає як надпроект, як надзазіхання людини, щодо перевтілення природи. Як писав в свій час М. Гайдеггер, це зазіхання почалось вже з античності, вже у Парменіда в його творі «Про природу» вибухнула атомна бомба [3].

Вперше людина пізнала цей вибух як вибух активності, як діяльнісний вимір людини, якого раніше вона не знала тисячоліттями. Європейська культура, грецька культура як перша інтерактивна цивілізація позначили свою реальність як дієву, діяльнісну, але головною рефлексивною категорію, яку зазначає Парменід, стає буття. Мало що змінилося з тих часів. Змінилася текстура дискурсу, змінився ландшафт земних і неземних реалій буття людини. Людина вже сягає космічних просторових мереж і намагається за-

своїти те, що можна зазначити як навколоземний простір, про який мріяв К. Ціолковський. Зараз виникає інша проблема. Проблема, яку Чижевський сформулював, як «відлуння сонячних хвиль», а той же Л. Гумильов визначив, як пасионарний поштовх, як вплив на людину всесвіту. Як той космічний всесвітній поштовх, та інтенція, що є актором саме глобалізації в широкому масштабі, яка в планетарно визначених координатах ойкумени людини набуває ознак планетарно-антропологічних.

Життєвий цикл людини, цивілізації – це тема, яка не сходить з «порядку денного» філософів, культурологів, зараз вона стає вже й політологічною константою. Є межі росту, які визначають життєвий цикл цивілізації. Йдеться про певний діалог культур, діалог цивілізацій, їх взаємозбагачення, взаємозалежність і водночас виникнення того соціального простору, який визначається як сучасне громадянське суспільство. Тобто це комунікативне суспільство формується в певний час як екранний простір ідентичності, формується в мікротемпоральностях буття людини, а також у макропросторі національного розвитку країни. Але, якщо виникає спільність мікро- і макро- вимірів, це свідчить про те, що є певні константи, основи ідентичності, ідентифікації і розуміння планетарних обріїв існування людини, що вже виходить за межі національних державних моделей і інших констант. А. Толстоухов констатує: «Підставою можливого діалогу повинно стати взаємовизнання обмеженості базових цінностей уже здійсненних проектів цивілізаційного устрою – як ліберального, так і соціалістичного. Лібералам доведеться визнати «глухокутність» результатів культу індивідуалізму і техноцентризму, а соціалістам – таку ж марність усіх дотеперішніх спроб побудувати суспільство суцільної комунальності і колективізму за рахунок обмеження прав і свобод особи» [1, с. 282]. Здається, що тут визначаються лише дві константи: колективістської та індивідуалістичної комунальності, або дві основні парадигми сучасних ідеологічних вимірів глобалізації – неолібералізм і соціалізм. Втім цей простір набагато складніший, і не лише ці константи визначають екомайбутне. Його визначає саме відношення до людської діяльності. В європейському контексті діяльність є «альфа» і «омега» буття людини. У східному тезаурусі вона є лише периферією загальної дієвої, будемо казати, буттєвості Дао або Абсолюту. Здається, що сам по собі досвід формування світоустрою на підставі східної і західної моделей в контексті

сучасних прерогатив потребує корекції і потребує того діалогу, до якого схиляються всі актори глобалізаційних процесів.

Д. Гелд, Е. МакГрю Д. Голдблатт, Дж. Перратон пишуть: «За останні три десятиліття у всьому світі поступово звикли до численних глобальних екологічних проблем та загроз. Проблеми оточуючого середовища (науковий термін – енвайронменталізм) стають синонімом глобального світогляду. В царині науки радикально мислячі біологи та екологи відстоюють підхід до розуміння планети як взаємозалежної цілісної екосистеми, чи то в межах напівмістичної теорії про Гею, чи то згідно з більш прозаїчними уявленнями про Землю як космічний корабель. Чимало поміркованих голосів попереджують, що всій планеті загрожують небезпечні зміни у довкіллі, які мають географічно доволі широкі причини та наслідки. На тлі таких дебатів стрімко зростає число та масштаб дії міжнародних інститутів, правових актів та угод, покликаних регулювати питання природного середовища поряд із створенням низки міжнародних альянсів, екологічних рухів та організацій» [4, с. 437].

Ми бачимо весь набір інституалізації екологічної свідомості, але цього набору замало, виходячи з того, що сам по собі виголошений принцип глобалізації по суті є парадигмою екстенсивного розвитку. Принцип екстенсивного розвитку, моделі сталого розвитку примушують до нескінченної інтенсивної гонки дієвої активності людини. Отже, загроза антропоекологічної катастрофи – це фактор перманентної, будемо казати, рефлексивної стратегії, яка визначає її присутність в кожній точці сучасного буття. Катастрофа не відбудеться сьогодні, завтра чи через двадцять, тридцять, сорок років. Вона пересувається із одного регіону в інший. Вона інтегрує всі можливості катастрофізму буття людини. Так, створюється той трансцендентальний простір, який завданий ззовні всіма акторами глобалізації, який не один із акторів цієї глобалізації змінити не може. Потрібен колективний розум, потрібна загальна програмна проективна діяльність, якої не існує і не може існувати в контексті сучасних реалій, так званого сталого розвитку або інших парадигм, які орієнтовані на прогресизм, екстремізм і експансіонізм діяльності людини. Саме це призводить до того, що людина втратила координати, орієнтири цієї діяльності, більше того, розчарувалася в наслідках своєї діяльності. Виникає досить гостре питання: якщо зараз наповнити всі проміжки землі об'єктами діяльності людини і не залишити майбутньому поколінню ані маленького шматоч-

ку землі, то наступне покоління примушене буде руйнувати цю антропосферу, тобто руйнувати антропогенні ландшафти і створювати нові культурні ландшафти. Іншого не дано, так само як це не було можливо в просторі цивілізації Давнього Єгипту, де кожна нова реальність нового царства винищувала храми, ставила свої храми, замінювала богів, хоча по суті вони мало змінювалися. Так і зараз є небезпека в тотальному експансионістському вимірі діяльності людини не побачити екомайбутнє як стримуючий фактор. Обмежена діяльність або недіяльність, на відміну від екстенсивного розвитку, що походить від культури Сходу, стає однією із важливіших парадигм стримування і розуміння дії акторів в контексті дії їх глобального консенсусу щодо екомайбутнього планетарного масштабу. Йдеться про те, що в контексті світової політики виникають нові актори, які впливають на політичні відносини. Традиційний простір суб'єктів світових відносин, відносини політичних суб'єктів доповнюються новими акторами.

Отже, внутрішня і зовнішня політика як регулювання стосунків як в середині держави, так і між державами розмивається. Так, в певній мірі розмивається навіть державний суверенітет. Відбувається багато паралельних процесів: з одного боку, це зростання гомогенності, спрощення, структурованості, вертикалізму відносин на підставі тих чи інших угод, з іншого – зростає турбулентний рух і культурна гетерогенність, яку неможливо звести до єдиної вертикалі. Все це дає можливість зазначити, що автономія обраного шляху тієї чи іншої країни має бути гарантом сучасного глобалізаційного простору, що визначається як метаекологічний. Якщо нав'язується один із принципів або шаблонів інтеграції, модульна схема, то, звичайно, вона не спрацьовує. Це ми можемо бачити на рівні таких інтеграційних утворень, як Митний союз. Спочатку жорстка позиція, яку займали керівники цього альянсу, потребувала однозначного членства. Згодом критерії стали більш лояльними. Виникає асоційоване членство, існування у вигляді асоційованого члена, який лише споглядає за цими процесами. З одного боку, це не усуває країну за межі цього альянсу, а, з іншого, є можливість синтетичних і водночас системних перспектив і програм на підставі загального рефлексивного осмислення майбутнього. Якщо такі програми відсутні, тоді виникає проблема компенсації цієї програмної діяльності активними, бурхливими подіями. Нескінченне нашарування, дублювання дії регіональних модулів, які виникли в пострадянському просторі, призвело до того, що вони стали декларативними. І

більш-менш дієвий і конструктивний контекст тут же стає потрібним і важливим. Тому в недавньому минулому так гостро стояло питання: або в ЄС, або в Митний союз. Проте сама конфліктологія, дихотомія не дала позитивних наслідків. Втім метаекологічний підхід в широкому розумінні повинен усунути всі штучні дихотомії і розв'язати гуманітарні, найбільш загальні пріоритети, які можна визначити як екоцентричні. Екоцентризм тут визначається як парадигма, як формула метаантропологічної наявності буття людини, де політична антропологія як наука про існування людини в тих чи інших рамках завданої діяльнісної парадигми корегується всім комплексом проблем, що інтерпретують діяльність як обмежену, синтетичну, гармонізуючу, універсальну, локальну. Регенерація діяльності саме в контексті визначених перспектив укорінюється у різні політичні структури, які набувають ознак національних моделей розвитку, дають можливість об'єднувати потенціал різних гілок влади, міжнародних організацій, бізнесових структур, структур громадянського суспільства. Так, пріоритет національних структур, пов'язаний з діяльністю ООН з питань охорони навколишнього середовища і розвитку, теж свідчить про необхідність утворення своєрідних структур з приводу моделювання і обговорення екомайбутнього. Виникають різні системи, які дають можливість зазначити присутність людського фактору як метаантропологічного, загальнокультурного, загальноцивілізаційного в політичних відносинах і глобалізаційних процесах.

Надзвичайно гостро проблематика людяності глобалізаційних процесів характеризує контекст комунікативної презентативності діяльності людини. Виникає своєрідний екран бачення цілого, цілісності культури, людини, всесвіту, універсуму, який кожного дня презентується в ТБ як планетарний всесвіт комунікативного простору. Здається, що естетизація навколишнього середовища як на предметному, онтологічно визначеному рівні, так і видовищному, екзенстаційному, образному контексті – це два аспекти, які доповнюють і водночас трансформують екологічну проблематику. Суспільство стає «суспільством спектаклю», за Гі Дебором [5]. Спонуки глобальних трансформацій в контексті сучасних екологічних інтерпретацій стають сценічно зазначеними як видовище, як комунікація, простір екранного типу, як своєрідна онтологія образу, подія, на відміну від дії. Цей подієвий аспект, тобто, друга реальність, друга моделююча система, за Ю. Лотманом, яка переводить феномен дії в контекст події, надає їй екранно-

комунікативний образний вимір, що, однак, потребує своїх посередників-комунікантів. Такими посередниками виступають персонофікатори інформації, носії цієї інформації, наприклад, провідні ведучі ТБ. Зрештою, ми потрапляємо в простір, що визначається як візуальна естетика, візуальна етика, візуальна образність, візуально-буттєва конфігурація політики, без якої вона не може бути здійснена. Якщо традиційна політика тяжила до агори, до площі, до зібрання, до політичного актору в контексті обмежених просторових координат локалізованого соціуму, то зараз вона розмивається в екранних координатах театралізованої планетарної сцени політичного універсуму. Це створює нову ойкумену, новий політичний простір і нові політичні екзистенціали, які потребують довіри, надії і запоруки. Тобто, ідентифікація відбудеться, але вона потребує нових візуальних формул, локальних схем, які пов'язані з тим чи іншим тезаурусом презентації інформації.

Так, Китайська Народна Республіка поруч з вестернізацією економічного типу легко адаптувала і визначила пріоритети масової культури як культури повсякденного буття. Це можна побачити не лише в Шанхаї, не лише в сучасній архітектурі, але і в традиційних зонах, так званих туристичних маршрутах, в яких вже легко прослідковується присмак ознак масової культури. Якщо Велика китайська стіна перетворюється на великий перформанс, в якому кожен може грати свою роль актора межових інтонацій, бачити себе на верхівці розподілу світу на минуле і майбутнє, то це є суто туристичний феномен «погляду туриста», який культивується у масовій культурі. Те ж саме можна говорити про Стоунхендж, де на день літнього сонцестояння автобусами приїжджають до двохста тисяч туристів. Цей гіперпроект, або гіпермакет як масова акція девальвує сам космологічний вимір і принцип Стоунхенджу. Більше того, виникає багато спокус визначити Стоунхендж як підробку, яка слугує саме для туристичних цілей. Втім, наскільки сучасний погляд постмодерного типу, принцип релятивізації всіх цінностей визначається в контексті туристичної діяльності як негативний, настільки, орієнтований на анігіляцію, на проект, який можна в більшій мірі співвіднести з нігілізмом, він був актуальним і вийшов на арену культуротворення на початку XX століття. Початок XXI століття повторює життєвий цикл цивілізації і в певній мірі визначає нігілістичні тенденції як своєрідний метадіалог, випробування на здатність бути цінністю культури, своєрідну можливість зосередитися в ціннісному універсумі культурних

цінностей. Все це в контексті глобалізації виглядає надзвичайно драматичним і водночас екологічно зазначеним феноменом. Тобто, екологія як презентація ««οἶκος», презентація місцебуття людини в універсумі, в планетарному соціумі в кожній культурі орієнтується на світоглядну модель. Це свідчить про пошук глобалізаційних, інтегративних і водночас екологічних детермінант, які визначають місце людини, її вертикальне самостояння в космосі, в соціумі, універсумі на підставі моделювання і прогнозування екомайбутнього.

Акцептор дії, або модель потрібного майбутнього як випередження в дії реальності, є наскрізним мотивом функціонування будь-якої системи. Феномен передбачення майбутнього є фундаментальною ознакою системності та універсальності всіх живих систем, зокрема, діяльності людини. У людини в рамках європейської культури такими концептами або моделями майбутнього стають ідеї, парадигми, образи. В східному тезаурусі – це візуальні патерни, конфігурації, які описують спільність існування речей в певному контексті їх онтологічної наявності, а сама по собі суть передбачення майбутнього виглядає як ідеація, за східним зразком, тобто ритуальне відмінювання ідеї, її експлікації, як певний процес самодії в тому чи іншому просторі завданих координат. Це накладає багато маркерів, продукує образ світу, який утворюється спільно в контексті діалогу як певний дім людини. Домобудівництво як будівництво загального дому – феномен не новий. Він визначається всіма всесвітніми релігіями, зокрема християнством. А той, хто розбудовує дім в собі, в свідомості, в свідомості іншого, хто може його побудувати як аналог всесвіту, може показати, наскільки він є дієвим, активним, красивим і рушійним принципом буття людини, той і стає актором провідних процесів, що і визначаються як глобалізаційні. Сутність екокультурного виміру полягає в пошуку координат, горизонтів, які визначаються на підставах взаємозв'язку природовимірної, антроповимірної, соціовимірної координат.

Висновки. Отже, усталеними формами, на яких базуються сучасні глобалізаційні процеси і діалог різних типів глобалізації, можна вважати національні моделі модернізації. Вони виникли на певному рівні соціального розвитку (капіталістичного за своїм типом), типу виробництва і типу відносин, які включають в себе такий набір демаркацій: демократію, неолібералізм, ринок та громадянське суспільство. У межах західної цивілізації вони вважаються засадничими, є початковим ресурсом для побудови своєї

власної національної моделі формування актора глобалізаційних відносин. Діалог між акторами глобалізаційних процесів – це діалог між носіями різних культур і різними акторами цих процесів. Він може здійснюватися по-різному, в ньому можливі по-різному визначені актори соціальних відносин, по-різному вибудований міжкультурний діалог. Вирішення протиріч може здійснюватися як через конфлікт, так й завдяки досягненню консенсусу. Так, глобалізація осмислюється як своєрідна позиція кожного із акторів, як проблема діалогу в контексті глобалізаційних відносин. Вона потребує свого власного національного досвіду і свого власного сценарію розвитку, який у сучасному світі важко вписувати тільки у рамки «наздоганяючої» економіки, сталого розвитку, прогресу та інших формульних шаблонів і схем. У цьому процесі екологічні альтернативи модернізації покликані зіграти роль об'єднуючого фактору в сучасному глобалізованому світі.

Бібліографічний список:

1. Толстоухов А. В. Глобалізація. Влада. Еко-майбутнє / А. В. Толстоухов. – К. : Парапан, 2003. – 308 с.
2. Вернадский В.И. Философские мысли натуралитиста / Владимир Вернадский. – М. : Наука, 1988. – 520 с.
3. Хайдеггер М. Работы и размышления разных лет / Мартин Хайдеггер. – М. : Гнозис, 1993. – 464 с.
4. Гелд Д. Глобальні трансформації / Д. Гелд, Е. МакГрю, Д. Голдблатт, Д. Перратон ; пер. з англ. В.Курганського, В. Сікори. – К. : Фенікс, 2003. – 548 с.
5. Ги Дебор. Общество спектакля / Ги Дебор. – М. : Логос, 1999. – 224 с.

В статье рассматривается метаэкологическая проблематика в контексте наднациональных, надкультурных, сверхъэкономичных и даже надглобализационных проблем. Установлено, что принятыми формами, на которых базируются современные глобализационные процессы и диалог различных типов глобализации, можно считать национальные модели модернизации.

The article discusses metaecological issues in the context of supranational, supracultural, supraeconomic and even supraglobalized problems. It was concluded that national models of modernization can be considered as conventional forms, on which modern global processes and the dialogue of different types of globalization are based.

Стаття надійшла до редколегії 19.08.2016

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ

УДК 329.14/23(73):324"2016"

Гаджиєва Д. В., НУ «ОЮА»

ПОЛЯРИЗАЦІЯ МІЖПАРТІЙНОЇ БОРОТЬБИ В США В КОНТЕКСТІ ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ 2016 РОКУ

В статті розглядаються особливості міжпартійної боротьби в США та її прояв підчас президентських виборів 2016 року. Окрема увага приділена історії виникнення, становлення та розвитку американської двопартійності. Розглядаються негласні принципи двопартійності за В.В. Согріним. Аналізується стан та особливості міжпартійної боротьби та ідеологізація партій в XX столітті, наслідки цієї поляризації. Розглядаються вісім груп населення, які зараз існують в американському суспільстві, їх основні цінності та залученість до політичного процесу.

Однією з типових характеристик американської політичної системи є особлива роль партійного чинника в організації і функціонуванні політичних інститутів і процесів, зокрема виборів. Оскільки тандем республіканців і демократів вже понад сто п'ятдесят років грає ключову роль в політичному житті США, вчені часто концентрують свою увагу на вивченні цих найсильніших партій, що впливають на політику в загальнонаціональному та, що особливо важливо, в світовому масштабі.

На етапі передвиборних кампаній і самих виборів партії і їх лідери займають центральне місце на політичній арені США. Цей

© Гаджиєва Д. В., 2016

час особливо важливий для найбільш значущих партій США – Демократичної та Республіканської. Для демократів і республіканців саме період передвиборчих перегонів є можливістю проявити себе, а для пересічного електорату з'являється можливість остаточно визначитися, яка з партій більшою мірою висловлює їхні інтереси.

Президентські перегони 2016 року відрізняються особливою напруженістю, протистоянням між кандидатами та поляризацією американського суспільства. Підвищений інтерес до цієї передвиборчої боротьби також спостерігається по усьому світі, адже від особи 45 Президента США буде залежати зовнішня політика та офіційна позиція Сполучених Штатів щодо багатьох резонансних міжнародних конфліктів, серед яких і гібридний військовий конфлікт на українському Донбасі.

Л. Епстейн зазначав, що «специфіка американських партій давно і добре відома. Здебільшого вона не пов'язана з занепадом партій на якому наголошують дослідники в останні кілька десятиліть. Американські партії майже завжди відрізнялись меншою згуртованістю при виробленні основних напрямків політики, ніж партії в умовах парламентських режимів. Вони завжди були сильнішими на рівні штатів і місцевого самоврядування, ніж на національному рівні. Більш того, американські партії обходились без маси членів, зобов'язаних сплачувати внески, що було характерною особливістю європейських партій» [6, с.112].

Задля кращого розуміння сутності даної проблеми доречно звернутися до історії формування сучасної американської двопартійної системи, яка складалася в той період, коли існувало негативне ставлення до партій, як суспільного явища. Протягом півтора століття домінування Демократичної та Республіканської партій на політичній арені США контроль над виконавчою та законодавчою гілками влади переходив від однієї партії до іншої. В цілому за цей період республіканці займали президентське крісло 88 років, а демократи – 60 років. У той же час Конгрес контролювався республіканцями 60 років, а демократами – 64 роки [7, с.87].

Народження політичних партій в США випало на кінець XVIII століття. Тоді з'явилися політичні клуби, які створювалися прихильниками федералізму і централізованої влади. У той же час багато видних діячів (в тому числі і Дж. Вашингтон) засуджували партії як явище. В результаті, політичні партії США виникли

в обхід конституції країни (в якій вони абсолютно не згадуються) і всупереч волі батьків-засновників, які вважали партії згубними для національної єдності. Дж. Вашингтон в своєму знаменитому прощальному посланні застерігав співгромадян від «згубного впливу партійного духу», який несе з собою внутрішні чвари і «відкриває двері іноземній експансії та корупції». Проте саме в період першої адміністрації Дж. Вашингтона (1789-1792 рр.) і виникли зачатки двох політичних партій – правлячих федералістів і опозиційних республіканців. Вони з'явилися як інструменти політичної боротьби в дискусії про те, якою бути молодій американській державі – вільною фермерської республікою або централізованої торгово-промисловою імперією за прикладом Великобританії.

Федералісти стали першою політичною партією, яка склалася незабаром після прийняття Конституції США. Вони володіли єдиною політичною філософією, виступали за утвердження республіки з централізованою владою, та пропонували свою програму державного будівництва. На президентських виборах в 1800 році переміг республіканець Т. Джефферсон. Республіканська партія понад чверть століття залишалася потім при владі, після чого прийшла в занепад [3, с.72].

У 20-ті роки XIX століття навколо кандидата в Президенти Е. Джексона об'єдналися противники федеральної адміністрації – нові демократи. З цим пов'язана поява справді масових політичних партій та так званої «ери Джексона», оскільки до 1830-х років в результаті демократизації конституцій штатів практично всі вільні білі чоловіки отримали право голосу і відбулося різке розширення електорату. Саме тоді стали проводитися виборчі кампанії, скликатися регулярні партійні з'їзди, на яких приймалися передвиборчі платформи і висувалися кандидати в президенти (раніше це відбувалося на закритих засіданнях керівництва партійних фракцій Конгресу). Все це збуджувало масовий інтерес до політики, і вже на президентських виборах 1840 року явка сягнула рекордного рівня в 80,2 %. Тоді ж сучасна Демократична партія отримала свою нинішню назву, а її головним конкурентом стала партія вігів. Тандемна конфігурація партійної системи збереглася і в подальшому [3, с.73].

У 50-ті роки XIX століття з'явилося новий рух республіканців, що виступив за федеральні програми будівництва доріг і спеціальне економічне законодавство. У 1854 році цей рух оформився

в Республіканську партію. Згодом кандидат партії А. Лінкольн став Президентом США і представники партії ще довго утримували цей пост за собою.

Спочатку Демократична і Республіканська партії суттєво відрізнялися одна від одної за своїми програмами, проте поступово їх платформи зблизилися так, що перемога на виборах однієї з партій не приносила кардинальних змін в політичний та економічний курс влади [1, с.43].

В.В. Согрін звертає увагу на те, що обидві партії притримуються сформованих ще в перші роки існування двопартійності негласних принципів консенсусу, наступництва та альтернативності. Консенсус передбачає беззаперечне прийняття обома партіями основ американського суспільства (приватна власність, принцип поділу влади, федералізм, республіканізм і політичний плюралізм). Наступництво та альтернативність передбачають прийняття спадщини попередньої правлячої партії, і одночасне висунення власної програми нових дій [4, с.112].

В XX столітті сформована в США двопартійна система закріпилася як принцип політичного життя країни. Кандидати цих двох партій ставали Президентами США. Саме ці дві партії контролювали всю політичну систему суспільства, чому сприяли їх програмна близькість партій і прихильність американської Конституції. Перші відмінності в політичній і правовій позиціях партій з'являлися в питаннях співвідношення державного регулювання економіки і свободи ринку (1920-1930-е рр.), посилення соціальної функції держави і оподаткування (1980-1990-ті рр.). В принципі ідейні установки демократів засновані на соціальному і економічному лібералізмі з опорою на державу (етатизм); а республіканців на соціальному консерватизмі і згортанні ролі держави (антиетатизм).

Аналіз електоральної статистики і голосувань у Конгресі показує, що в країні вже з 1990-х років склалися дві приблизно рівновеликі партійно-електоральні коаліції, які істотно відрізняються як за соціально-демографічним складом (в залежності від расово-етнічної, гендерної, конфесійної приналежності, ступеня релігійності, урбанізації та ін.), так і за ідейно-політичними поглядами. Демократам притаманні соціально-культурний та економічний лібералізм, орієнтація на допомогу держави у вирішенні соціальних проблем, а республіканцям – моральний

консерватизм і антиетатизм. Ці відмінності все більше поширюються на сферу зовнішньої політики і національної безпеки. Демократи віддають перевагу «м'якій силі» і колективним міжнародним зусиллям, підкреслюють пріоритетність глобальних проблем, тоді як республіканці дотримуються набагато більш націоналістичних, військово-силових і юнілатералістськіх позицій. Ідейні розмежування між прихильниками обох партій набуло і чітких географічних контурів: прореспубліканською «червоною» Америкою вважаються регіони Півдня, Скелястих гір і Великих рівнин; проти «синьої» Америки: Північний-Схід, Північно-Атлантичне і Тихоокеанське узбережжя. За даними дослідницької служби «American National Election Studies», кореляція між партійною ідентифікацією та ідеологічними уподобаннями американців за останні тридцять років зросла майже вдвічі (з 0,32 до 0,63) [2].

Наслідки цих змін серйозні і неоднозначні. Відбувається все більша ідеологізація партій: Демократична стає все більш ліберальною, а Республіканська – все більш консервативною. Так, демократи спираються на соціальну державу, а республіканці – на силові державні відомства. Протиборчі сили приблизно рівні, і хоча правоцентристська республіканська коаліція має перевагу в організаційно-фінансових ресурсах, її помилки і ексцеси дають шанс суперникам, як це відбулося в 2008 р. В цілому поляризація сприяє тому, що тривалі періоди стійкого переважання однієї з партій змінилися частими «змінами варти» в Білому домі і переходами контролю над Конгресом від однієї партії до іншої.

Зростання міжпартійного розмежування і підвищення напруження політичної боротьби підсилюють інтерес до політики, надаючи нового змісту партійної лояльності і самому акту голосування. На сьогодні три чверті виборців вбачають серйозні відмінності між двома партіями, а явка на президентських виборах зростає вперше з 1960-х років – 60,4 % у 2004 р., 62,3 % в 2008 р. (з ослабленням ефекту новизни «фактора Обами» в 2012 р вона скоротилася до 57,3 %) [2].

Сьогодні, в контексті президентських виборів 2016 року суспільство поляризоване як ніколи. The Pew Research Center провели масове дослідження розриву між електоральною базою республіканців та демократів, виокремили вісім груп населення та їх базові цінності [5].

Три з них є сильно ідеологізованими, політично заангажованими і в переважній більшості випадків – партійними. «Непохитні консерватори» є переконаними критиками уряду, системи соціального забезпечення і дуже соціально консервативними. «Бізнес консерватори» поділяють погляди «непохитних консерваторів» щодо обмеженого уряду, але відрізняються своєю підтримкою Уолл-стріт і бізнесу, а також імміграційної реформи. Крім того, «бізнес консерватори» більш помірні в питаннях системи соціального забезпечення. На іншому кінці спектру, «переконані ліберали» висловлюють ліберальні погляди практично по кожній сфері – уряду, економіці, бізнесу і зовнішній політиці, а також стосовно гомосексуалізму і абортів. Ця група є надійними і вірними виборцями Демократичної партії.

Взяті разом, ці три групи утворюють електоральну базу Демократичної і Республіканської партії і їх вплив на американську політику дуже сильний. У той час як «переконані ліберали», «непохитні консерватори» і «бізнес консерватори» в сукупності складають лише 36 % від американського населення, вони представляють 43 % зареєстрованих виборців і повні 57 % від найбільш політично залученого сегменту американської громадськості: ті, хто регулярно голосують і регулярно слідкують за урядом і публічною політикою.

Інші п'ять груп цієї типології менш партійні, менш передбачувані і мають мало спільного один з одним або групами на обох кінцях політичного спектру. Єдине, що вони мають спільного це те, що вони в меншій мірі залучені на політичному рівні, ніж попередні три групи.

«Молоді аутсайдери» схиляються до підтримки республіканців, проте не мають сильної відданості Республіканській партії; насправді вони, як правило, не люблять обидві політичні партії. З багатьох питань, від їх підтримки екологічного регулювання до їх ліберальних поглядів щодо соціальних питань, вони розходяться з традиційною ідеологією республіканців. Проте, через їх підтримку концепції обмеженого уряду, «молоді аутсайдери» твердо закріпились в таборі республіканців.

«Подавлені скептики» це група, яка дуже постраждала через економічні негаразди і їх складні фінансові обставини залишили їх ображеними як на уряд, так і на бізнес. Незважаючи на критику діяльності уряду, вони підтримують більш щедру підтримку уряду

для бідних і нужденних. Більшість «подавлених скептиків» кажуть, що вони голосували за Обаму в 2012 році, хоча і менше половини схвалюють виконання його роботи сьогодні.

«Ліві наступного покоління» це молоді люди, відносно багаті і дуже ліберальні в соціальних питаннях, таких як одностатеві шлюби і аборти. Але у них є сумніви з приводу вартості соціальних програм. І в той час як більша частина цієї групи підтримують дії уряду, проте вони рішуче відкидають ідею, що расова дискримінація є головною причиною, чому багато афроамериканців нездатні досягти успіху в США.

«Ліві об'єднані вірою та сім'єю» схиляються до підтримки Демократів, ґрунтуючись на довірі до уряду і підтримці федеральних програм по вирішенню проблем країни. Проте ця дуже релігійна, расово та етнічно різноманітна група не дуже сприймає та підтримує соціальні зміни, пов'язані в тому числі з прийняття гомосексуалізму і нетрадиційних сімейних структур.

І, нарешті, восьма група, «Спостерігачі», становить 10 % населення, знаходяться на узбіччі політичного процесу. Вони не зареєстровані, щоб голосувати і приділяють дуже мало уваги до політики.

Ця поляризація в суспільстві знаходить своє вираження і в міжпартійній боротьбі та програмах партій з якими вони ідуть на вибори. Негативні наслідки такої поляризації явно переважують дивіденди від неї. Розколотий не тільки електорат, але й політична еліта.

У своїх передвиборних кампаніях і політиці Барак Обама спробував розірвати порочне коло поляризації за рахунок акцентування на цінностях, що об'єднують країну і необхідності національної єдності в боротьбі з фінансово-економічною кризою. Він взяв курс на взаємодію з «червоною» Америкою, долаючи опір свого лівого флангу. Проте всі спроби адміністрації заручитися підтримкою республіканців в Конгресі натрапили на їх запеклий опір, що межує з обструкцією. У ключовому голосуванні за антикризовою програмою адміністрації лише троє сенаторів-республіканців приєдналися до демократів, а в Палаті представників Білий дім не отримав жодного республіканського голосу.

Ще більш гостре розмежування викликала інша найважливіша ініціатива адміністрації – реформа системи медичного страхування. Хоча після впертої боротьби законопроект був все ж прийнятий

Конгресом незначною більшістю, проти нього в ключових голосуваннях єдиним ладом виступили всі республіканці обох палат – рідкісний в американській політичній історії приклад непорушної партійної дисципліни.

Сучасний етап передвиборчих перегонів в США показує, що глибинні протиріччя все ще існують як в самому суспільстві, так і яскраво проявляються в політичній боротьбі між партіями за свій електорат, і в залежності від того, яка із згаданих груп буде більше відстоювати свої політичні цінності та переконання, залежить широке коло питань, в тому числі і зовнішньої політики.

Бібліографічний список:

1. Гетман К. Ю. Кризис партийной идентичности и другие особенности партийной системы США современного периода / К. Ю. Гетман // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – С. 43–49.
2. Глущенко Ю.Н. Особенности партийно-политической системы США и американского электората [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://riss.ru/analitycs/32572/
3. Золотухин И. Н. Партийный фактор в политической системе США и Республики Филиппины / И. Н. Золотухин // Ойкумена. – 2008. – № 3. – С. 70–88.
4. Согрин В. В. Политическая история США. XVII-XX вв / В. В. Согрин. – Москва : Весь мир, 2001. – 400 с.
5. Beyond Red vs. Blue: The Political Typology [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.people-press.org/2014/06/ 26/the-political-typology-beyond-red-vs-blue/
6. Epstein L. Political Parties in Western Democracies / L. Epstein. – New Bransuic: NJ: Transaction Books, 1980. – 386 с.
7. Schlesinger A. The Cycles of American History / A.-Jr. Schlesinger. – N.Y., 1999. – 512 с.

В статье рассматриваются особенности межпартийной борьбы в США и ее проявление во время президентских выборов 2016 года. Особое внимание уделено истории возникновения, становления и развития американской двухпартийности. Рассматриваются негласные принципы двухпартийности в теории В.В. Согрина. Анализируется состояние и особенности межпартийной борьбы и идеологизация партий в XX веке, последствия этой поляризации. Рассматриваются восемь групп населения, которые сейчас существуют в американском обществе, их основные ценности и вовлеченность в политический процесс.

The article analyzes features of inter-party struggle in the United States and its manifestation during 2016 presidential elections. Special attention in this article is paid to history of origin, formation and development of American bipartisanship. Unwritten principles of bipartisanship according to V. Sogrin were also considered in this article. Current conditions and features of inter-party struggle, their ideologization in the twentieth century and consequences of polarization in society were described. We also considered eight groups that now exist in American society, their basic values and involvement in political process.

Стаття надійшла до редколегії 18.08.2016

УДК 329.1/6:321.011.5(477)

Кройтор А. В., НУ «ОЮА»

ПРОБЛЕМИ ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ ВНУТРІШНЬОПАРТІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В УКРАЇНІ

У статті розглядається актуальне питання політичної науки – дослідження причин труднощів у процесі демократизації внутрішньопартійної взаємодії в Україні. Проаналізовано специфіку внутрішньопартійної взаємодії у сучасному політичному процесі в Україні. Визначено, що внутрішньопартійні відносини виступають важливим чинником демократизації політичної системи.

У сучасному політичному процесі зростає роль політичних партій, але політикам та представникам громадянського суспільства потрібен певний час для трансформацій партій у ефективний механізм взаємодії влади та громадян.

Внутрішньопартійна взаємодія між лідерами, партійною елітою, рядовими членами партії та її прихильниками відіграє важливу роль в успішному переході до демократії. Очевидно, що якщо не буде демократії у внутрішньопартійній взаємодії, то після отримання державної влади партії будуть відтворювати авторитарний стиль управління на більш високому – державному рівні.

Актуальність теми даної статті зумовлена тим, що становлення демократії в державі ускладнюється відсутністю демократичних правил гри у внутрішньопартійній взаємодії. Політичні партії,

 © Кройтор А. В., 2016

The article analyzes features of inter-party struggle in the United States and its manifestation during 2016 presidential elections. Special attention in this article is paid to history of origin, formation and development of American bipartisanship. Unwritten principles of bipartisanship according to V. Sogrin were also considered in this article. Current conditions and features of inter-party struggle, their ideologization in the twentieth century and consequences of polarization in society were described. We also considered eight groups that now exist in American society, their basic values and involvement in political process.

Стаття надійшла до редколегії 18.08.2016

УДК 329.1/6:321.011.5(477)

Кройтор А. В., НУ «ОЮА»

ПРОБЛЕМИ ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ ВНУТРІШНЬОПАРТІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В УКРАЇНІ

У статті розглядається актуальне питання політичної науки – дослідження причин труднощів у процесі демократизації внутрішньопартійної взаємодії в Україні. Проаналізовано специфіку внутрішньопартійної взаємодії у сучасному політичному процесі в Україні. Визначено, що внутрішньопартійні відносини виступають важливим чинником демократизації політичної системи.

У сучасному політичному процесі зростає роль політичних партій, але політикам та представникам громадянського суспільства потрібен певний час для трансформацій партій у ефективний механізм взаємодії влади та громадян.

Внутрішньопартійна взаємодія між лідерами, партійною елітою, рядовими членами партії та її прихильниками відіграє важливу роль в успішному переході до демократії. Очевидно, що якщо не буде демократії у внутрішньопартійній взаємодії, то після отримання державної влади партії будуть відтворювати авторитарний стиль управління на більш високому – державному рівні.

Актуальність теми даної статті зумовлена тим, що становлення демократії в державі ускладнюється відсутністю демократичних правил гри у внутрішньопартійній взаємодії. Політичні партії,

 © Кройтор А. В., 2016

(правлячі чи опозиційні), якщо вони справді прагнуть становлення демократичного устрою у державі, зобов'язані підтримувати та захищати демократичні цінності та права людини передусім у політичних партіях та внутрішньопартійній взаємодії.

Важливу роль у вивчені внутрішньопартійних відносин відіграють праці М. Дюверже, Дж. Міль, Р. Міхельс, М. Вебер, Ж. Блондель, А. Лейпхард, В. фон Тізенгаузен, Ф. Анкерсміт, Дж. Сарторі, О. Лафонтен, С. Гантінгтон, Ф. Закарія, Д. Растоу, О. Соловьов, М. Ільїн, М. Маяцкій, Ф. Шміттер та ін. Серед представників української політичної науки ґрунтовні роботи, присвячені внутрішньопартійним відносинам та впливу партій на процес демократизації належать таким авторам, як В. Бебик, М. Головатий, Б.Гагалюк, В. Денисенко, С. Конончук, Л. Кормич, Ю.Левенець, Дж. Мейс, І. Павленко, Ю. Романюк, Ф. Рудич, С. Рябов, Ю. Шайгородський, Ю. Шведа, Ю. Якименко, О. Ярош та ін.

Метою статті є визначення на підставі аналізу внутрішньопартійної діяльності та статутів політичних партій в Україні основних причин гальмування процесу демократизації внутрішньопартійної взаємодії.

Демократія у внутрішньопартійній діяльності ґрунтується на принципі залученості членів партії до процесу прийняття партійних рішень з урахуванням політичної мети діяльності партії та партійної ідеології.

До характерних ознак демократії у внутрішньопартійній взаємодії відносяться свобода висловлювань членів партії, залучення членів партії до політичної активності у виборчий та міжвиборчий періоди, гендерна рівність, терпимість та толерантність у внутрішньопартійних відносинах, визначена процедура прийняття рішень, підзвітність лідерів та ін.

Реалізація демократичних принципів передбачає гласність та прозорість на всіх етапах процесу прийняття рішень, що може вступати у протиріччя з необхідністю публічної демонстрації партійної єдності, до якої прагне кожна партія. Тому у партійній діяльності поєднуються принципи гласності та дискусій щодо політичного рішення та визначена процедура його прийняття та ухвалення партійним керівництвом.

Демократизація внутрішньопартійних відносин неможлива без дієвих механізмів контролю з боку громадськості, рядових членів партії, мас-медіа за керівництвом партій. У демократичних партіях

це забезпечується наявністю потужних партійних організацій (осередків) на місцях, розгалуженою мережею партійного представництва в усіх виборчих округах. На всіх рівнях – від громади, району, області до столичного центрального апарату – загальні збори й зібрання членів партії, делегатів мають дбати про те, щоб голови владних структур відповідних рівнів могли спиратися на мандат, виданий їм демократичним шляхом.

Кожна партія сама обирає механізм залучення рядових членів партії до прийняття важливих рішень та до контролю над діяльністю апарату партії. Наприклад, у соціал-демократичній партії Німеччини було встановлено так звану «жіночу квоту», коли до 50 % усіх партійних посад і мандатів віддається жінкам [7, с. 64]. В Україні подібні статутні положення передбаченні в Об'єднанні «Самопоміч», що встановлюють квоту в «30 %».

Дослідження проблем внутрішньопартійної демократії належить до одного із головних напрямків політичного аналізу діяльності політичних партій. Фундамент наукових досліджень з питань внутрішньопартійної демократії становить відомий залізний «закон олігархії» Р.Міхельса, який започаткував дослідження взаємодії між партійною олігархією та масами [5].

Попри величезну кількість даних порівняльного аналізу внутрішньопартійної структури, у дослідженнях політичних партій немає єдності щодо чітких критеріїв оцінок демократичності та її необхідного мінімуму для того, щоб партія не втратила динаміку розвитку та не перетворилась на звичайний дискусійний майданчик.

У межах досліджень партійної моделі, що ґрунтується на теорії публічного вибору та економічному підході до аналізу політичної діяльності, широка та постійна участь членів партії у внутрішній партійній політиці та при рекрутуванні кадрів розглядається як порушення функції (дисфункція), тому що для цього треба виділяти відповідні ресурси, які можна спрямувати на міжпартійну боротьбу. До того ж політична активність обмежує свободу дії партійного керівництва й знижує ефективність та гнучкість партійної організації, спрямованих на досягнення головної мети – отримання максимальної кількості голосів виборців. Оптимальне використання шансів на перемогу на виборах вимагає ефективного застосування наявних ресурсів (час, люди, гроші та ін.), а цього найкраще можна досягти шляхом централізації влади та зосеред-

ження повноважень щодо прийняття рішень у руках партійного керівництва, орієнтованого на виборців. У такий спосіб може бути досягнуто формування внутрішньопартійного волевиявлення згори донизу.

Якщо виходити з моделі демократії, спрямованої на задоволення потреби в забезпеченні існування та працездатності політичної системи, то перспектива, орієнтована на всю систему, дає інший масштаб оцінки формування внутрішньопартійного волевиявлення. Організаційну модель політичних партій, що відповідають цьому поглядові, становить репрезентативне, відкрите, відповідальне, плюралістичне та узаконене на виборах панування еліти всередині партії. Подібна концепція внутрішньопартійної демократії базується на постулаті, що «структура партій може бути лише репрезентативною», а також на принципі внутрішньопартійної конкуренції еліти [6].

У межах демократичної моделі, яка орієнтується на потребу в легітимації, внутрішньопартійна демократія здійснюється завдяки необмеженій участі членів партії у процесах формування внутрішньопартійної політики. В основу цієї концепції покладено модель формування внутрішньопартійного волевиявлення знизу вгору, яка чітко орієнтована на думку рядових партійців. Відповідно до цієї концепції, політична участь не обмежується простою «участю в організаційних справах», а означає «участь у прийнятті рішень», тобто реальну участь у прийнятті обов'язкових внутріпартійних рішень на будь-якому рівні організації [3, 5].

Ця концепція нерозривно пов'язана з впровадженням імперативного мандату для депутатів усіх рівнів.

Загалом для оцінки стану внутрішньопартійної демократії використовуються наступні критерії: участь членів партії у роботі всередині партії, участь членів партії у виробленні політичного курсу, участь членів партії у доборі кадрів та висуванні кандидатів на виборні посади.

Під внутрішнім устроєм партії розуміють організацію процесів формування внутрішньопартійного курсу та прийняття політичних рішень. У своїй діяльності політичні партії повинні дотримуватись норм діючого законодавства. Вони, як правило, вільно визначають питання стосовно своєї організаційної будови за винятком окремих положень, що відповідно до законодавства належать до сфери правового регулювання.

Конституція України надає право громадянам на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів [2].

Закон України «Про політичні партії в Україні» висуває такі вимоги до партії, як всеукраїнський статус, фіксоване членство, добровільність діяльності, обов'язкове оформлення організації з центральними керівними органами та місцевими осередками, програмою та статутом, назвою та символікою та реєстрація її в Міністерстві юстиції України [1].

Проте вітчизняне законодавство не вимагає від політичних партій виборності та колегіальності роботи керівних органів, дотримання територіального принципу організації структур партії, періодичне проведення з'їздів та не визначає максимальні терміни повноважень керівних органів партії та її регіональних відділень.

Визначаючи правила політичної гри держава законодавчо регулює питання, що стосуються як функціонування так і організаційної побудови партії. Висуває чітко визначені вимоги щодо структури, чисельності, територіального масштабу, діяльності у виборчий період тощо.

Партійний статут фіксує форми організації, методи партійної роботи та принципи внутрішньопартійної взаємодії. Процеси формування ієрархії всередині партії, структура вертикальної та горизонтальної взаємодії знаходять своє закріплення у нормах статуту політичної партії.

Так, у статуті визначаються повноваження з'їзду партії. Якщо розглядати партійні статути українських партій, то можна побачити певні відмінності у трактуванні ролі та місця партійного з'їзду у внутрішньопартійній взаємодії. Так, у статуті Політичної партії «Опозиційний блок» визначено, що достатньо присутності більше половини обраних делегатів для того, щоби вважати з'їзд повноважним. Рішення на з'їзді приймаються більшістю голосів присутніх делегатів, окрім тих питань, щодо яких діючим Статутом передбачений інший порядок прийняття рішень [10]. Така ж норма прописана і у статутах Соціалістичної партії України, Народно-демократичної партії та інших.

Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» встановило інші статутні норми для повноважень з'їзду. З'їзд правомірний, якщо у його роботі беруть участь не менше 2/3 обраних делегатів [9].

У статуті партії є норма щодо кооптації керівних органів (введення до їх складу нових членів без проведення додаткових виборів), яка порушує принцип виборності: «У період між з'їздами Політична рада партії, в разі потреби, у межах визначеної з'їздом чисельності Політичної ради може кооптувати до свого складу авторитетних членів партії, а також виводити із складу Політичної ради тих її членів, що не беруть активної участі в роботі або втратили зв'язок з партією» [9].

Не всі політичні партії в Україні відображають у статутах норми діяльності депутатів різних рівнів, а переходячи на роботу до органів державної влади та місцевого самоврядування член партії призупиняє своє членство.

Жорсткі умови внутрішньопартійних відносин диктуються положеннями Всеукраїнського об'єднання «Свобода», що також не сприяє демократизації внутрішньопартійного життя. Зокрема, рішення щодо висування кандидатів приймаються головою партії та керівними структурними підрозділами партії. У партії створено інститут партійного суду. Так, у статуті зазначено, що «Партійний суд ВО «Свобода» є окремою структурою в партії, яка призначена для розгляду скарг, заяв, конфліктних ситуацій внутрішньопартійного характеру. Голову Партійного суду ВО «Свобода» обирає З'їзд ВО «Свобода». Членів ПС ВО «Свобода» обирає З'їзд ВО «Свобода» за поданням Голови ПС ВО «Свобода» [11]. Представлене положення демонструє роль з'їзду партії в прийнятті кадрових рішень.

Статут політичної партії «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка» декларує, що партія діє на засадах добровільності, рівноправності та взаємоповаги її членів, колегіальності керівництва, дотримання внутрішньопартійної дисципліни та демократії, самоврядування, законності і гласності. У пункті 9 статуту партії зазначається, що порядок та процедура висування місцевими партійними організаціями кандидатів у депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад, кандидатів на посаду сільських, селищних, міських голів визначається Політичною радою Партії або З'їздом Партії. Вказується, що порядок та процедура затвердження передвиборчих програм кандидатів у депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад, кандидатів на посаду сільських, селищних, міських голів визначається Політичною радою Партії або З'їздом Партії. В цих положеннях містяться важливі положення щодо

демократичного порядку висування кандидатів в депутати від партії з'їздом партії, що дає можливість залучити рядових членів партії до процедури висування кандидатів у депутати [13].

Проте, у статутах політичних партій в Україні недостатньо уваги приділяється механізмам підвищення активності рядових членів партії та їх залучення до процесу прийняття партійних рішень (зокрема, щодо висування кандидатів у депутати). При цьому, організаційні та політичні функції з'їзду партії досить часто дублюються повноваженнями Політичної ради партії та виконкому, які по суті здійснюють керівництво внутрішньопартійними відносинами.

Однією із головних причин закритості прийняття партійних рішень та непрозорості внутрішньопартійної взаємодії виступає проблеми фінансового забезпечення як поточної діяльності партійних структур так і участі партії у виборчих кампаніях.

На сучасному етапі розвитку політичної системи України відбувається трансформація партійної системи, пов'язана із поверненням до парламентсько-президентської республіки яка, передбачає утворення коаліції у парламенті з метою формування уряду, та зі змінами виборчої системи.

Проте залишається тенденція домінування партій лідерського типу, які представляють інтереси певних фінансових та промислових груп. Водночас у цій тенденції є два вийнята.

По-перше це Політична партія «Опозиційний блок», що сформована на рештках колись впливової Партії регіонів із втратою «лідера-обличчя» і не спроможністю одному з нових лідерів партії втілювати партійний бренд, запропонувала такий феномен як партійне співголовування.

По-друге з контексту партій лідерського типу вибивається «Українське об'єднання патріотів – Укроп», яка хоч і має формального лідера, але у суспільній свідомості його імідж не ототожнюється з брендом політичної партії. Крім того слід зазначити що нові зміни до редакції статуту політичної партії свідчать про деяку, достатньо виважену, тенденцію до демократизації внутрішньопартійних відносин. Так в статуті політичної партії задля підвищення активності рядових членів партії передбачені засоби заохочення. А також створений механізм, що унеможливлює узурпацію влади в Партії, – так зване «право 1/3». За цими нормами 1/3 організацій нижчого рівня можуть ініціювати питання вотуму

недовіри до керівних осіб організацій вищого рівня, і такі питання повинні бути розглянуті вищим керівним органом такої організації. Це стосується як Голів комітетів первинних осередків, так і Голови Партії. Крім того до регіональної структури партії введено первинні осередки, які створюються в межах вулиць, кварталів, мікрорайонів у містах або в межах села, селища, об'єднаної територіальної громади, міста районного значення. Серед статутних інновацій слід також відзначити розширення прав членів партії щодо можливості впливу на формування виборчого списку партії, що затверджується з'їздом, а також право оскаржувати рішення керівних органів партії. Таким чином рядові члени партії отримують можливість впливати на процес прийняття внутрішньопартійного рішення [8].

У цілому ж більшість політичних партій України характеризуються централізацією партійного управління та обмеженістю внутрішньопартійної демократії.

В електоральний період діяльність політичної партії спрямована на досягнення визначеного результату, що передбачає врахування громадської думки, мотивів голосування виборців.

Одним із головних чинників, здатних забезпечити підтримку виборців, виступає діяльність лідера партії («локомотиву рейтингу», який очолює виборчий список партії).

З одного боку, ідентифікація партії із лідером сприяє позиціонуванню політичної партії у виборчому просторі, раціоналізує вибір громадян, зводячи до параметру оцінки діяльності лідера, спрощує його. З іншого боку, це стимулює створення партій лідерського типу з авторитарною внутрішньою організацією та зосереджує виборчу кампанії партії виключно на особистості лідера та його обіцянках, а не на ідеології та програмових засадах.

До цього слід додати процес розмивання ідеологічної бази, конвергенції ідеологій, що також спричиняє проблеми для демократизації внутрішньопартійної та політичної взаємодії, перетворює навіть ідеологічні партії у «машини для голосування». Внутрішньопартійна боротьба зосереджується не на ідеологічних дискусіях, а на визначенні лідера та утвердженні його впливу, що гальмує об'єднавчі процеси та створення великих загальнонаціональних партій.

Відсутність визначеної ефективної моделі внутрішньопартійної взаємодії призводить до перманентних криз у політичній партії,

втрати електоральної підтримки та розпаду. Причинами кризових явищ у партійній діяльності стає неспроможність лідера та партійної еліти створити ефективну систему горизонтальних та вертикальних комунікацій, налагодити зв'язок із регіональними та місцевими осередками, залучити їх представників до процесу прийняття партійних рішень, створити механізм залучення нових членів партії та створення умов для оновлення партійної еліти.

Відсутність інститутів внутрішньопартійної демократії призводить до збоїв у роботі системи еволюційної зміни партійного керівництва, а отже й до розвитку політичної партії. В якості приклада можна навести ситуацію із рядом розколів у Політичній партії «Наша Україна», «Партія регіонів» що призвела до занепаду політичної партії.

Політичний процес внутрішньопартійної боротьби ілюструє напруженість відносин у партії, складність процесів демократизації взаємодії між членами політичної партії по горизонталі та вертикалі.

Можна стверджувати, що процес внутрішньопартійної взаємодії характеризується посиленням ролі лідера у формуванні партійної організації, контрольованістю процесів кадрової ротації з боку партійного керівництва, загостренням конфліктів усередині партій у передвиборчий період, коли відбувається розподіл місць у партійних списках та визначення кандидатів у виборчих округах.

У процесі інституціоналізації політична партія проходить цілий ряд внутрішніх трансформацій, пов'язаних з певними втратами політичного ресурсу. Внутрішні конфлікти є критичним моментом функціонування політичної партії, особливо якщо спричинені «кризою зростання». У випадку активного розвитку партії, її успішного результату на виборах, члени партії отримують додаткові стимули та можливості впливати на керівництво партії..

Основними принципами внутрішньопартійної демократії у перехідний період виступають виборність керівних органів, періодична звітність керівництва перед рядовими членами партії, колегіальність у роботі керівних органів, персональна відповідальність кожного члена партії за виконання обов'язків та доручень, верховенство з'їзду партії як вираження волі всієї партії, демократичність на етапі обговорення і дисциплінованість у виконанні

рішень після його прийняття, критика знизу догори, гласність і публічний характеру дії [4].

Такі принципи внутрішньопартійної демократії визначають функціональні та інституційні особливості внутрішньопартійної взаємодії у сучасному політичному процесі, права та обов'язки партійних організацій і членів партії, забезпечують існування партії як організованого цілісного політичного механізму.

Важливою складовою внутрішньопартійної взаємодії виступає діяльність партійних лідерів, які часто відіграють визначальну роль у процесі вироблення та реалізації організаційних стратегій політичних партій.

Функціональні особливості діяльності лідера партії полягають у здатності компенсувати низьку ефективність організаційних, кадрових та програмно-цільових ресурсів партії.

Серед проблем реалізації внутрішньопартійного процесу досягнення поставлених цілей шляхом організованої співпраці керівництва та рядових членів (політична воля партії) слід виділити наступні положення.

По-перше, первинні осередки розглядають та оцінюють запропоновані керівництвом партійні документи та стратегії; делегують своїх представників на загальнопартійні з'їзди; вносять пропозиції щодо кандидатів у народні депутати України. Списки кандидатів «пакетно» затверджуються з'їздами партій. Проте процедура формування списків кандидатів у народні депутати України чітко не прописана ні у статутних документах політичних партій, ні на законодавчому рівні. За статутами деяких партій значні повноваження надаються керівним органам. При цьому тільки у деяких випадках передбачається, що керівні органи партій складаються з урахуванням регіонального представництва.

По-друге, партійні лідери прагнуть до консерватизму та посилення своєї влади, зосереджуючи декілька посад у партійному апараті. Часто, після партійного обрання до найвищого партійного органу, представники партійної еліти не відмовляються від попередніх посад в органах нижчого організаційного рівня.

По-третє, партійні лідери прагнуть не допускати рядових членів до прийняття рішень, створюючи ілюзію їхньої участі. Так наприклад у статуті Об'єднання «Самопоміч» усі голови регіональних, місцевих та первинних організацій призначаються

та звільнюються рішенням конференцій відповідного рівня виключно за погодженням з головою партії [12].

Входження рядових членів до партійної верхівки ускладнюється через деякі вагомі чинники: престиж мандата, попередні партійні досягнення, приналежність до певної соціальної групи, рівень представництва, особиста бездоганність, популярність серед народу, показник участі у суспільному житті. Така фільтрація кадрів з боку партійного керівництва сприяє контрольованому та поступовому просуванню нових активістів партії до складу керівництва. До того ж, часто партійна верхівка, користуючись пасивністю рядових членів, дозволяє собі використовувати широкий спектр маніпуляційних технологій, перешкоджає діям внутрішньопартійної опозиції або взагалі забороняє існування останньої.

В останні десятиліття у партійні діяльності виразно проявився ще один важливий тренд. Незалежно від політичної ідеології та внутрішньопартійної структури політичні партії стали робити акцент у своїй діяльності на комунікативні технології впливу на суспільство (політична реклама, пропаганда, політичний PR). Поступово ця загальносвітова тенденція поширилась і на Україну, створюючи умови для медіатизації політики, перетворення політики на медіа-процес, появи феноменів «реальної віртуальності» та «віртуальної демократії». Політичні партії, як і звичайні компанії, які хочуть продати свій товар, проводять партійні заходи як PR-акції. В першу чергу, мова йде про постановку та режисуру партійних з'їздів, які перетворюються на яскраве шоу та демонструються у прямому ефірі. За такої візуальної привабливої обкладинки внутрішньопартійна діяльність еліт та лідерів характеризується закритістю, конфлікти не стають публічними та ігноруються офіційними сайтами та іншими медіа-ресурсами партій. Зазвичай, пов'язані з фінансово-економічними інтересами партійні керівники замовчують суперечки, які відбуваються у внутрішньопартійній взаємодії.

Таким чином, процес формування партійної еліти та лідерів сучасного парламентського типу вимагає створення рівних правових умов для політичної конкуренції, вияву різних групових інтересів на державному рівні. Але формування демократичної моделі внутрішньопартійної взаємодії ускладнюється наступними факторами: обмеження та труднощі у процесі горизонтальної та вертикальної комунікації; відсутність професійного та ефектив-

ного політичного менеджменту; авторитарний стиль партійного лідерства; необмежений термін перебування на свої посадах лідерів та керівництва партії; недостатній рівень політичної активності та політичної участі громадян у міжвиборчий період; тоталітарна ідеологія, яка залишається основою програм та діяльності деяких (як лівих, так і правих) партій.

Бібліографічний список:

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Із змінами, внесеними Законом України № 2222-IV від 8 грудня 2004 року // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1996. – № 30. – 2005. – № 2.
2. Кормич Л. І. Паритетна демократія як чинник сучасного демократичного розвитку / Л. І. Кормич // Актуальні проблеми політики. – 2004. – № 19. – С. 12–17.
3. Михельс Р. Социология политических партий в условиях демократии [Електронний ресурс] / Р. Михельс// Режим доступу: http://www.read.virmk.ru/m/Mixels.htm
4. Пахарєв А. Перспективи української багатопартійності у контексті можливих змін в організації влади [Електронний ресурс] / А. Пахарєв // Політичний менеджмент. 2003. – № 2. – Режим доступу: http://www. politik. org. ua/vid/magcontent. php3?m=1&n=16&c=124
5. Статут Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://byut.com.ua/statute.html
6. Статут Партії «УКРАЇНСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ ПАТРІОТІВ – УКРОП!» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrop.com.ua/uk/about/statut
7. Статут Партії регіонів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.partyofregions.org.ua/meet/statute/
8. Статут Політична партія «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://klichko.org/about/statut/
9. Статут політичної партії «Народний союз «Наша Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://razom.uz.ua/statut/
10. Статут політичної партії «Обєднання «Самопоміч» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://samopomich.ua/
11. Статут Політичної партії «Опозиційний блок» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://opposition.org.ua/
12. Шведа Ю.Р. Теорія політичних партій і партійних систем / Ю. Шведа.– Львів, ЦПД. – 2002. – 528 с.

В статье рассматривается актуальный вопрос политической науки – исследование причин трудностей в процессе демократизации внутрипартийной взаимодействия в Украине. Проанализирована

специфика внутрипартийной взаимодействия в современном политическом процессе в Украине. Определено, что внутрипартийные отношения выступают важным фактором демократизации политической системы.

In the article the actual questions of political science – the study of the causes of difficulties in the process of democratization of internal cooperation in Ukraine. Specificity of internal interaction in modern political process in Ukraine. Determined that the intra-party relations is an important factor in the democratization of the political system.

Стаття надійшла до редколегії 07.09.2016

УДК 327.5

Максимець В. Є., Національний університет «Львівська політехніка»

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Проаналізовано трансформацію зовнішньої політики Словацької Республіки та визначено, що процес становлення та розвитку Словацької Республіки як незалежної держави та самостійного суб'єкта міжнародної взаємодії відбувався в умовах істотних змін як на регіональному, так і на міжнародному рівнях. Основними проблемами становлення її зовнішньої політики на перших етапах розвитку були: відсутність відповідного досвіду, брак кваліфікованих кадрів, наявність певного авторитаризму в управлінні, особливо з боку прем'єра В. Мечяра та адекватної оцінки геополітичного розташування країни. Все це призвело до того, що західний вектор зовнішньої політики став не визначальним, а лише альтернативним. Проте ситуація змінилися з приходом до влади прозахідних сил, зокрема М. Дзурінди, який скерував курс Словацької Республіки в бік інтеграції та багатосторонньої дипломатії.

Проблематика розвитку міжнародних відносин країн Центрально-Східної Європи у посткомуністичний період висвітлюється у багатьох наукових працях, виданнях, монографіях. Специфікою Словаччини є те, що більшість публікацій виконуються експертами незалежних дослідницьких центрів та неурядових організацій Словацької Республіки. Серед словацьких вчених, політиків та

 © Максимець В. Є., 2016

специфика внутрипартийной взаимодействия в современном политическом процессе в Украине. Определено, что внутрипартийные отношения выступают важным фактором демократизации политической системы.

In the article the actual questions of political science – the study of the causes of difficulties in the process of democratization of internal cooperation in Ukraine. Specificity of internal interaction in modern political process in Ukraine. Determined that the intra-party relations is an important factor in the democratization of the political system.

Стаття надійшла до редколегії 07.09.2016

УДК 327.5

Максимець В. Є., Національний університет «Львівська політехніка»

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Проаналізовано трансформацію зовнішньої політики Словацької Республіки та визначено, що процес становлення та розвитку Словацької Республіки як незалежної держави та самостійного суб'єкта міжнародної взаємодії відбувався в умовах істотних змін як на регіональному, так і на міжнародному рівнях. Основними проблемами становлення її зовнішньої політики на перших етапах розвитку були: відсутність відповідного досвіду, брак кваліфікованих кадрів, наявність певного авторитаризму в управлінні, особливо з боку прем'єра В. Мечяра та адекватної оцінки геополітичного розташування країни. Все це призвело до того, що західний вектор зовнішньої політики став не визначальним, а лише альтернативним. Проте ситуація змінилися з приходом до влади прозахідних сил, зокрема М. Дзурінди, який скерував курс Словацької Республіки в бік інтеграції та багатосторонньої дипломатії.

Проблематика розвитку міжнародних відносин країн Центрально-Східної Європи у посткомуністичний період висвітлюється у багатьох наукових працях, виданнях, монографіях. Специфікою Словаччини є те, що більшість публікацій виконуються експертами незалежних дослідницьких центрів та неурядових організацій Словацької Республіки. Серед словацьких вчених, політиків та

 © Максимець В. Є., 2016

публіцистів основне місце посідають праці науковців з неурядового науково-аналітичного дослідницького центру – Словацької асоціації зовнішньої політики (Slovenska spoločnost pre zahraničnu politiku) А. Дулеби, Ю. Марусяка, Г. Месежнікова, О. Гарфашової, Р. Ондрейчака. Аналіз останніх досліджень та публікацій з цієї проблеми свідчить, що вона є предметом дослідження багатьох українських науковців. Серед вітчизняних дослідників трансформаційних перетворень в країнах Центрально-Східної Європи та Словаччини зокрема, необхідно виділити таких науковців як С.В. Віднянський, С.І. Мітряєва, В.О. Приходько, І.М. Сюська, Г.М. Перепелиця, М.О. Лендьел, Г.В. Гайтанжи, В.І. Андрейко.

Мета даної статті – дослідити трансформацію зовнішньої політики Словацької Республіки та визначити її основні зовнішньополітичні пріоритети на сучасному етапі.

Словацьку зовнішню політику – 1990-2016 рр. – доречно виокремити у хронологічних межах на такі етапи:

І етап («унезалежнення») – середина 1992 – середина 1994 рр. – від прийняття Декларації про суверенітет 17 липня 1992 р. та схвалення республіканським парламентом 1 вересня 1992 р. Конституції Словацької Республіки, яка в якості Основного закону затвердила засади зовнішньої політики Словацької Республіки. Зовнішньополітичний курс Словаччини був визначений ще під час її перебування у складі федеративної республіки. Керівництво федерації однозначно проголосило курс на інтеграцію в євроатлантичні структури, так зване «повернення в Європу».

ІІ етап («безпріоритетності») – грудень 1994 – жовтень 1998 рр. – основними проблемами становлення зовнішньої політики були, по-перше, відсутність відповідного досвіду, брак кваліфікованих кадрів, а по-друге – адекватної оцінки геополітичного розташування країни. Саме це призвело до того, що західний вектор зовнішньої політики держави став не визначальним, а лише альтернативним. Йшлося про вибір між інтеграцією в міжнародні структури (насамперед НАТО та ЄС) та пошуком інших рішень, зокрема нейтралітетом або реалізацією концепції, що розглядала країну як «міст між Сходом та Заходом». Уряд В. Мечяра розглядав ці альтернативи як рівноцінні, не беручи до уваги тогочасних зовнішньополітичних реалій. Відносини Словацької держави з ЄС та НАТО в цей період багато в чому визначалися російським чинником. Хоча уряд робив деякі кроки в задекларованому інтеграційному напрямі, але вони

мали переважно формальний характер. Відтак діяльність уряду В. Мечяра призвела до виключення країни у 1997 р. з групи претендентів на вступ до НАТО та ЄС.

ІІІ етап («інтеграційний» або «європейського вибору») – кінець жовтня 1998 – липень 2006 рр. –до влади приходить новий уряд на чолі з М. Дзуріндою, для якого пріоритетним напрямком зовнішньої політики країни була інтеграція до Європейського Союзу та НАТО. Словаччина показала, що вона не боїться стикатися з глобальними викликами, і має намір стати активним гравцем, який буде суттєво впливати на стратегію міжнародних організацій на основі власних національних пріоритетів. На сесії Європейської Ради в Гельсінкі в грудні 1999 р. розпочався етап словацької євроінтеграції, де було вирішено розпочати переговори щодо вступу до Європейського Союзу Словацької Республіки. За період з 1999 по 2003 рр. Словацька Республіка спромоглася виконати практично всі поставлені завдання перед країною та її керівництвом. Логічним завершенням зусиль державницьких кіл щодо процесу демократизації словацького суспільства і кристалізації зовнішньої політики став Празький саміт Альянсу, який проходив 21-22 листопада 2002 р. Словаччина отримала запрошення розпочати переговори з НАТО про вступ.

29 березня 2004 р. Словаччина, разом з Болгарією, Румунією, Словенією, Литвою, Латвією і Естонією стала членом НАТО. З 1 травня 2004 р. Словаччина є повноправним членом Європейського Союзу.

IV етап («багатовекторності») – липень 2006 р. – до сьогодні. Багатостороння політика забезпечує не тільки більш повне, але перш за все більш збалансоване розуміння глобальних процесів, без яких вона не може рости, так як і без глибокої національної стратегії або компетентного практичного рішення. Універсальне бачення допомагає краще зрозуміти і вирішувати локальні і регіональні проблеми. Тому Словаччина намагається мобілізувати свою дипломатію в багатосторонніх питаннях.

З 2006-2010 р. – перша каденція прем'єр-міністра Роберта Фіцо. Після перемоги його лівоцентристської партії Напрям – соціальна демократія, заснованої ним у 1999 р., на парламентських виборах 17 червня 2006 р. сформував урядову коаліцію, змінивши на посаді прем'єр-міністра Мікулаша Дзурінду (7 липня 2010 р. подав у відставку після парламентських виборів 12 червня 2010 р.). Раніше

президент Словаччини Іван Гашпарович доручив Фіцо спробувати сформувати свій другий уряд, проте йому це не вдалося. На наступний день новий уряд очолила Івета Радічова, яка отримала імідж рішучого борця проти корупції.

Що важливо, цю коаліцію з самого початку не можна було назвати стабільною. По-перше, вона мала лише невелику перевагу над опозицією. По-друге, її утворювали аж чотири партії різного спрямування. По-третє, всередині цих партій були сильні внутрішні конфлікти інтересів, наприклад між Радічовою та Дзуріндою. І, нарешті, до складу коаліційних партій САС («Свобода і солідарність») та «Міст» входили менші фракції (група «Звичайні люди» та «Громадянська консервативна партія»), яких ці більші партії взяли до своїх виборчих списків.

Тобто фактично коаліція складалася з шести партій («Напрям – соціальна демократія», «Словацький демократичний і християнський союз – Демократична партія», «Свобода і солідарність», «Християнсько-демократичний рух», «Міст» і «Словацька національна партія») [8], яким домовитися було дуже важко. На противагу коаліції протиставлялась консолідована опозиція, що здобувала популярність критикою економічної політики уряду, спрямованої на зменшення заборгованості та дефіциту.

Уряд Івети Радічової з самого початку (з липня 2010 р.) займав дуже гостру позицію в питанні реформи єврозони. Братислава не погоджувалася на створення стабілізаційного фонду і вже тоді хотіла накласти вето, пропонуючи натомість контрольоване банкрутство Греції. Слід зазначити, що ці пропозиції виглядали доволі радикальними. Братислава була першою, хто офіційно запропонував: зробити більш жорсткими правила Пакту стабільності і зростання, контрольоване банкрутство Греції та участь приватних банків у фінансуванні програм допомоги для країн із надмірним дефіцитом. Словаччина з великими застереженнями погодилася на створення антикризового фонду, однак категорично відмовилася надавати кредит Греції. Аргументація була досить логічна: Словаччина у 1998-2006 рр. провела болісні реформи. Крім того, Івета Радічова звертала увагу на те, що в Греції навіть під час кризи середня зарплата втричі вища, ніж у Словаччині, а середня пенсія – вчетверо більша.

Серйозні проблеми виникли тоді, коли на порядку денному стало питання згоди Братислави на збільшення Європейського

фонду фінансової стабільності Союзу (у Словаччині цей пакет документів відомий під назвою «Євровал») [3]. Це питання спричинило розвал усередині словацької владної коаліції: три партії виступали за участь Братислави в зазначеному механізмі, а ліберальна «Свобода і солідарність» Ріхарда Суліка – категорично проти.

Щоб домогтися від коаліції згоди на ратифікацію угоди, Івета Радічова вирішила поєднати це голосування з вотумом довіри для свого уряду. Зрештою, доля уряду вирішувалась вже не вперше, у травні, парламент голосував за нового генерального прокурора і за вотум довіри уряду, Радічова перемогла і зміцнила свою політичну позицію.

У середині жовтня 2011 р. парламент Словаччини розглядав питання ратифікації угоди про збільшення стабілізаційного фонду, створеного для порятунку євробанкрутів. Під час першого голосування словацький парламент сказав «ні» європейським пропозиціям, а заодно послав у відставку уряд Івети Радічової (в пакеті з ратифікацію євродокумента депутати голосували і вотум довіри чинному уряду). Аби знайти вихід із кризи, що виникла, лідери трьох партій коаліції змушені домовлятися з опозиційним «Напрямом» та з неприхильним до них президентом Іваном Гашпаровичем. Партія Роберта Фіца погодилася підтримати ратифікацію під час повторного голосування, однак в обмін на дострокові вибори, які призначили на 10 березня 2012 р. Доти мав правити тимчасовий уряд Радічової (вже без участі лібералів), з обмеженими повноваженнями. Остаточно проект пройшов після повторного голосування завдяки порозумінню з опозицією, однак ціною стали політична криза та призначення дострокових виборів.

Однак ключову роль в оголошенні дострокових виборів зіграв корупційний скандал, пов'язаний із центристами та правими політиками, коли в інтернеті з'явилися документи, що містили звинувачення у зв'язках із місцевою фінансовою групою Penta, яка давала хабарі більшості партій у правоцентриському уряді 1998-2006 рр. Мікулаша Дзурінди. Ці протоколи прослуховування приватних розмов носять конспіративну назву «Горила» [2]. По всій Словаччині почалися наймасовіші після листопаду 1989 р. протести, у яких взяли участь десятки тисяч людей. Ще наприкінці лютого спалахнув скандал з «мертвими душами» у новій партії «99 % – громадянський голос». Поліція змушена була

вдатися до безпрецедентної акції, перевіряючи паспортні дані п'ятнадцятьох тисяч осіб [7].

10 березня 2012 р. відбулися дострокові вибори. Вперше у 19-річній історії незалежної Словаччини партія колишнього прем'єр-міністра Роберта Фіцо – «Напрям – соціальна демократія » здобуває переважну більшість у парламенті. Фіцо пообіцяв дотримуватись політики попереднього уряду зменшення дефіциту.

Найбільший успіх соціалістів – вдалий вихід з глобальної економічної кризи, яка вдарила по фіскальній стабільності держави. Коли у 2012 р. «Напрям» перейняв владу, глобальна криза й безвідповідальна фіскальна політика попереднього кабінету Роберта Фіцо призвела до стрімкого зростання видатків під кінець правління соціалістів. Процес фіскальної консолідації розпочав іще кабінет Івети Радічової, який підвищив податки й урізав витрати, зокрема інвестиційні. Роберт Фіцо обіцяв продовжувати цей процес. Уряд Роберта Фіцо зробив точно те саме і приблизно в той самий час, що й уряд Дональда Туска у Польщі, – фактично скасував пенсійну реформу попередників, суть якої – пенсійні фонди. Фіцо і Туск дозволили людям забрати свої гроші з відкритих пенсійних фондів і перевести їх до державної пенсійної системи. Причому не просто дозволили, а майже змусили, і в результаті пенсійний «третій сектор» практично перестав існувати. Для держави це означає фіктивне зниження дефіциту простим бухгалтерським трюком. Що ж до уряду Фіцо, то в нього з'явилося поле для соціальних подачок наприкінці каденції, що посприяло відновленню популярності «Напряму». Зобов'язання держави з пенсійного забезпечення громадян, що у системі відкритих фондів віддзеркалюються у показниках дефіциту, перейшли у приховану форму [1].

На загал, у 2014 р. Словаччина відзначала дві важливі дати – десятирічна річниця вступу до Євросоюзу і Північноатлантичного альянсу і двадцятип'ятиріччя «Оксамитової революції». У зв'язку з десятою річницею вступу Словаччини до ЄС Міністерство закордонних справ підготувало доповідь, що оцінило десять років членства в європейських структурах. Його складовою частиною є рекомендації уряду Словацької Республіки щодо європейської політики та подальшої орієнтації європейського проекту.

У 2014 р. Словаччина виділила чотири головні пріоритети зовнішньої та європейської політики: двостороння і багатостороння

дипломатія, європейська політика, економічна дипломатія і єдина презентація республіки за кордоном, консульське діловодство і допомога громадянам [5].

Як стверджує дипломатичне відомство, одним із пріоритетів зовнішньої політики Словаччини є підтримка трансформації країн Західних Балкан та їх наближення до ЄС. Представники словацької дипломатії стежать за тим, щоб партнерам на їх спільному шляху до інтеграції не ставилися нові умови. Словаччина підтримує продовження діалогу між Белградом і Пріштіною. Чорногорії та Сербії Словаччина готова надавати політичну підтримку і допомогу експертів, а також підтримує продовження переговорів з Туреччиною про її вступ до ЄС [6].

Офіційну допомогу Словаччина направляє до трьох країн – Афганістану, Кенії і Молдови. Допомога цим країнам орієнтована насамперед на галузь охорони здоров'я, освіти, регіональний розвиток та створення громадянського суспільства. Словаччина посилає волонтерів, надає мікрогранти і здійснює тристоронню співпрацю з традиційними джерелами фінансування. У візовій політиці для Міністерства закордонних справ Словацької Республіки пріоритетом є скорочення масштабу обов'язковості віз для громадян Словацької Республіки.

У 2015 р. зміна середовища безпеки, викликана надзвичайними ситуаціями в Криму та на сході України, а також події на Близькому Сході призвели до того, що довелося змінити пріоритети зовнішньої політики Словацької Республіки перед новими викликами. Було порушено суверенітет і територіальну цілісність сусідніх країн, загальний геополітичний баланс на європейському континенті, принципи міжнародного права і міжнародно визнаних органів контролю своїх громадян на територіях. Нова ситуація, на відміну від попередніх років потребувала спеціального виділення виміру безпеки зовнішньої політики Словаччини у всіх її векторах. Словаччина повинна бути готова в майбутньому зреагувати на події, особливо в країнах на схід від її кордонів і країн Близького і Середнього Сходу [5].

Незважаючи на відмінності у думках між деякими політичними суб'єктами, зовнішня політика Словаччини й надалі заохочує повагу основних принципів міжнародного права і сприяє спокою і мирному вирішенню кризи при збереженні суверенітету і територіальної цілісності України. У першу чергу для надання допомоги

в реалізації реформ по демократизації та процесів у країні, які можуть створити умови для довгострокової стабілізації і процвітання. У цьому відношенні, Словацька Республіка в ЄС відстоює інтереси по підготовці довгострокової стратегії, конкретні кроки по здійсненню Угоди про асоціацію з Україною.

Обмежувальні заходи проти Російської Федерації з погляду Словаччини є інструментом, а не ціллю політики для Європейського союзу. Вони не можуть вважатися одностороннім рухом. Що стосується всього демократичного світу і Словаччини є неприйнятним порушенням міжнародного права з боку Росії. Словаччина зацікавлена в продовженні політичного діалогу з Росією з метою пошуку вирішення складної ситуації, в якій опинився континент на рубежі 2014-2015 рр. Звертатись до української кризи неможливо без Росії, а не проти Росії. Словаччина полегшить подальше зміцнення ролі ОБСЄ, яку організація відіграє у врегулюванні конфліктів шляхом діалогу, деескалації напруженості і прямих дій місій, включаючи Спеціальної місії по спостереженню в Україні. Словаччина та континент стикаються з необхідністю завершити ще актуальні і нереалізовані бачення єдиної, вільної і демократичної Європи. Це як і раніше є одним з основних пріоритетів Словаччини на міжнародному рівні [5].

5 березня 2016 р. в Словаччині відбулися парламентські вибори, перемогу здобули 8 партій. По-перше, політична сила фаворита кампанії Роберта Фіцо, лівоцентристська партія Смер, не змогла досягнути результату, який би дозволив сформувати однопартійний уряд. Замість прогнозованих ще за тиждень до виборів 40 %, Смер набрав лише 28 % підтримки. Це дає колегам Фіцо лише 49 місць у 150-осібній Національній раді. По-друге, ліберальна партія «Свобода та солідарність» (Sloboda a Solidarita – Свобода та Солідарність) хоч і зайняла друге місце з 12 % голосів, то також має амбіції формувати уряд. Її лідер Річард Сулік одразу після закриття виборчих дільниць заявив: якщо Фіцо не зможе сформувати коаліцію, за справу об'єднання правих партій може взятися він. У Суліка є союзник – третє місце за консерваторами з партії ОлаНО (Obyčajní Ľudia a nezávislé osobnosti – Звичайні люди та незалежні особистості), 11 % голосів. До парламенту після 4-річної відсутності повернулася ультраправа Словацька національна партія (SNS, Slovenská národná strana), отримавши 8,6 % та 15 мандатів. До парламенту з результатом 8 %, або 14 місць, вперше обрано

ультраправу Народну партію – Наша Словаччина (ĽSNS, Ľudová strana – Naše Slovensko).

Її лідера Маріяна Котлебу неодноразово помічали в агресивній риториці щодо ромського населення, антисемітизмі, симпатіях до ідей вищості білої раси та агресивному євроскептицизмі. Також до парламенту з 6,6 % голосів (11 місць) потрапили новачки «Ми – сім'я» (Sme Rodina), членів якої звинувачують у зв'язках з колишніми та теперішніми кримінальними авторитетами Словаччини. Поміркована партія угорської меншини «Міст» (Most-Hid) отримала 6,5 % голосів (теж 11 місць), а вихідці з християнських демократів, партія «Сєть» (Sieť) – 5,6 % (10 мандатів), прославилися як партія-популістів [4].

Отже, словацьку зовнішню політику – 1990-2016 рр. – можна виокремити у хронологічних межах на чотири етапи: унезалежнення, безпріоритетності, інтеграційності, багатовекторності. Після проголошення незалежності Словацька Республіка вперше була змушена самостійно визначити свої зовнішньополітичні пріоритети. Протягом двох десятиліть розвиток Словацької Республіки висунувся значно вперед, приніс не тільки нову якість, а й нові виклики, і підтвердив, що процес трансформації, інтеграції та розвитку державності не є лінійним.

Бібліографічний список::

1. Логінов Я. Україна – Словаччина: довгий шлях від байдужості до партнерства // Дзеркало тижня. – 11 березня 2011. – № 10. – С. 5.
2. Gorila odhalila korupciu, o akej sa nám doteraz nesnívalo [Електронний ресурс] : – Режим доступу: http://www.korupcia.sk/spravy-sr-medialne/224-gorila-2011
3. Kríza eurozóny: Proeurópsky obrat Slovenska – a čo za to? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zahranicnapolitika.sk/kriza-eurozony-proeuropsky-obrat-slovenska-a-co-za-to/
4. Pozrite si mená 150 poslancov, ktorí budú sedieť v parlamente [Електронний ресурс] // Pravda.sk. – Режим доступу: http://spravy.pravda.sk/parlamentne-volby-2016/clanok/385796-pozrite-si-mena-150-poslancov-ktori-budu-sediet-v-parlamente/
5. Programové vyhlásenie vlády Slovenskej Republiky na obdobie rokov 2012-2016 [Електронний ресурс] // Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky. – Режим доступу: https://www.mzv.sk/documents/10182/12485/120511_programove_vyhlasenie_vlady_zahranicna_politika.pdf
6. Program slovenského predsedníctva V4 (júl 2014 – jún 2015) [Електронний ресурс] // Ministerstvo zahraničných vecí a európskych

záležitostí Slovenskej republiky. – Режим доступу: https://www.mzv.sk/documents/10182/12475/140701_PROGRAM_SK_V4_PRES_SK.pdf/0b8276ea-62ce-4ad7-b259-5e64bcd30d2d
7. Radičová: Gorila nie je pravdivá celá [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.sme.sk/c/6253753/radicova-gorila-nie-je-pravdiva-cela.html
8. Zahraničná politika – Ministerstvo zahraničných vecí SR [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.foreign.gov.sk/sk/zahranicna__politika/prehlad_zahranicna_politika

Проанализировано трансформацию внешней политики Словацкой Республики и определено, что процесс становления и развития Словацкой Республики как независимого государства и самостоятельного субъекта международного взаимодействия происходил в условиях существенных изменений как на региональном, так и на международном уровнях. Основными проблемами становления ее внешней политики на первых этапах развития были: отсутствие соответствующего опыта, нехватка квалифицированных кадров, наличие определенного авторитаризма в управлении, особенно со стороны премьера В. Мечяр и адекватной оценки геополитического расположения страны. Все это привело к тому, что западный вектор внешней политики стал не определяющим, а лишь альтернативным. Однако ситуация изменились с приходом к власти прозападных сил, в частности М. Дзуринды, который направил курс Словацкой Республики в сторону интеграции и многосторонней дипломатии.

It is analysed transformation of foreign policy of the Slovak Republic and defined that process of formation and development of the Slovak Republic as independent state and independent subject of the international interaction happened in the conditions of essential changes both on regional, and on international levels. The main problems of formation of its foreign policy at the first stages of development were: lack of the corresponding experience, shortage of qualified personnel, existence of a certain authoritarianism in management, especially from the prime minister V. Mechyar and adequate assessment of a geopolitical arrangement of the country. All this led to the fact that the western vector of foreign policy became not defining, and only alternative. However a situation changed with coming to power of westernized forces, in particular M. Dzurinda who directed a course of the Slovak Republic towards integration and multilateral diplomacy.

Стаття надійшла до редколегії 26.09.2016

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО ТА ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ

УДК 272-732.2-051(456/31)+271.222-726.1-051(470+571)

Глушков В. О., ККІБП

ТРАДИЦИОНАЛИСТСКИЙ ВЗГЛЯД НА ВСТРЕЧУ ПАПЫ РИМСКОГО ФРАНЦИСКА И ПАТРИАРХА РПЦ КИРИЛЛА

Статья посвящена исследованию традиционалистских взглядов о встрече Папы Римского Франциска и Патриарха РПЦ Кирилла. Автором отмечено, что церковь как главный духовный институт единства должна быть гарантом стабильности. Встреча церковных иерархов в такой сложной политической и религиозной обстановке на планете должна сыграть значительную роль в защите страждущих христиан и предотвращении религиозной розни между исламом и христианством. Однако такая деятельность должна сопровождаться соблюдением традиционных ценностей и независимости каждой религии.

Современное Христианство делится на три основных направления: католичество, православие и протестантизм. В настоящее время не существует единой Протестантской Церкви и насчитывается несколько тысяч протестантских деноминаций, а Православная Церковь включает в себя несколько независимых друг от друга Церквей. Кроме Русской Православной Церкви (РПЦ), есть Грузинская Православная Церковь, Сербская Православная Церковь, Греческая Православная Церковь, Румынская Православная Церковь и т.д. В РПЦ имеется несколько ответвлений, в частности, сама РПЦ, русская Зарубежная Православная

© Глушков В. О., 2016

Церковь. Православные Церкви управляются патриархами, митрополитами и архиепископами. Современное мировое православие не имеет единого руководства, не все Православные Церкви имеют общение друг с другом в молитвах, таинствах и признают друг друга истинными церквями.

В то же время Католичество представляет собой единую Вселенскую Церковь, части которой в разных странах мира находятся в общении между собой, разделяют единое вероучение и признают папу римского своим главой. В Католической Церкви существуют деление на обряды, которые отличаются друг от друга формами литургического поклонения и церковной дисциплиной: римский, византийский и др. Поэтому выделяются католики римского обряда, католики византийского обряда и т.д., но все они являются членами одной Церкви.

Католицизм, с точки зрения Православия, представляет собою еретическое направление в христианстве, образовавшееся в 1054 году как его западное направление и занявшее враждебное отношение к восточному православному. В православии существуют две точки зрения на католиков. Первая считает католиков еретиками, исказившими Символ Веры (путём добавления Filioque). Вторая – схизматиками, отколовшимися от Единой Соборной Апостольской Церкви. Католики, в свою очередь, однозначно считают православных схизматиками, отколовшимися от Единой Вселенской и Апостольской Церкви.

Отношения между церквями за этот период характеризуются неоднозначностью, постоянной конфликтогенностью. Эта ситуация подчеркивается в п. 5 Декларации – «несмотря на общую традицию первых веков, католики и православные уже почти тысячу лет лишены Евхаристического общения. Мы разделены ранами, вызванными конфликтами дальнего или недалекого прошлого, разногласиями, унаследованными от наших предков, в понимании и выражении нашей веры в Триединого Бога – Отца, Сына и Святого Духа».

В современных условиях события стремительно развиваются и в светской и в церковной жизни, они волнуют неравнодушных людей, постоянно осуществляется борьба за традиции и духовные ценности. Русская православная церковь переживает сложные времена. В Северной Африке и Ближнем Востоке прошли революции, приведшие к резкому обострению политической обстановки

в регионе, и повлекшие тяжкие последствия не только в этом регионе, но и в Европе и иных частях света. После событий в Украине мир вообще шагнул навстречу глобальной катастрофе.

Встреча патриарха Московского и всея Руси и папы Франциска 12 февраля 2016 года на Кубе была осуществлена в течение двух часов. До этой встречи 2-3 февраля 2016 г. в зале церковных соборов кафедрального соборного храма Христа Спасителя проходил Архиерейский собор РПЦ, на котором были приняты послания, постановления, а также определения об общецерковном прославлении некоторых святых. Готовится Всеправославный собор, намеченный на день святой пятидесятницы на Мальте.

РПЦ занимает важное место в развитии единства христиан в современном мире, для этого она развивает диалог с ближними и дальними церквями, принимает участие в экуменическом движении. Поэтому Архиерейский собор одобрил позицию Кирилла участия церкви в этом движении, и юридических препятствий для встречи папы и патриарха нет.

Историческая встреча Папы Римского Франциска и патриарха Московского и всея Руси Кирилла завершилась обнародованием совместной декларации высших сановников церкви. Основная цель этой встречи является загадкой. Такая встреча вызвала в среде мирян, христиан и мусульман, политиков и иных заинтересованных лиц планеты огромный неподдельный интерес, что вызвано не совсем ясной целью этой встречи. Особый интерес представляет определение места встречи. В п.2 Декларации отмечено, что «братская встреча состоялась на Кубе, на перекрестке между Севером и Югом, между Востоком и Западом, С этого острова, символы надежды «Нового мира» и драматических событий в истории XX века, обращаем наше слово ко всем народам Латинской Америки и всех других континентов. Выражаем радость по поводу того, что христианская встреча здесь динамично растет. Мощный религиозный потенциал Латинский Америки, ее вековая христианская традиция, осуществляемая через личный опыт миллионов людей, является залогом великого будущего этого региона». В связи с этим можно отметить следующее. Эта встреча была согласована на высшем уровне, в ее организации принимали участие политические деятели России и Кубы. В целом подготовка встречи заняла более 20 лет. Выбор места в целом вызывает некоторые вопросы. Руководитель Кубы

Фидель Кастро является покровителем религии Вуду, дочь его брата, Рауля Кастро, лидер ЛГБТ, проводила гей-парады. В стране бесплатно, начиная с 2008 года, осуществляются операции по замене пола. Духовный мир кубинцев далек от христианства. В Аргентине признана правомерность содомских браков. В ней отмечается высокая посещаемость ЛГБТ туристов. В Бразилии построен самый крупный храм Соломона. Общество Латинской Америки проникнуто языческим содержанием. Лидеры встречаются в проходном дворе в аэропорту.

В п. 3 Декларации отмечено, что «встречаясь далеко от давних споров «Старого Света», особенно сильно чувствуем необходимость сотрудничества между католиками и православными, призванными смиренно и почтительно дать миру отчет о нашей надежде». В этом пункте не все совсем точно отмечено. За последнее время в мире произошли тектонические сдвиги, на Ближнем Востоке, который является родиной христианства, осуществляется геноцид христианского населения, происходит уничтожение, храмов, библиотек. Современное христианство находится в ситуации, когда оно может быть полностью уничтоженным в месте, где оно зародилось. Особенностью этого региона является наличие множества конфессий. Однако по отдельности каждая из них разрешить эту сложившуюся конфликтную ситуацию не может. С другой стороны, на Западе теряются традиционные нравственные ценности, узакониваются однополые браки, легкие наркотики, происходят процессы дехристианизации. В теории и практике идеологии нового мирового порядка существует идеология развращения человека, ибо нравственно развращенными легче управлять. Сложившаяся ситуация вызывает тревогу в православном и католическом мире.

В п. 8 Декларации прямо подчеркивается, что «во многих странах Ближнего Востока и Северной Африки наших братьев и сестер во Христе истребляют целыми семьями, деревнями и городами. Их церкви варварски уничтожены и разграблены, их святыни осквернены, а достопримечательности разрушены. В Сирии, Ираке и других странах Ближнего Востока наблюдается массовое бегство христиан из земли, с которой начиналось распространение нашей веры и они, вместе с другими религиозными общинами, жили уже с апостольских времен». В п. 10 этого документа подчеркивается, что в Сирии и Ираке насилие уже вызвало тысячи жертв, оставляя

миллионы людей без крыши над головой и без средств…, среди похищенных Митрополиты Алеппо Павел и Иоанн Ибрагим, похищенные в апреле 2013 года». Однако этим констатирована только верхушка айсберга.

Анализ геополитической ситуации показывает, что в настоящий исторический период отмечается тот факт, что богатейшие люди Америки скупают недвижимость в Латинской Америке, а богатые евреи бегут из Израиля. Причин несколько.

Экономическая причина – США хотят быть первым и ведущим государством на планете, но их государственный долг составляет 18 трлн. долларов. В настоящих военно-политических условиях реальность третьей мировой весьма высокая. И если она осуществится, то она будет ядерной, в которой победителя не будет.

Экологические причины – например, наличие в штате Вайоминг в национальном парке Елеустон супервулкана. Этот вулкан является самым большим в мире. Его жерло в 4 раза больше площади Нью-Йорка. Ситуация в этом регионе, начиная с 2013 года, постепенно накаляется – происходит выброс газа, появляются новые гейзеры, наблюдается повышение температуры. 30 марта 2014 зафиксировано движение магмы силой 4.8 балла. В случае извержения поверхность будет покрыта 15 см слоем лавы, температура упадет на 21 градус, видимость до 20 см., человечество будет уничтожено, погибнет, а выживет 1 из тысячи. Для пробуждения Елеустонского вулкана даже не нужно кидать бомбу. Или вспомним замедление течения Гольфстрима, которое приведет к похолоданию, изменит климат, увеличит потребность в энергоресурсах.

Сложная политическая обстановка сложилась в Соединенных Штатах. Индейцы полагают разорвать договоры с государством, заключенные еще в XIX веке, и создать свое самостоятельное на основе объединения пяти штатов. В то же время чернокожое население полагает целесообразным создать государство «Новая Африка». Сохраняется напряжение между Югом и Севером Соединенных Штатов.

В Европейском союзе также просматривается сложная ситуация, указывающая на определенное напряжение в отношениях между членами союза. Прогнозируется возможность разделения союза на северные и южные страны при юридическом сохранении Евросоюза.

Сложные проблемы существуют в России и особенно в ее взаимоотношениях с соседними государствами. Все это стимулирует поиски вариантов решений.

Основной заявленной целью встречи является защита христиан ближнего Востока. В то же время просматривается антиисламская подоплека, при которой ислам рассматривается как главный убийца христиан. Однако анализ ситуации показывает, что Башар Асад уничтожил город Забадани, то есть уничтожение осуществлено алавитским режимом. Часть христиан выступала против Асада. Таким образом, упоминание о защите христиан Ближнего востока является прикрытием. Поэтому спасение христиан не является главной целью. Просматривается иной основной мотив встречи – соединить усилия традиционалистского клуба, который в современных условиях мечтает о возвращении власти, утерянной в начале XX века. В рамках либерального проекта невозможно поддерживать равноправные отношения. Чиновники начинают злоупотреблять своим положением в силу того, что сокращается пирог, от которого они питаются, что ведет к возникновению разного рода конфликтов. Экономический рост в рамках либеральной модели без эксплуатации третьих стран невозможен.

Европейская элита строится по родоплеменному принципу и поэтому в нее Россия войти не может. Идея конвергенции двух путей развития не реализуется. Православно-монархическая партия русского мира воспрянула после событий в Украине. Вся Европа должна вернуться к сословно-консервативному варианту, когда старые аристократические элиты начнут командовать миром. Ватикан на Западе выступает как идеологический центр сословно-представительного монархизма. Патриархия в России представляет второй идеологический центр и соответственно старые аристократические роды. Те, что имеются, нужно принять или по православной линии или сделать их с нуля. Эта партия русского мира. У этой партии два недостатка. Первый. Их партнеры не у власти в Евросоюзе и только пытаются предпринять реванш после 1918 года, когда рухнули европейские империи. США хотят сделать из Европы зону свободной торговли, после создания которой речь о реванше в монархической плоскости идти не может. Второе. Сословно-представительную монархию поддерживает европейская бюрократия. Всех устраивает логика, при которой основой для проживания является служба. Это сближает данную

логику с СССР, где член партии должен быть при должности. А при лишении должности лишаешься и своего статуса. Это направление также не согласуется с евразийской моделью. Условно евразийская модель не предполагает построение сословного общества, при нем все равны независимо от национальности и экономических возможностей.

В США имеются силы, которые имеют своей целью проведение политики изоляционизма для того, чтобы перевести дух и снять с себя ответственность за внешний мир. Это приведет к тому, что в мире поднимутся самые разнообразные антилиберальные силы, которые прорвутся наружу. Мир станет неузнаваемым. Главной ведущей силой является традиционалистский клуб, силы, которые правили до 1918 года. Это клерикалы и монархисты, которые ждут своего часа, и их верхушка находится на стадии формирования.

П. 24 Декларации указывает, что православные и католики объединены не только общим Преданием Церкви первого тысячелетия, но и также миссией проповедовать Христово Евангелие в современном мире. Эта миссия включает взаимоуважение между членами христианских общин и исключает любые формы прозелитизма. Мы не конкуренты, а братья, и этим понятием должны руководствоваться все наши действия – взаимные и обращены на внешний мир. Призываем католиков и православных всех стран жить вместе в мире и любви…Нельзя согласиться на использование коварных средств для того, чтобы побудить верующих переходить из одной Церкви в другую, пренебрегая их религиозной свободой или их традицией».

Православная церковь нередко обвиняет католиков в прозелитизме, под которым она понимает проповедь католичества среди православных. В 2002-м году Отдел внешних церковных связей Московского Патриархата выпустил справку, озаглавленную «Католический прозелетизм среди православного населения России». В справке содержались утверждения о том, что многочисленные монашеские католические ордена («Миссионеры – сыновья Непорочного сердца Благословенной Девы Марии», кларетины, «Сестры – миссионерки Божественной любви», «Миссионерки Святого Семейства», вербисты (SVD– «Общество Слова Божия», иезуиты, салезианцы – «Салезианцы дона Боско – Общество святого Франциска Сальского», францисканцы и т. д.), действующие в России, считают своим долгом миссию среди местного населе-

ния, включая обращение православных в католичество. В этой справке приводятся факты активной работы монахов католических орденов в общеобразовательных школах, в частности, уроки катехизации для детей начальной школы, религиоведение для старшеклассников, миссионерской деятельности среди населения путем создания Католических молодежных центров, организации детских каникул на базе летних лагерей, санаториев, работы в домах инвалидов, распространения католической литературы через почтовые ящики и т. д.

Вопрос о прозелитизме, наряду с вопросом об украинских униатах, по-прежнему остается источником напряженности. В конце 2005 года Патриарх Алексий II полагал, что подобной встрече Папы и Патриарха должны предшествовать реальное улучшение отношений и преодоление тех трудностей, которые существуют на сегодняшний день. Их осложняют прозелитизм Римско-Католической Церкви и разгром православных епархий в Львове, Тернополе и Ивано-Франковске. Перенос кафедры греко-католического архиепископа из Львова в Киев, продвижение греко-католиков на восток также не способствуют налаживанию отношений между Церквами.

Есть претензии к православным епрахиям (УПЦ (МП)) у греко-католиков, у католиков в Украине, касающиеся права собственности на храмы, а также иные организационные и имущественные претензии.

В п. 25 Декларации сторонами выражается надежда, что «наша встреч сможет сделать вклад в примирение между греко-католиками и православными там, где существует напряжение. Сегодня очевидно, что метод «униатства», присущий прошлому, в смысле присоединения одного сообщества к другому, отрывая ее от своей Церкви, не является способом, который позволяет восстановить единство. Однако, христианские общины, появившиеся в таких исторических обстоятельствах, имеют право существовать и осуществлять все то, что необходимо для удовлетворения духовных потребностей своих верных, одновременно стремясь жить в мире со своими соседями. Православные и греко-католики требуют примирения и нахождения взаимоприемлимых форм общежития».

П. 26 продолжает, что встречающиеся стороны болеют «по поводу противостояния в Украине, уже приведшего ко многим жертвам, нанесшего неисчислимые страдания мирным жителям

и приведшему общество к тяжелому экономическому и гуманитарному кризису. Призываем все стороны к благоразумию, общественной солидарности и к деятельному строительству мира. Поощряем наши Церкви в Украине трудиться над достижением общественной гармонии, воздержаться от участия в противостоянии и не поддерживать его дальнейшее развитие». И п. 27 Декларации выражается «пожелание, чтобы была преодолена схизму между православными верующими в Украине на основе существующих канонических норм, чтобы все православные христиане Украины жили в мире и гармонии, и чтобы католические общины страны способствовали этому, чтобы наше христианское братство становилось все более зримо».

Но некоторые посылы достаточно противоречивы. Прошедший в этом году Архиерейский собор Российской Православной Церкви, на котором экуменизм рассматривался как положительное явление, подчеркнул, что РПЦ занималось и будет заниматься экуменизмом. При этом следует подчеркнуть, что отношение к экуменизму у православных в целом отрицательное. В п. 22 решения Архиерейского собора прямо указывается, что те, кто не приемлет экуменизм, будет подвергаться отлучениям. Следует подчеркнуть, что Всеправославный собор канонизировал святого архиепископа Серафима Соболева за его антиэкуменическую деятельность. Нельзя внешними чувствами подменять глубинную догматическую сущность церкви. Всеправославные вселенские соборы предавали анафеме еретиков, Церковь представляет единый богочеловеческий организм и почитает символ веры, определенный на первом и втором Вселенском соборе о единой церкви, глава которой Иисус Христос. Православные верят в единую, соборную и апостольскую церковь, неотъемлемой составной этого организма выступают верующие. Православная Церковь представляет собой мистическое тело, во главе которого стоит Иисус. Священник читает разрешительную молитву над грешником. Грехами человек отпадает и только через покаяние через милость Христа присоединяется к вере. Латиняне называли восточную церковь еретической. Однако именно католическая церковь является, с точки зрения православной, безблагодатной, которая идет путем погибели, отринув основные догматы православной веры, стала безблагодатной, отринула и изменила духовную жизнь. Поэтому святых, признанных таковыми католической церковью,

следует рассматривать находящимися в прелести, бесообщении и ложной духовности. У протестантов отсутствует таинство миропомазания, нет даров святого духа, они находятся за пределами церкви. У экуменистов – церковь представляет политическую социальную организацию. Экуменическая теория исходит из того, что все религии это веточки одного дерева.

Патриарх Алексий II полагал возможным встречу двух иерархов при условии отказа католиков от своих заблуждений. Константинопольский Патриарх Варфоломей полагает, что иудеи являются нашими старшими братьями, и что у нас один бог с мусульманами и иудеями. Такое мнение представляет сложность, так как православные исповедуют святую троицу, исповедуют господа нашего Иисуса Христа. Иудеи считают Христа обманщиком, а мусульмане считают Иисуса Христа просто человеком – пророком. Поэтому союз с ними невозможен.

Важным в познании современных религиозных процессов является определение места Ватикана в мире. В наше время нет однозначного понимания сущности Ватикана. Сокрытие истинного положения, с точки зрения Святоотеческого учения святых отцов, является предательством и политико-правовой оценки в настоящее время не получило. Главная миссия существования католицизма (папизма, папства) – создание единой мировой религии. Папство – это сообщество, которое стремится к власти, ибо принцип власти стоит превыше всего. Поэтому святые отцы определяли католицизм как ересь, из которой самой странной ересью является стремление к власти, вытеснение Христа. Ватикан представляет собой единство в одном лице церкви и государства, которому подчинены политические и финансовые и иные соответствующие службы, в том числе орденские структуры, что свидетельствует о том, что эта структура, направленная на утверждение всемирной власти. В православии нет специального документа, который бы определял католицизм как ересь. Исключения составляют святоотеческое учение, суть которого заключается в понимании католичества в исторической памяти как главного врага православия. В то же время в католичестве существуют различные доктрины, энциклики, в которых заложены принципиальные положения.

В настоящее время в РПЦ наблюдается ситуация, когда мнение руководства отдела внешних церковных связей фактически подменяет святоотеческое наследие. Митрополит Илларион возглавил

синодально-богословскую комиссию, одновременно оставаясь главой отдела внешних церковных связей, произошло соединение теологии и внешней политики, которые стали определяющими. В 2011 году фактически произошел теологический переворот, когда в диалоге с католицизмом был наложен мораторий на понятие ереси и еретик. Следует отметить, что святые отцы давали католичеству духовную, а не юридическую оценку. Папизм невозможно определить с юридической точки зрения. Вопреки постановлениям II Вселенского Собора (Константинопольского, 381) и III Вселенского Собора (Ефесского, 431, Правило 7), католики ввели в 8-й член Символа Веры добавление об исхождении Духа Святого не только от Отца, но и от Сына («филиокве»). Православие не принимает латинскую формулировку Никео-Константинопольского Символа Веры «филиокве», где речь идёт об исхождении Духа Святого не только от Отца, но и от Сына (Filioque). Православная Церковь исповедует Духа Святого, исходящего только от Отца. Некоторые православные святые говорили о нисхождении Духа от Отца через Сына, что не противоречит католическому догмату.

Отличие между Католической и Православной Церквями состоит в различном понимании единства Церкви. Для православных достаточно разделять одну веру и таинства, католики в добавление к этому видят необходимость в едином главе Церкви – Папе. Католическая Церковь отличается от Православной Церкви своим пониманием вселенскости или кафоличности. Православные утверждают, что Вселенская Церковь «воплощена» в каждой поместной Церкви, возглавляемой епископом. Католики добавляют, что эта поместная Церковь должна иметь общение с поместной Римско-католической Церковью, чтобы принадлежать к Вселенской Церкви.

Отличие заключается в том, что в системе католичества римский первосвященник признается главою церкви и заместителем Христа на земле, тогда как в Православии считают единым главой Церкви Иисуса Христа, а также то, что Церковь должна строиться вселенским и поместными соборами. Кроме того, Православие не признает за епископами светских полномочий и отрицательно относится к католическим орденским организациям. В 1870 г. католицизм в примате о Папе Римском в христианстве принял его верховенство, безошибочность и непогрешимость римского папы в делах церкви и вероучения. Католическая Церковь приняла

догмат о главенстве папы над всей Церковью в вопросах веры и морали, дисциплины и управления. Православные и лютеране, также как и все протестанты, этого не признали. Католическая Церковь провозгласила догмат о безошибочности Папы Римского в вопросах веры и морали в тех случаях, когда он в согласии со всеми епископам утверждает то, во что Католическая Церковь уже верила в течение многих веков. Православные верующие считают, что безошибочными являются лишь решения Вселенских Соборов. Православие отвергает догмат о непогрешимости Римского папы и его главенстве над всеми христианами. Папа обладает абсолютной универсальной властью, поэтому единство, согласно догматике католицизма, возможно только при папе римском. Таким образом, игнорируются положения святоотеческого учения. Значение примата Папы заключается в том, что он ставит себя выше Христа. Отсюда экспансионистская сущность Ватикана. Поэтому папа не может дать ничего, кроме тотальной власти и подчинения ему.

То есть существует очень много и внутрицерковных и межцерковных противоречий. Поэтому истинная цель, изложенная в Декларации, заключается не спасении христиан, а является уловкой, ибо положение христиан на Ближнем Востоке ухудшилось с момента их преследования и массовой гибели в Ираке, Ливии. При таком подходе политика ставится на первое место, а сам предлог оправдывает любые недозволенные деяния. В настоящее время в Украине определенным образом забыта роль Ватикана. В присутствии Папы Римского либо с его благословления проводятся службы совместно с греко-католиками в Соборе Святого Петра. С ноября 2014 года в Украине происходит кровавый конфликт. В марте 2014 года в Стамбуле состоялась встреча, на которой обговаривалась проблема Юго-Востока Украины и Крыма. Тогда же принято решение о проведении встречи церковных иерархов. Вселенский патриарх Варфоломей, который служил совместную службу с папой римским, возглавляет движение за то, чтобы собрать Вселенский собор, и кардинал Кох, который отвечал за христианское единство, с 2005 года обсуждали проблему первенства, чтобы православные признали первенство папы римского. Кроме того, на предстоящем Вселенском соборе предполагается рассмотрение вопроса о примате Вселенского патриарха в православии. Для этого предлагается создание специального единого

регулирующего синодального органа, который должен следить и контролировать принятие документов. Получается, что этот орган выше соборов православной церкви. Выше всех соборов стоит Константинопольский патриарх, который должен решать судьбы всех православных. Примат сети принадлежит Варфоломею. Это глубинная революция, которая может привести к смуте и не только внутри церкви.

Церковь как главный духовный институт единства должна быть гарантом стабильности. Всеправославный собор – это политическое явление. Папа римский – политическая фигура, которая играет значительную роль в системе глобального управления. В январе 2016 году вступил в силу меморандум о создании новой мировой религии, принятый в Страсбурге в 2014 году. В 2016 году должен произойти восьмой православный Собор. Встреча церковных иерархов в такой сложной политической и религиозной обстановке на планете должна сыграть значительную роль в защите страждущих христиан и предотвращении религиозной розни между исламом и христианством. Однако такая деятельность должна сопровождаться соблюдением традиционных ценностей и независимости каждой религии.

Стаття присвячена дослідженню традиціоналістських поглядів про зустріч Папи Римського Франциска і Патріарха РПЦ Кирила. Автором зазначено, що церква як головний духовний інститут єдності повинна бути гарантом стабільності. Зустріч церковних ієрархів в такій складній політичній та релігійній обстановці на планеті повинна зіграти значну роль в захисті стражденних християн і запобігання релігійної ворожнечі між ісламом і християнством. Однак така діяльність повинна супроводжуватися дотриманням традиційних цінностей і незалежності кожної релігії.

Article is devoted to a research of traditionalist views about a meeting of the Pope Francis and Patriarkh of Kirill's ROC. The author noted that the church as the main spiritual institute of unity has to be the guarantor of stability. The meeting of church hierarches in such difficult political and religious situation on the planet has to play a significant role in protection of suffering Christians and prevention of religious discord between Islam and Christianity. However such activity has to be followed by respect for traditional values and independence of each religion.

Стаття надійшла до редколегії 16.08.2016

УДК 340.15(477.74-25Од)"18/19"(092)

Корнієнко І. В., НУ «ОЮА»

ЄВГЕН ВОЛОДИМИРОВИЧ ВАСЬКОВСЬКИЙ: ДО 150-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ВИДАТНОГО ПРЕДСТАВНИКА ОДЕСЬКОЇ ШКОЛИ ПРАВА

Стаття присвячена видатному представнику Одеської школи права – Євгену Володимировичу Васьковському (1866-1942). Показано основні віхи його наукової та педагогічної біографії.

З ім'ям видатного українського правознавця, доктора цивільного права Євгена Володимировича Васьковського пов'язано багато глибоких, фундаментальних праць у сфері цивільного права, цивільного процесу, морського торгового права, організації адвокатури, юридичної етики, юридичної техніки і тлумачення норм права. При дослідженні праць Є. В. Васьковського спостерігається складний зв'язок часів, ідей та поколінь. Кожне покоління вчених-юристів вносить в розвиток юридичної науки свій індивідуальний внесок, відповідно, визначає майбутнє цієї науки. Безперечно Є. В. Васьковський був дослідником, чиї праці стали основою для формування вітчизняної юриспруденції.

Життя і творчість Є. В. Васьковського нерозривно пов'язані з Одесою. Він народився в 1866 р. в Акермані (тепер м. Білгород-Дністровський Одеської області) в родині збіднілих польських дворян. Мати – Мальвіна – походила з шляхетського роду Чеховських (герб Беліна) [1, с. 297; 2, с. 49-50], батько– Володимир Васьковський – був присяжним повіреним при Кишинівському окружному суді і дослужився до чину титулярного радника [3, с. 22]. Професійна діяльність батька вплинула на вибір навчального закладу і наукової кар'єри Євгена Володимировича –саме батьку присвячено написаний ученим підручник із цивільного процесу.

Євген Васьковський навчався в кращій одеської гімназії – Першій, яка, поряд з Новоросійським університетом, була правонаступницеюславнозвісного Рішельєвського ліцею. За різних часів там навчалися відомі у майбутньому діячі вітчизняної науки, літератури і мистецтва: літературознавець Дмитро Овсянико-Куликовський, хімік Микола Зелінський, художник Михайло

© Корнієнко І. В., 2016

Врубель, письменники Микола Гарін-Михайлівський і Юрій Олеша, лікар Микола Стражеско, засновник сіонізму Володимир Жаботинський, психолог Сергій Рубінштейн та ін.

Євген Васьковський закінчив гімназію в 1883 р. із золотою медаллю. У 1884 р. вступив до Новоросійського університету, який закінчив в 1888 р. з дипломом І ступеня, тобто з відзнакою (в біографічних відомостях про Є. В. Васьковського іноді вказують, що він отримав ступінь кандидата права, але до часу його випуску таке звання вже було скасовано Університетським статутом 1884 р.).

Після закінчення університету і до 1897 р.Є. В. Васьковський працював адвокатом. Причин, за якими молодий юрист, що мав, як показували вже перші його наукові публікації, безсумнівний талант, вибрав собі адвокатську професію, було кілька. По-перше, зайнятися після закінчення університету практичною юридичною діяльністю його змусила матеріальна скрута – неможливість батьків забезпечити свого сина засобами для продовження навчання. По-друге, цілком ймовірно, що, працюючи адвокатом, Є. В. Васьковський бажав набути необхідного для заняття наукою цивільного права практичного досвіду. Вчений вважав, що теоретичне дослідження може бути вагомим з економічної, соціально-політичної і правової позиції тільки тоді, коли воно буде підкріплене матеріалами практики [4, с. 117]. В подальшому придбані в процесі адвокатської діяльності знання, стануть основою для написання багатьох його наукових праць. В. О. Бєлов висловив припущення про те, що мотивом для заняття адвокатською діяльністю став також високий авторитет одеської адвокатури, яку на той момент очолював О. О. Башмаков [5, с. 16]. Якщо це і правильне припущення, то практична робота позбавила молодого юриста ілюзій. У своїй роботі «Організація адвокатури» Є. В. Васьковський з гіркотою писав про те, що російський адвокат по роду своїх занять не є правозахисником, а скоріше виконує роль представника у справах своїх клієнтів.

Здійснюючи практичну діяльність, Є. В. Васьковський написав монографію «Організація адвокатури». На її підставі Є. В. Васьковський претендував на магістерську ступінь, але її отримання стало для нього непростим завданням, тому були як суб'єктивні, так і об'єктивні причини. В кінці XIX століття порядок присвоєння вчених ступенів став предметом серйозної дискусії серед юридичної еліти країни. Багато писали про це

Г. Ф. Шершеневич, В. І. Сергєєвич, О. І. Введенський [6, с. 178]. Складність системи присвоєння вчених ступенів була очевидною і безпосередньо вплинула на наукову кар'єру Є. В. Васьковського. Представлену ним в 1893 р. дисертаційну роботу відмовилися розглядати в Петербурзькому університеті за формальними підставами: відсутність обов'язкової для отримання ступеня закордонного стажування та відсутність інших, крім представленої монографії, друкованих наукових праць [5, с. 17-18]. Суб'єктивні причини полягали в неприязному ставлення до молодого вченого з боку викладацького складу юридичного факультету Новоросійського університету. Про це через багато років, в процесі розгляду справи про заворушення в університеті, згадували професори факультету, не без втіхи вказуючи, що правильно відмовляли Є. В. Васьковському в прийомі на роботу [7, с. 65].

Протягом наступних трьох років молодий вчений пройшов за підтримки Казанського університету необхідне закордонне стажування в Німеччині і Франції (надалі закордонні відрядження з науковою метою стали для нього звичайною справою). Використовуючи зібраний в університетських бібліотеках матеріал, він написав роботу «Основні питання адвокатської етики» і почав публікацію «Підручника цивільного права». Всього за 1894-1897 рр. він підготував близько 30 публікацій: статей і рецензій в «Журналі Санкт-Петербурзького юридичного товариства» і «Журналі Міністерства юстиції», монографій, перекладів. Однак і ці успіхи не дали йому можливості захистити дисертації в Петербурзькому університеті.

Підтримку молодому вченому надав професор Казанського університету Габріель Феліксович Шершеневич, який мав докторський ступінь і за своєю ініціативою написав Васьковському теплого листа. Цей лист Євген Володимирович відтворив у своїй статті, присвяченій пам'яті видатного вченого [8, s. 259]. Г. Ф. Шершеневич зазначав, що, судячи з публікацій Васьковського, його місце – в університеті, а не на практичній роботі, і запропонував свою допомогу в захисті дисертації. У 1897 р. за підтримки Г. Ф. Шершеневича Євген Володимирович захистив магістерську дисертацію в Казанському університеті (в ряді біографічних статей про вченого неправильно вказані як місце захисту Петербурзький [1, с. 299] і навіть Новоросійський [8, s. 259] університети). Це дозволило йому претендувати на заняття викладацької посади і в жовтні 1897 р.

він був обраний приват-доцентом Новоросійського університету на кафедру цивільного права [9, с. 229]. Посада приват-доцента згідно Університетського статуту 1884 р. не була штатною. Вона розглядалася як виключно підготовча перед отриманням посади професора. Ця посада оплачувалася державою за рахунок окремих коштів міністра освіти, але тільки в залежності від кількості реально проведених занять і кількості студентів, які відвідували ці заняття. Іноді приват-доцент реального педагогічного навантаження не мав зовсім. Саме така ситуація склалася і у Є. В. Васьковського – читання лекцій йому не доручили.

Продовжуючи наукові дослідження, в 1901 р. Є. В. Васьковський захистив докторську дисертацію «Цивілістична методологія. Вчення про тлумачення та застосування цивільних законів», матеріал для якої автор зібрав під час проходження стажування в Німеччині. Опонентами Є. В. Васьковського були професор Г. Ф. Шершеневич та його учень приват-доцент Казанського університету А. В. Завадський (1873-1915). Опоненти схвально відгукнулися про представлене на захист дослідження, хоча і не без критичних зауважень. Г.Ф. Шершеневич висловив незгоду з деякими оцінками зобов'язань, А. В. Завадський і професор В. А. Богородицький виступили з критикою методологічних основ дисертації, але в кінцевому підсумку, Рада факультету одноголосно присвоїла Є. В. Васьковському науковий ступінь і звернулася з клопотанням про затвердження рішення до Ради університету.

Слід зазначити, що колеги на юридичному факультеті Новоросійського університету зустріли і саму роботу, і захист дисертації Є. В. Васьковським вкрай неоднозначно. Так, професор О. І. Загоровський, відмовляючи цій роботі в науковій новизні та дорікаючи дисертанта у надмірній прихильності розкривати теоретичні питання в прикладній по суті тематиці [10, с. 52], по суті, визначив негативну реакцію Ради Новоросійського університету на представлення Є. В. Васьковського на посаду екстраординарного професора, на яку він міг претендувати після захисту. Навпаки, професор Новоросійського університету В. В. Сокальський підтримав і роботу, і клопотання Є. В. Васьковського про заняття посади екстраординарного професора [11, арк. 100-102], на яку він був призначений 10 грудня 1903 р. [12, арк. 279]. Авторитет ученого в університеті поступово зміцнювався, свідченням чого було кіль-

каразове покладання на нього тимчасового виконання обов'язків декана юридичного факультету [13, арк. 154; 14, арк. 80].

Події Першої російської революції, одним із центрів якої стала Одеса, безпосередньо вплинули на долю Є. В. Васьковського в Новоросійському університеті. Політичне життя вирувало в університетських стінах: студенти страйкували, мітингували, бойкотували ненависних їм професорів, протидіяли чорносотенним погромникам, брали активну участь у виборчих кампаніях. Не випадково заняття часто зривалися, а студентським життям активно цікавилася поліція. На тлі революційних подій відбувалися і суто академічні зміни, зокрема, було відновлено виборність ректора і деканів факультетів. У вересні 1905 р. відбулися вибори декана юридичного факультету, на яких, серед інших, на цю посаду було висунуто, хоча і не обрано, Є. В. Васьковського. Обрано було його давнього наукового противника О. І. Загоровського, який, втім, від посади відмовився [15, арк. 36,51].

У жовтні 1906 р. Є. В. Васьковський був затверджений на посаді ординарного професора по кафедрі цивільного права і судочинства [14, арк. 118], а в листопаді 1906 р. був обраний проректором Імператорського Новоросійського університету по роботі зі студентами [14, арк. 128]. Навіть на спаді революційних подій, восени 1906 р. і навесні 1907 р. в аудиторіях проходили студентські зібрання, на яких, зокрема, вирішувалися питання про проведення агітаційно-пропагандистських акцій в процесі майбутніх виборів у II Державну думу. Більш того, на одному з таких зібрань в березні 1907 р. Є. В. Васьковський виступив з невеликою промовою, закликаючи студентів-медиків припинити бойкот лекцій професорів С. В. Лєвашова та О. Ф. Маньковського [16, арк. 25]. Саме ці обставини стали підставою для висунення звинувачень керівництву Імператорського Новоросійського університету (ректору і проректору по роботі зі студентами) в неприйнятті заходів по припиненню політичних акцій в стінах університету. У червні 1907 р. рішенням Урядового Сенату Є. В. Васьковський був тимчасово відсторонений від виконання обов'язків проректора [12, арк. 82], втім, вже 28 серпня 1907 р. керуючий міністерством народної освіти забажавзалишити його на посаді аж до призначення заступника [16, арк. 52].

Кримінальне переслідування відносно І. М. Занчевського Є. В. Васьковського стало приводом для проявів і кращих,

і гірших традицій одеської університетської громади, та й усієї наукової еліти країни. 4 вересня 1907 р. відбулося засідання Ради Новоросійського університету, на якій обговорювалася дана ситуація. Виступив на засіданні професор-геофізик А. В. Клоссовский та запропонував прийняти резолюцію в підтримку опальних керівників університету, не даючи, втім, юридичної оцінки рішенню Сенату [16, арк. 92, 96]. А. В. Клоссовский лише підкреслював, що дії ректора і проректора в період революції здійснювалися з відома і згоди Ради університету. Примітно, що ця мужня позиція не знайшла підтримки як раз у тієї частини юридичної професури, яка була антагоністом Є. В. Васьковського. Зокрема, професор О. І. Загоровський утримався при голосуванні резолюції, пояснивши це тим, що обговорення Указу Сенату не входить в компетенцію Ради університету [16, арк. 85].

Продовжуючи переслідування з боку Сенату, тимчасовий генерал-губернатор Одеси та Одеського повіту своєю постановою від 16 липня 1908 р. усунув Є. В. Васьковського від участі у Раді університету та від викладацької діяльності, однак дозволив продовжувати наукові заняття. Ця постанова втратила чинність у грудні 1908 р. у зв'язку зі скасуванням в Одесі воєнного стану [94, арк. 139, 146, 155].

У лютому 1909 р. Є. В. Васьковського на підставі рішення Кримінального касаційного департаменту Урядового сенату було усунено з посади проректора Новоросійського університету [7, с. 17; 96].

Судовий процес проректора Є. В. Васьковського яскраво характеризує політичну ситуацію в країні того часу. Увагу до себе привертали не тільки особистості підсудних І. М. Занчевського і Є. В. Васьковського, а й загальний стан вищої школи. Адже події, що відбувалися в Новоросійському університеті, були типові і для інших вищих навчальних закладів Росії періоду революції. Слід зазначити, що студентство і частина професорсько-викладацького складу університету підтримували вченого. Студентство виражало протести проти судового процесу над Є. В. Васьковський. Група петербурзьких вчених звернулася до Є. В. Васьковського зі словами підтримки, що свідчило про глибоку повагу до вченого і зайнятої ним позиції. Для його захисту були залучені депутати Державної Думи і кращі адвокати імперії, в тому числі О. Я. Пергамент, В. О. Маклаков, Є. М. Трубецький [7, с. 168].

Отже, кар'єра Є. В. Васьковського в Новоросійському університеті з політичних причин припинилася, від чого, безсумнівно, програла юридична освіта не тільки Одеси, а й усієї країни. Але не завершилася наукова діяльність видатного вченого і педагога. У 1913 р. він закінчив роботу над першим томом «Курсу цивільного процесу», опублікував «Керівництво про тлумачення і застосування законів для початківців-юристів» і збірник «Завдань по російському цивільному праву і російському цивільному процесу». Також в 1914 р. вийшло в світ перше видання «Підручника цивільного процесу», а в 1917 р. – його друге видання. Ці роботи отримали високу оцінку в юридичній літературі того часу.

Після Лютневої революції Міністр народної освіти О. А. Мануїлов відновив Є. В. Васьковського на посаді ординарного професора на кафедрі цивільного права та цивільного процесу. Більшовики ставилися до вченого як до жертви царського режиму, що дозволило йому займати посаду декана юридичного факультету до моменту закриття Новоросійського університету в 1920 р. Паралельно Є. В. Васьковський виконував обов'язки мирового судді аж до ліквідації системи мирових судів [8, s. 261].

Думки вчених щодо переліку подій у житті Васьковського у 1920–1923 р. значною мірою розбігаються. В. О. Томсінов стверджує, що з 1921 р. він працював у Віленському університеті; польський історик права М. Тарковський також впевнений, що у ці роки Васьковський жив у Польщі, хоча не вказує на точне місце перебування [1; 17]. А. Редзик, який працював з архівами Міністерства релігій та народної просвіти Другої Речі Посполитої, довів, що принаймні в 1923 р. у Вільно Васьковського ще не було [8, s. 261]. Тільки восени 1923 р. після ряду безуспішних спроб заповнити вакантні посади по кафедрі цивільного права, за рекомендацією професора Варшавського університету Кароля Лютостанського, керівництво університету звернулося до Є. В. Васьковського. У своєму листі Лютостанський дав найвищу оцінку знань і педагогічної майстерності Васьковського. У березні 1924 р. рада факультету права і суспільних наук обрала Є. В. Васьковського професором кафедри цивільного права, рада університету 30 травня 1924 р. підтвердила це обрання, а 28 липня 1924 р. Президент республіки затвердив вченого на посаді [8, s. 263].

Віленський університет Стефана Баторія був у ці часи у Польщі найменшим за кількістю студентів, однак, у його стінах було зібрано багато видатних кадрів. На факультеті права та суспільних

наук одночасно із Васьковським працювали цивіліст Францишек Боссовський та один із розробників Польської конституції 1921 р., фахівець із конституційного та міжнародного права, посол Сейму та, у майбутньому, міністр юстиції в еміграційному уряді Владислава Сикорського Вацлав Комарницький [18].

Протягом 1925–1926 рр. Є. В. Васьковський займав посаду декана юридичного факультету, а пізніше аж до 1934 р. та виходу на пенсію посаду заступника декана. Він видав декілька посібників та наукових публікацій монографічного характеру, серед яких особливо слід зазначити підручник із цивільного процесу, який являв собою курс лекцій, прочитаних у Віленському університеті. Слід зазначити також участь ученого в роботі юридичної ради Міністерства юстиції Польщі та Кодифікаційної комісії, а також активну правовиховну діяльність ученого, дуже важливу для держави з перехідною правовою системою: він активно публікував статті із цивільного права у польських періодичних виданнях – у Варшаві, Вільно, Львові [8, s. 265-267].

Про останні роки життя вченого відомо небагато. Ймовірно, що в 1939 р. він переїхав до Варшави (здається, що після передачі Вільнюса Литовській республіці, і тим більше після встановлення в Литві радянського режиму такий переїзд був би скрутний). Згідно з польськими джерелами Є. В. Васьковський помер у Варшаві 29 травня 1942 р. [19, s. 447].

Таким чином, на підставі викладеного можна зробити висновки, що Є. В. Васьковський є яскравим представником Одеської школи права XIX – першої половини XX ст., праці якого відносяться до класики наукової юридичної думки. Кожен напрямок дослідження Євгена Володимировича став основою для формування та подальшого розвитку концепцій, ідей в науці цивільного права, цивільно-процесуального права, адвокатури та юридичної герменевтики в різні історичні періоди.

Бібліографічний список:

1. Томсинов В. А. Евгений Владимирович Васьковский (1866–1942) // Томсинов В. А. Российские правоведы XVIII–XX векав : Очерки жизни и творчества: в 2 т. – М. : Зерцало, 2007. – Т. 2. – С. 297–308.
2. Гербовник дворянских родов Царства Польского : Высочайше утвержденный. Варшава, 1853. Ч. 1. С. 49-50.
3. Бессарабский календарь на 1885 год. Адрес-календарь личного состава высших государственных учреждений. – Кишинев : Тип. Кишиневск. губ. правления, б.г.

4. Васьковский Е. В. Руководство к применению и толкованию законов: Для начинающих юристов / Е. В. Васьковский. – М. : Бр. Башмаковы, 1913. – 152 с.
5. Белов В. А. «…Выдающийся русский ученый-юрист…» / В. А. Белов // Васьковский Е. В. Цивилистическая методология. Учение о толковании и применении гражданских законов. – М. : АО «Центр ЮрИнфоР», 2002. – С. 7–41.
6. Бакланов В. И. Государственно-правовое обеспечение подготовки юридических кадров в университетах Российской империи : дис. … кандидата юрид. наук : 12.00.01 / Бакланов Владимир Иванович. – Н/Новгород, 2008. – 205 с.
7. Революционное гнездо: Из истории Новороссийского университета: Дело ректора Занчевского и проректора Васьковского. – СПб. : Акад. союз студентов С.-Петерб. политехн. ин-та, 1909. – 185 с.
8. Redzik A. Eugeniusz Waśkowski (1866–1942). W siedemdziesięciolecie śmierci wybitego uczonego i adwokata / Adam Redzik // Palestra. – 2012. – № 9–10. – S. 255–267.
9. Васьковський Євген Володимирович // Професори Одеського (Новоросійського) університету. Біографічний словник. – Т. 2 : А–І. – 2-е вид. доп. – О. : Астропринт, 2005. – С. 229–231.
10. Загоровский А.И. Оценка сочинений приват-доцента Васьковского, сделанная в отзыве, составленном по поручению Юридического факультета Императорского Новороссийского университета ординарным профессором А.И. Загоровским. – О., 1903. – 76 с.
11. Особое мнение профессора В. В. Сокольского совместно с его соображениями по поводу вопроса о возведении приват-доцента Е. В. Васьковского в звание экстраординарного профессора // Российский государственный исторический архив. Ф. 733 : Департамент народного просвещения. Оп. 151. (1902-1904). Д. 396.
12. Державний архів Одеської області (далі ДАОО). – Ф. 45 : Новороссийский университет. – Оп. 9. – 1907 г. – Д. 26 (II ч.): О командировках.
13. ДАОО. – Ф. 45: Новороссийский университет. – Оп. 9. – 1905 г. – Д. 16 : О переменах в личном составе г.г. профессоров и проч. преподавателей и о пенсиях (тут же и о конкурсах).
14. ДАОО. – Ф. 45 : Новороссийский университет. – Оп. 9. – 1906 г. – Д. 16: О переменах в личном составе.
15. ДАОО. – Ф. 42 : Попечитель Одесского учебного округа. – Оп. 35. – 1905 г. – Д. 417: С временными правилами об управлениями университетами (Переписка с Министерством просвещения и Новороссийским Университетом о мероприятиях, в связи с введением новых правил в Университете).
16. ДАОО. – Ф. 45 : Новороссийский университет. – Оп. 11. – 1907 г. – Д. 18: Об устранении ректора И. М. Занчевского и проректора

Е. В. Васьковского от занимаемых ими должностей и переписка, относящаяся к следственному производству.
17. Tarkowski M. Wydział Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1919-1939, – przyczynek do dziejów szkolnictwa wyŝszego w wudziestoleciu międzywojennym [Electronic resource] / Mikołaj Tarkowski. Code of access – http://vebba.pl/ug/wp-content/mikolaj-tarkowski-usb.pdf
18. Tylińska E. The revival of the Vilnius University in 1919: Historical conditions and importance for Polish science [Electronic resource] // The Global and the Local: The History of Science and the Cultural Integration of Europe. Proceedings of the 2 nd ICESHS (Cracow, Poland, September 6–9, 2006) / Ed. by M. Kokowski. – P. 901. – Code of access http://www.2iceshs.cyfronet.pl/2ICESHS_Proceedings/Chapter_28/R-Varia_I_Tylinska.pdf
19. Biogramy uczonych polskich / pod redakcją Andrzeja Śródki i Pawła Szczawińskiego.– Wrocław : Ossolineum, 1985. – Część I: Nauki społeczne, zeszyt 3: P–Z. – S. 717.

Статья посвящена выдающемуся представителю Одесской школы права – Евгению Владимировичу Васьковскому (1866-1942). Показаны основные вехи его научной и педагогической биографии.

The article is devoted to the outstanding representative of the Odessa Law School – Eugene V. Vaskovskiy (1866-1942). The major milestones of his research and teaching career are presented.

Стаття надійшла до редколегії 20.09.2016

УДК 340.143

Смазнова І. С., НУ «ОЮА»

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ НАСИЛЬСТВА: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено проблемі трансформації насильства в умовах глобалізації. У XX – на поч. XXI ст. концепція насильства набула серйозного розвитку і перетерпіла істотну еволюцію, оскільки соціальні перетворення та технологічні нововведення, що лежать в основі глобалізації економіки та інформатизації, наклали відбиток на характер актів насильства, тактику їх проведення. Цю трансформацію пов'язують із процесом глобалізації, що розпочався в останні три десятиліття. Специфічною формою насильства в умовах глобалізації, яка розрахована

 © Смазнова І. С., 2016

Е. В. Васьковского от занимаемых ими должностей и переписка, относящаяся к следственному производству.
17. Tarkowski M. Wydział Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1919-1939, – przyczynek do dziejów szkolnictwa wyŝszego w wudziestoleciu międzywojennym [Electronic resource] / Mikołaj Tarkowski. Code of access – http://vebba.pl/ug/wp-content/mikolaj-tarkowski-usb.pdf
18. Tylińska E. The revival of the Vilnius University in 1919: Historical conditions and importance for Polish science [Electronic resource] // The Global and the Local: The History of Science and the Cultural Integration of Europe. Proceedings of the 2 nd ICESHS (Cracow, Poland, September 6–9, 2006) / Ed. by M. Kokowski. – P. 901. – Code of access http://www.2iceshs.cyfronet.pl/2ICESHS_Proceedings/Chapter_28/R-Varia_I_Tylinska.pdf
19. Biogramy uczonych polskich / pod redakcją Andrzeja Śródki i Pawła Szczawińskiego.– Wrocław : Ossolineum, 1985. – Część I: Nauki społeczne, zeszyt 3: P–Z. – S. 717.

Статья посвящена выдающемуся представителю Одесской школы права – Евгению Владимировичу Васьковскому (1866-1942). Показаны основные вехи его научной и педагогической биографии.

The article is devoted to the outstanding representative of the Odessa Law School – Eugene V. Vaskovskiy (1866-1942). The major milestones of his research and teaching career are presented.

Стаття надійшла до редколегії 20.09.2016

УДК 340.143

Смазнова І. С., НУ «ОЮА»

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ НАСИЛЬСТВА: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено проблемі трансформації насильства в умовах глобалізації. У XX – на поч. XXI ст. концепція насильства набула серйозного розвитку і перетерпіла істотну еволюцію, оскільки соціальні перетворення та технологічні нововведення, що лежать в основі глобалізації економіки та інформатизації, наклали відбиток на характер актів насильства, тактику їх проведення. Цю трансформацію пов'язують із процесом глобалізації, що розпочався в останні три десятиліття. Специфічною формою насильства в умовах глобалізації, яка розрахована

 © Смазнова І. С., 2016

на масове сприйняття з метою створення у суспільстві атмосфери страху – є міжнародний тероризм. Характерний для сьогодення процес глобалізації оголив багато суперечностей цивілізації, зробив очевидною несправедливість устрою світу і перш за все – стосовно розподілу матеріальних благ. Посилення технологічних, економічних зв'язків різних регіонів планети, постійне зростання вражаючої сили сучасної зброї, досягнення у сфері інформаційних відносин – все це призвело до того, що суспільство зіткнулося з глобальним насильством, що набув нової небезпечної форми, яка є результатом своєрідного зрощення політики, економіки і корупції.

Постановка проблеми. Незважаючи на величезну кількість наукової та публіцистичної літератури, присвяченої проблемі глобалізації насильства, поки залишається невивченим достатньою мірою його філософсько-правовий аспект, що створює певні перешкоди на шляху створення ефективного механізму регулювання боротьби з цим негативним феноменом. «Будь-яке справді інтегральне праворозуміння не може розбудовуватися навколо певного концептуально-змістовного ядра, певного світоглядно-філософського стрижня» [1, с. 23].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема глобалізації насильства – одна з найактуальніших тем наукового обговорення останніх років. Дослідженню цієї проблеми присвячені роботи В. Будкіна, М.А. Бірюкової, О.Г. Дугіна, У. Лакера, У. Макбрайда, В.В. Нікітаєва, Е. Сатановського, О.І. Уткіна. В останніх публікаціях зазначених авторів приділяється належна увага природі насильства в умовах процесу глобалізації, причинам його виникнення, шляхам розвитку, відмінностям від більш ранніх форм його прояву. У них же міститься прогностика майбутнього та ідеї стратегії боротьби із цим злом.

Мета статті. Дослідити та довести, що характерний для сьогодення сплеск насильства в світі пов'язаний з процесами глобалізації, який оголив багато суперечностей цивілізації, зробив очевидною несправедливість устрою світу і перш за все – стосовно розподілу матеріальних благ.

Виклад основного матеріалу з науковим обґрунтуванням. Вперше термін «глобалізація» був використаний у 1967 р. для позначення більшої, ніж раніше, глибини міжнародної інтеграції. Надалі кожне використання цього слова стало наповнюватися своїм змістом, що якісно ускладнило досягнення продуктивного

результату в різного роду комунікаціях, міжнародних дискусіях. Найчастіше поняття «глобалізація» використовується для позначення сучасного етапу розвитку людства або ототожнення глобалізації із сукупністю технічних атрибутів (Інтернетом, глобальними ЗМІ).

Вельми поширеною є думка, згідно з якою глобалізація торкається лише економіки. «Глобалізація – це процес формування і подальшого розвитку єдиного загальносвітового фінансово-економічного простору на базі нових, переважно комп'ютерних технологій» [2, с. 51]. Неспроможність цієї думки є достатньо очевидною, на ній наголошується і в міжнародних актах. У Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 55/102 2000 р. визначено, що «глобалізація є не тільки економічним процесом, вона має також соціальні, політичні, екологічні, культурні та правові аспекти...». Глобалізація вносить зміни в саму концепцію цивілізації, що позначається на внутрішній і міжнародній діяльності кожної держави. Тенденція глобалізації «…проявилася в тому, що об'єктом загальнотеоретичного правознавства – окрім національних держав та їхніх правових систем – все більшою мірою стають також їхні «сім'ї» (групи, різновиди), а також міжнародно-правові системи, причому різних рівнів – як всесвітнього, так і регіонального. Процес глобалізації відкриває нові можливості для застосування системного підходу та тих пізнавальних процедур і методів, які його обслуговують – структурного, функціонального тощо» [3, с. 22].

Зростаюча кількість та масштаби актів насильства дозволяють стверджувати, що сучасний тероризм – це нова форма Світової війни. Ареною цієї війни є не тількі Афганістан, Ірак, Іран, Ізраїль, Чечня, Палестина, Судан, але Франція, Німеччина, США, Україна, РФ та інш. З причини глобальної інтеграції можна стверджувати, що залишитися в стороні від неї не вдасться нікому. «Головна відмінність війн тисячоліття, що наступило – терміни. Колишні зіткнення між арміями та народами, як людське життя, мали початок і кінець. Війни XXI століття, що почалися в кінці минулого століття, розширилися в часі: вони нескінченні» [4, с. 17].

Сучасне насильство характеризується активністю у суспільно-політичній, релігійно-ідеологічній, військовій сферах. Він використовує партизанську, терористичну та диверсійно-підривну діяльність, зокрема в міських умовах. Об'єктами нападу можуть бути будь-які точки світу.

Сучасні технології засобів зв'язку, інформації, нові види озброєння та спецзасобів, «прозорість» державних кордонів сприяють фінансуванню кримінальної діяльності (наркобізнес, рекет, проституція, торгівля зброєю, контрабанда, ігровий бізнес). Контроль за банками, фірмами, виробничими підприємствами, які легалізують засоби, одержані злочинним шляхом структурами, терористичне середовище здійснює шляхом залучення урядовців, що приводить до зростання організованої злочинності. «Відома широка мережа банків, фондів, фінансових компаній в Саудівській Аравії, у Великій Британії, в ОАЕ, Німеччині, США, Йорданії, Єгипті, Туреччині, Пакистані, Швейцарії, на Кіпрі та в інших країнах, через які проходять ці фінансові потоки» [5, с. 5].

Сучасні екстремістські угрупування, що використовують стратегію терору та озброєної революційної боротьби, зокрема «національно-визвольні» (сепаратистські) рухи (у Сирії, Палестині, Курдистані, Україні), у разі збігу їх інтересів повномасштабно співробітничають з терористичними угрупуваннями ісламізму. «Глобалізація системи світового господарства дозволяє екстремістським, зокрема ісламістським, угрупуванням без особливих проблем упроваджувати свою кадрову, фінансово-економічну та технологічну базу в країни і регіони, які є об'єктом їх підривної діяльності, тобто діяти не ззовні, а зсередини знищуваної системи. Цивільне населення, зокрема жінки, підлітки і діти, легко рекрутуються сучасними екстремістами, сепаратистами будь-якого толку, особливо ісламістами (чинник мучеництва за віру), та є високоефективною бойовою силою, діючою тим більш успішно, якщо боротьба армії проти цивільного населення дає значний контрпропагандистський ефект, зокрема на міжнародному рівні. У практиці сучасного ісламізму нормою є виплата сім'ї «загиблого за віру» значної фінансової компенсації. Таким чином, загибель одного з членів сім'ї дозволяє одержати кошти для існування. Сучасна Палестина служить найбільш показовим прикладом масового рекрутування терористів-шахідів, зокрема неповнолітніх, на фінансовій основі, що експлуатують традиційну для Сходу відданість сім'ї та занижену оцінку людського життя» [6, с. 21-22].

«Велику роль відіграла для розвитку та посилення ісламістського тероризму і наявність могутніх покровителів в особі нафтовидобувних монархій ісламського миру із їх колосальними фінансовими ресурсами, впливом ісламського духівництва

та готовністю правлячих режимів поступитися частиною доходів для того, щоб спрямувати ісламістський екстремізм на зовнішніх супротивників, не допускаючи, як це відбулося свого часу в Ірані, його виступів проти правлячих династій» [6, с. 19].

Сучасні засоби транспорту і зв'язку, доступність інформації та технологій, поява Internet та перетворення величезних регіонів у зони майже вільного переміщення людей, товарів та послуг ліквідують більшість перешкод для фізичного переміщення злочинців або роблять його непотрібним для нанесення ударів по об'єктах атаки. При цьому особливу роль виконує можливість протиправної діяльності з використанням високих технологій, особливо небезпечних в екологічній та електронно-інформаційній сферах.

Однією з найнебезпечніших особливостей сучасного політичного тероризму є легкість його тиражування. Будь-який терористичний акт, який провокує копіювання, є тим більш легким, що інформація про нього до найдрібніших подробиць поширюється світовими ЗМІ, та й рецепти виготовлення бомб легко можна одержати через Internet. «Чим більше технічно складним стає наш світ, тим уразливішим він стає для терактів» [7, с. 248].

«Тероризм сьогоднішнього дня вміло використовує бурхливу реакцію засобів масової інформації на здійснені акти тероризму. Помилки в інтерпретації, зайві подробиці в описові трагедії, персоналізація жертв та деперсоналізованість терористів – і телеекран стає полем бою, де першою умовою терористів є вже не гроші, а тележурналісти. Терористи швидко усвідомили особливості сьогодення: влада залежить від громадської думки та виборів; могутні ЗМІ є падкими на сенсації та миттєво формують громадську думку; люди бояться насильства та легко піддаються страху. Тому, переміщаючи насильство з представників влади на мирних та беззахисних людей, терористи розраховують на демонстрацію катастрофічних результатів через ЗМІ, що формує загальну пригніченість та викликає незадоволеність суспільства керівниками країн та урядів» [8, с. 95].

Глобальне насильство на сучасному етапі є протистоянням «нового варварства» та «старої цивілізації», де полігонами протистояння світової спільноти та екстремізму й тероризму стали Сирія, Ізраїль, Афганістан, Палестина, Франція, Німеччина.

Одночасно на тлі посилення інтеграційних процесів у світовому співтоваристві відбуваються його диференціація та локалі-

зація. Сама по собі «локалізація не є перешкодою глобалізації, а виступає її рушійним компонентом» [9, с. 11]. Проте в контексті цієї взаємодії виникають елементи конфлікту, що роблять свій деструктивний внесок.

Дійсно, на фоні загального підвищення життєвого рівня «розрив між доходами на душу населення в розвинених і країнах, що розвиваються, за останні десятиліття збільшився. Розвинені країни орієнтуються на дохід у 30 тис. дол. на душу населення на рік, тоді як життєвий рівень 85 % населення Землі не досягає 3 тис. дол. на рік» [10, с. 20]. Причому посилення соціальної поляризації відбувається як у планетарному масштабі, так і усередині кожної окремо взятої держави. Чи не в рамках цієї нерівності ховається глибинна причина насильства, як «…симптому глибокої кризи нашої цивілізації» [11, с. 130]?

Сприятливим середовищем для насильства є й нерівноважний процес глобалізації, що виражається у досить агресивному нав'язуванні єдиної моделі цивілізації, із властивою їй системою цінностей і соціально-економічною парадигмою, всім народам Землі без будь-якого урахування їх національних та історичних особливостей. Унаслідок такого підходу говорити про міжкультурний діалог не уявляється за можливе. Відведення Заходом іншим державам ролі «об'єкта цивілізації», культурна агресія, застосування подвійного стандарту стосовно загальнолюдських цінностей (ідей демократії, гуманності, прав людини) викликає цілком адекватну реакцію відторгнення у вигляді антиглобалізма й тероризму.

По суті, процес глобалізації, що зародився в різноманітному світі, оголив протиріччя цивілізації, несправедливість світоустрою. Тому інформаційна відкритість, що покликана бути джерелом знання, освіти, стала фактором, який сприяє насильству. Завжди існуюча нерівність, стала «особливо нетерпимою в ситуації, коли всі можуть її бачити навіч на екранах телевізорів» [12]. Ще одним недоліком сучасної цивілізації є прояв її суті у формі надмірної турботи про безпеку – особистої, суспільної, державної, всесвітньої. Парадоксально, але саме прагнення до повної безпеки породжує страхи, почуття небезпеки. При цьому ціль, що проецирується сучасним насильством – створення атмосфери паніки, коли легко маніпулювати людьми – є досяжною. До цього додається «загострення зростання потреби, голоду, безробіття у більшості регіонів планети, дегуманізація суспільства й особистості» [13, с. 180].

До останнього часу вважалося, що міжнародне співтовариство може протистояти будь-яким спробам поруйнувати укладений світоустрій в рамках діючої світової політичної системи, основою якої є Організація Об'єднаних Націй. Проте слід зазначити, що структура ООН, побудована в період конфронтації двох світових ідеологічних систем, значною мірою застаріла і все більше стає малоефективною. Частіше всі заходи боротьби з насильством спрямовані на усунення наслідків інциденту, що трапився, а не на своєчасне виявлення та припинення притиправної діяльності. Причому самі методи, як «силові», так і «гуманні», не досягають своїх цілей, оскільки таке використання відбувається без їх достатньої взаємодії між собою, переходячи з однієї крайності в іншу.

Здається, що гіпотеза невизнання існування насильства світового масштабу є не зовсім вірною. Неможливо заперечувати процеси зрощення, взаємопроникнення, єднання всіх сфер життєдіяльності людства, що відбуваються. Те, що ще недавно можна було локалізувати в рамках однієї – двох держав, не можна розглядати окремо в епоху глобалізації, оскільки це вже зачіпає інтереси багатьох країн.

Розвиток продуктивних сил, науки та техніки досяг таких висот, що дозволяє вирішувати практично будь-які проблеми. Необхідним є лише правильне використання наявного потенціалу. Вирішення проблеми насильства та його глобалізації вбачається в об'єднанні людства у боротьбі з ним з урахуванням історичного і національного досвіду кожної окремо взятої держави при загальному підвищенні життєвого рівня та збереженні культурної самобутності його народу. А запровадити цю ідею до життя і повинен процес глобалізації. Не тільки благополуччя, але і виживання людства може бути забезпечене лише спільними зусиллями держав та народів. Сьогодні від стану міжнародної системи залежить безпека і благополуччя кожної країни. Об'єктивним та незаперечним є те, що «глобалізація привела до того, що жодна держава не в змозі існувати без активної взаємодії з міжнародною системою», від ефективності організації якої залежить їх благополуччя [14, с. 5].

Вихід із ситуації, що склалася, деякі дослідники пов'язують зі встановленням «нового світопорядку», який зможе забезпечити вирішення глобальних проблем. Так, І.І. Лукашук зазначає, що «в основу світового порядку повинні бути покладені основні

цінності, що мають важливе значення для міжнародних відносин у двадцять першому столітті. Вони містять: свободу, забезпечення прав людини, рівність, солідарність, терпимість, пошану до природи, загальну відповідальність [14, с. 8].

Висуваючи ідею створення «рятівного» нового світового порядку, її автори не пропонують механізму його перетворення (головним чином він полягає у заклику держав приєднуватися до відповідних конвенцій). В основному, формулюються цілі та цінності нового справедливого світоустрою, підкреслюється необхідність узгоджених дій, спрямованих проти актів насильства. Вірно підмічено в роботі А. Печчеї «Людські якості», що «сосуд суверенітетів дав течу», що стає найважливішим «підводним каменем» на шляху вирішення глобальних проблем [15, с. 573].

Висновки та перспективи подальшого розвитку. Характеризуючи сучасний етап розвитку людської історії як переломний момент, слід зазначити його значимість для принципового вирішення питання про продовження існування всієї Земної цивілізації. Глобалізаційні процеси, об'єктивні за своєю суттю, втягують у техноекономічний та соціальний розвиток всіх суб'єктів міжнародного права, що зберігали дотепер свою етнічну ідентичність, підвалини традиційного суспільства. Однією з перешкод на шляху формування нового світового порядку є, зокрема, роль людського чинника або, інакше, суб'єктивні помилки, які набувають за певних умов цілком об'єктивного характеру, тобто нездатність лідерів держав, політичної еліти відповідати вимогам часу: сьогодні національні інтереси можуть бути забезпечені лише у взаємозв'язку із загальними інтересами, значення яких стає все більш визначаючим. З іншого боку, надмірна віра у те, що варто підтягти «домінуюче політичне мислення», і все стане добре, може призвести до ідеалізму, абсолютно відірваного від будь-якої реальності. Не можна пояснити за допомогою цієї гіпотези поведінку Гітлера, фашистів, сказавши, що у них «відстале» політичне мислення.

Сучасна епоха глобалізації гостро вимагає міжкультурного діалогу з обґрунтуванням справедливості і розробки принципів універсальної справедливості. Зміст такої справедливості характеризує насамперед визнання таких правових цінностей, як життя, власність. Можна зробити висновок, що тероризм в сучасних умовах – це специфічна форма насильства, розрахована на масове сприйняття з метою створення у суспільстві атмосфери страху. Так

було завжди, але для сучасного насильства – це одна з притаманних йому рис. Характерний для сьогодення процес глобалізації оголив багато суперечностей цивілізації, зробив очевидною несправедливість устрою світу і перш за все – стосовно розподілу матеріальних благ. Посилення технологічних, економічних зв'язків різних регіонів планети, постійне зростання вражаючої сили сучасної зброї, досягнення у сфері інформаційних відносин – все це призвело до того, що суспільство зіткнулося з тероризмом, що набув нової небезпечної форми, яка є результатом своєрідного зрощення політики, економіки і корупції.

Бібліографічний список:

1. Філософія права / За заг. ред. П.М. Рабіновича. – Львів: Юрид. фак. Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2005. – 290 с.
2. Делягин М.Г. Мировой кризис: Общая теория глобализации: Курс лекций / М.Г. Делягин. – 3-е изд. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 768 с.
3. Філософія права / За заг. ред. П.М. Рабіновича. – Львів: Юрид. фак. Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2005. – 290 с.
4. Мильштейн И. Каменный топор / И. Мильштейн // Новое время. – 2001. – № 38. – С. 17-19.
5. Шутов Н. Анатомия терроризма / Н.Шутов // Слово. – 2002. – № 16. – С. 5.
6. Сатановский Е. Глобализация терроризма и ее последствия / Е. Сатановский // Международная жизнь. – 2001. – № 9-10. – С. 17-25.
7. Иванич Ю. Наркотики и терроризм: паутина зла / Ю. Иванич. – М.: Вече, 2005. – 464 с.
8. Трунов И.Л., Ольховский К.П. Правовые аспекты борьбы с терроризмом / И.Л. Трунов, К.П. Ольховский // Адвокат. – 2001. – № 11. – С. 94-96.
9. Федотова В.Г. Российское развитие в условиях глобализации / В.Г. Федотова // Философские науки. – 2001. – № 1. – С. 5-18.
10. Уткин А.И. Богатые и бедные / А.И. Уткин // Философские науки. – 2001. – № 1. – С. 19-32.
11. Розин В.М. Терроризм или выразительный симптом кризиса нашей цивилизации? / В.М. Розин // Философские науки. – 2002. – № 1. – С. 126-133.
12. Караганов С.А. Победителей не будет / С.А. Караганов // Деловые люди. – 2004. – № 1577 – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http: // www. global. krsk. ru / publown.
13. Митиль А. Дилеммы глобализации. Социумы и цивилизации: иллюзии и риски / А.Митиль // Вопросы философии. – 2002. – № 9. – С. 178-181.

14. Лукашук И.И. Мировой порядок XXI века / И.И. Лукашук // Международное публичное и частное право. – 2002. – № 1. – С. 4-10.
15. Мир философии: Книга для чтения. – Ч. 2. – М.: Политиздат, 1991. – 624 с.

Статья посвящена проблеме трансформации насилия в условиях глобализации. В XX – нач. XXI в. концепция насилия претерпела существенную эволюцию, поскольку социальные преобразования и технологические новшества, лежащие в основе глобализации экономики и информатизации, наложили отпечаток на характер актов насилия, тактику их проведения. Эту трансформацию связывают с процессом глобализации. Специфической формой насилия в условиях глобализации, которая рассчитана на массовое восприятие с целью создания в обществе атмосферы страха – есть международный терроризм. Процесс глобализации обнажил много противоречий цивилизации, сделал очевидной несправедливость устройства мира, прежде всего – в отношении распределения материальных благ. Усиление технологических, экономических связей различных регионов планеты, постоянный рост поражающей силы современного оружия, достижения в сфере информационных отношений – все это привело к тому, что общество столкнулось с глобальным насилием, который является результатом своеобразного сращивания политики, экономики и коррупции.

The article is about transformation problem of violence in terms of globalization. Social transformations, technological innovations, globalization of economy and informatization, imposed an imprint on character of acts of violence, tactics of their realization. By the specific form of violence in the conditions of globalization that is counted on mass perception with the purpose of creation in society of atmosphere of fear – there is international terrorism. The process of globalization opened contradictions of civilization, injustice of device of the world, injustice in regard to distribution of material welfares. Strengthening of technological, economic connections of different regions of planet, modern weapon, achievements in the field of informative relations – as the result the society has faced with global violence, which is the mix of politics, economy and corruption.

Стаття надійшла до редколегії 05.09.2016